
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Apie lygybių isteriją ir uždraustus žodžius

Paulius Subačius

Mielas Redaktoriau,

gegužės pradžioje turėjau progą kalbėti konferencijoje „Vertybės ir politika“, į kurią europarlamentarė Laima Andrikienė sukvietė savo kolegas, dvasininkus ir visuomenininkus iš bene devynių šalių. Ten pasakytos mintys dabar, praūžus audringoms diskusijoms dėl „Vaivorykštės dienų“ renginių, o teismuose ir kitose institucijose gulint šūsniai Lietuvos gėjų lygos skundų, atrodo dar aktualesnės.

Modernieji antropologai, tirdami Okeanijos ir Afrikos genčių gyvenimą, ypač jų tikėjimus, išvelgė ir aptarė atvejus, kai ribojamas ar draudžiamas tam tikrų žodžių vartojimas. Iš Polinezijos kilęs terminas *tabu* tapo visuotinai priimtas vengtiniams žodžiams ar posakiams pažymėti. Tik atidžiai pažvelgę į atokių žemės kampelių žmones, europiečiai tarsi veidrodyje išvydo ir savuosius įvairiose tautose paplitusius kalbinius draudimus: nuo „neminėk Dievo vardo be reikalo“ iki gyvatės vadinimo „piktąja“. Tie, kurie be išlygų tikėjo nuolatine žmonijos pažanga, teigė, kad *tabu* paplitimas yra kultūros primityvumo, religinių prietarų ženklas. Todėl viešas seksualinio gyvenimo aptarimas, o vėliau ir rodymas ekrane, imperatyvi sakralinei sferai priklausančių sąvokų bei simbolių profanacija buvo pateikiama kaip išsilaisvinimas, atgyvenų atmetimas. Nors šis, liūdnuis vaisius subrandinęs, procesas tebesitęsia ir nusipelno kritiško žvilgsnio, atkreipkime akis į priešingą reiškinį. Reiškinį, kurio dėka pažangiausia (jei laikysimės minėtos terminologijos) žmonijos dalis, Europos Sąjunga, virsta tikra totemų ir šamanų karalyste. Tik dabar buriama ne šokant aplink laužą, bet susirinkus prie apskritų stalų, o dantų vėrinius bei ant kuolų iškeltas kaukoles atstoja vaivorykštės spalvomis išdažyti troleibusai.

Šitaip apibendrinti verčia *tabu* reiškinio išplitimas, apėmęs plačias sritis bei retoriką, niekada nebuvo siaurą simbolių draudimų sektoriuje. Viskas prasidėjo nuo keleto žodžių, kuriems eufemizuoti buvo įtvirtintos sąvokos *juodieji*, *afroamerikiečiai*, *neįgalieji*, *romai*. Vis dėlto pirmoji vadinamojo politinio korektiškumo banga tebuvo sąlygiškai nekalta kalbinė dėlionė. Šiandien iš kiekvieno viešo asmens jau tikimasi, kad jis su priprastais įvardijimais atliks vien profesionalioms balerinoms įveikiamus *pa*. Naujieji sociokultūriniai burtininkai ragina kalbėti taip, idant atsiskleistų maksimali žmonių *įvairovė*, tačiau būtų tabuizuoti tie *skirtumai*, kurie yra natūralūs, prigimtiniai ir visuotinai būdingi. Privalu išplėsti lygybės, lygių galimybių, *lygių teisių* frazeologiją visiems gyvenimo atvejams, tačiau ribojami samprotavimai apie *pamatines teises*, apie tas lygias ir nelygias galimybes, kurios kyla iš žmogaus prigimties, iš paties žmogiškumo.

Antai vis dažniau atrodo, kad samprotaujant viešumoje geriau nutylėti elementarią tiesą apie fundamentalų lyčių *skirtumą*, kad tik moteris gali išnešioti ir pagimdyti vaiką, kad tik abiejų tėvų, o pirmiausia motinos nuolatinėje globoje kūdikis auga palankiausiomis sąlygomis. Jei vengi disonanso ir kreivų

žvilgsnių, verčiau minėk tą socialinių ir ekonominių vaidmenų *įvairovę*, kurią gali prisiimti moteris, palikusi savo atžalą vyro ar svetimų žmonių priežiūrai. Tobulai rezonuosi naujuosius užkalbėjimus, jei rimčiausiu veidu svarstysi, iš kur paimti naujagimių, idant rudaakių gėjų pora galėtų realizuoti savo *lygias galimybes* išvaikinti sveiką mėlynakę mergaitę. Priešingai, saugiau pačiam sau pasilikti mintis apie šeimos kaip santuoka sudarytos vyro ir moters sąjungos *pamatinę teisę* ugdyti vaikus pagal savo įsitikinimus – pavyzdžiui, taip, kad jie orientuotųsi į heteroseksualius bei monogامينius santykius ir nebūtų dezorientuojami net mažamečiams brukamos seksualumų vaivorykštės propagandos. Lygybių ir teisių tezaurus visuotinėje vartosenoje diegia tokias lingvistines abrakadabras kaip *moters teisė laisvai disponuoti savo kūnu*. Tačiau ieškoma įmantriausių eufemizmų pirmajam vardui *Adomas* pakeisti, vengiama pavadinti *žmogumi* tai, kas randasi susiliejus lytinėms ląstelėms, o drauge nenorima pripažinti, kad šis žmogutis turi neatimamą teisę gyventi kaip ir visi kiti iki to ar po to pradėtieji.

Po Europą klaidžiojanti išsigalvotų lygybių isterija, akimirksniu nutildanti ar dosniu euru pluoštu užkišanti burnas kitaip galvojantiems politikams, valdininkams bei akademikams, yra grėsmingas simptomas. Simptomas, kad aižėja vertybiniai mūsų gyvenimo pamatai, kad viešoji politika ima byloti kalba, kuria krikščionis, o ir judėjas, musulmonas negali naudotis, jei nori išsaugoti vidinį integralumą. Todėl žymì visuomenės dalis, matyt, dauguma, priversta užsičiaupti, ir, savo ruožtu, dar pagarsėja balsai tų, kurie jau išrado penkias lytis ir penkiolika šeimos rūšių. Kultūros analitikai, tiesa, daugiausia rašydami apie kitas civilizacijas, yra pagrindę sąsają tarp vertybinio visuomenės pagrindo ir to, kaip rezervuojama retorika tiek sakraliausioms, tiek su bendruomenės išlikimu susijusioms sritims. Andai žynys mokydavo: ištarsi garsiai *lokys*, jis išgirs, ateis ir tave suės, todėl sakyk *lepečkojis*. Šiandien politikos gurukuloje pradedantieji eurokratai greit susivokia – paminesì homoseksualus kitaip, nei lygių galimybių kontekste, ir liks iš tavo karjeros tik graužtukas. Esminis skirtumas tarp šių situacijų – ne dabarties naudai. Lokys išties kelė pavojų mūsų protėviams, visai genčiai, jų tabuistinė savisauga turėjo paprotinį ir patirtinį pagrindą. Priešingai, eurokratų egoistinė ir konjunktyvinė savisauga nulemta dirbtinai sukonstruoto lobistinio intereso, maža to, kelia pavojų mūsų visų išlikimui, gresia iš pradžių moraline, o po to ir fizine, demografinė degeneracija.

Mūsų kalba, kuriai dedamas korektiškumo apynasris, liudija vyriškos ir moteriškos giminių skyrimą kaip pamatinę mąstymo kategoriją, savo mastu tolygią skaičiaus ar laiko kategorijoms. Apie tokius pačius neapeinamus, nenutrinamus skirtumus bei perskyras kalba Aristotelis visas esmines Europos politines sampratas ir valstybių sanklodą grindžiančiame veikale „Politika“. Jos nemaža dalis turėtų būti užrakinta naujuosiuose specfonduose, idant protų nedrumstų pranokėjo mintis, esą *pati prigimtis* reikalauja, kad neišvengiamai susijungtų į porą moteriškasis ir vyriškasis pradai giminei pratęsti (plg. 1252a). Politikų abejingumas ir valios stoka į areną žengiant sekuliariam reliatyvistiniam lygybių fundamentalizmui graso visos Europos rytdienai. Bendruomenės perspektyva užsklendžiama dabartinės kartos gyvenimo periodu, jei ją sudarys ne šeimos, o vien asmeninį egoizmą tenkinantys individai. Europos Sąjunga ims nesustabdomai skeldėti išsisėmusi dabartinei ekonominei paramos – darbo jėgos mainų konjunktyvai, jei pasaulėžiūrinė fragmentacija tęsis, jei taps toleruojamas tik visiškas pastovių pažiūrų atsisakymas, tik likimiškai neįpareigojantis žaidimas *ad hoc* pozicijomis.

Ne kartą savęs klausiu: kaip čia atsitiko, kad gerokai „trenkta“ prielaida apie amžinųjų tiesų nebuvimą, visų perskyrų santykinumą užuot likusi, pasak Georgo Steinerio, siauresnei temai skirtų žodžių, naudingų akademiniam triuku ir filosofų minties mankšta, tampa realios politikos aksioma? Kokios išblaivinančios procedūros padėtų nuo „genderių“ ir „queerų“ grįžti prie tokios kalbos, kurioje *tabu* abejoti, kad esame amžinųjų vertybių saistoma pareigų ir teisių bendruomenė?

2007 06 08

DIENORAŠTIS

Pilypas Mikoša

2007 m. gegužės antra savaitė. Būna miestų, idealiai tinkančių vienatvei. Turinas kaip tik toks. Gali eiti nesibaigiančiomis galerijomis, saugančiomis nuo saulės ir lietaus, bet žiemą ar ankstyvą pavasarį alsuojančiomis šalčiu ir drėgme. Gali spoksoti į jose susislėpusių krautuvų ar kavinių vitrinas – mėgstamas vienišųjų užsiėmimas. Gali tiesiog žingsniuoti ir akies kampu sekti kolonų mirgėjimą. Arba neurotiškai jas skaičiuoti, kol pamesi skaičių. O kai šiltą vasaros vakarą galerijas užplūsta žmonių minia, gali eiti jai priešais ir jaustis vienišesnis, negu bet kada. Malonumas, kokių reta.

Tiesą sakant, net nežinau, ar tos kolonados vadinasi galerijomis – gal portikais ar dar kaip kitaip?

Turino knygų mugė įsikūrusi toli nuo miesto branduolio. Buvusioje FIAT'o gamykloje. Didžiuliai plotai, o ant stogo esąs automobilių bandymo poligonas. Turino pramonės galiūnas išsikėlė, plotai atiteko mugių centrui. „Reikėtų visa tai nugriauti“, – sako vienas mugės vadovų. „Pastatyti visiškai naują...“ „Kodėl?“ – stebiuosi. „Visos šitos sienos persisunkusios išnaudojamų darbininkų kančiomis. Jos tiesiog justi.“ Žmogus kalba lyg ir ne ironiškai. Kažkam tai papasakoju. „Dievo bijotų. FIAT'o darbininkai buvo privilegijuota klasė, gyveno daug geriau, negu vidutinis italas...“ Pamaštau – gal naujų statybų taip norima visai ne dėl blogos pastato energetikos ar kitokių parapsichologinių beigi politinių nesąmonių. Tiesiog tai laikui nepavaldi didžiųjų statybų pagunda – Egipto piramidės, Vilniaus valdovų rūmai, karaliaus Mausolo mauzoliejus – iš jo, tiesa, neliko nieko.

Vis dėlto parapsichologija ar, teisingiau, magija, yra Turino įvaizdžio dalis. Slaptųjų mokslų žinovai skelbia, kad šį miestą kerta meridianas, kuriame susiduria juodosios ir baltosios magijos sritys. Jis eina per karališkųjų rūmų vartus, puošiamus dviejų raitelių skulptūrų. Tai Kastoras ir Poluksas, senovės graikų dvyniai, paslaptingo arijiškojo dvynių arche-tipo įkūnijimas. Tamsa ir šviesa, juoda ir balta – amžinasis medžiaginio ir dvasinio pasaulio dualumas, išauginantis vientisą pasaulį. Baltajai magijai

atstovauja raitelis su žvaigžde virš galvos. Nebepameni kuris, Kastoras ar Poluksas. Tik stebiuosi, kad žvaigždė, pentagrama, apversta spinduliu žemyn. Kita figūra su tokia pat žvaigžde yra ten, kur ezoterikai sako esant „juodąją miesto širdį“. Nuogas bernas, pakibęs ore virš uolienų sąvartos. Tos uolienos atvežtos iš XIX

Turinas. 2007. Autoriaus nuotrauka

a. kasto tunelio, jungiančio Italiją ir Prancūziją. Kasant naudota moderniausia technika, bet nepaisant to (o gal dėl to), žuvę kelios dešimtys darbininkų. Paminklas dunkso Garibaldi gatvės gale.

Tai smagi prekybinė pėsčiųjų gatvė. Niekas nė nepamašo, kas buvo žmogus, davęs jai savo vardą. Avantiūristas, slaptų draugijų narys, žmogus, padėjęs pjemontiečiams užgrobti likusią Italiją (dabar tai va-

Turinas. 2007. Autoriaus nuotrauka

dinama Italijos suvienijimu). Nacionalinis didvyris. Kilęs iš prastuomenės, taip bent rašo enciklopedijos, tapo generolu. Gal ir klystu, bet regis daug labiau aukštintas Mussolinio laikais. Šiems laikams didvyrių manding nereikia. Reikia didelės prekybinės gatvės – nuo Turino iki Maskvos.

Knygų mugėje diskusija: *Komunizmo mirtis ir/ar prisikėlimas*. Prof. Landsbergis dalyvauti negali, neleidžia daktarai. Perskaitomas jo tekstas. Landsbergis komunizmą lygina su žudiku maniaku, pavojingu net ir palaidotu. „Prieš pakasant tokiems reikia nukirsti galvą ir padėti tarp kojų. Tik tada jie nepakyla iš kapo ieškoti naujų aukų. Komunizmui taip nebuvo padaryta...“ Žinau, kad mūsų archeologai kažkuriame Lietuvos kapinyne tokius palaikus yra atkasę. Italai profesoriaus tekstą komentuoja su distancija ir lengvu atsainumu. Taip, kaip kalbama apie žmones, priklausančius kitam pasauliui – Berlusconi, Schröderio ar von Habsburgo. Tai žmonės, kurių nuomonės negalima ignoruoti, net jei tau atrodo, kad ji visai klaidinga. Bet visai klaidinga ji neatrodo net italams: Rusijos energetinis šantažas – kasdienė politikos tikrovė.

Po diskusijos patraukiu mugės „galerijomis“ – takais tarp standų. Rilke „Laiškuose jaunam poetui“ siūlė pamilti savo vienvatę kaip mylime neišsiskleidusius žiedus ar knygas, parašytas nesuprantama kalba.

Knygų nesuprantama kalba – baisu kiek, antraštės suprantamos, o tai jau skaudina. Belieka mylėti savo vienvatę, nes pamilti knygas, parašytas neišmokta kalba gali tik žmogus, išsąmoninęs, kad meilė visada būna be atsako. (Patikrinau Rilke's knygelėje – poetui jis pataria pamilti ne vienvatę, o jame pačiame glūdinčius klausimus. Ir ne kaip neišsiskleidusius žiedus, bet kaip užrakintus kambarius. Kaip galima pamilti užrakintus kambarius? Tai jau kažkas iš Mėlynbarzdžio istorijos – jos niekada nesupratau.)

Kažkur mieste randu senovinį įrašą, pažodžiui skelbiantį, jog va šią šventovę fundavo

„batsiuvių universitetas – *università*“. Man paaiškina – meistrų ir pameistrių „visetas“. Tik tiek? Kažin kodėl batsiuviai nuo seno susiję su dvasinėmis paieškomis. Pirmas šv. Morkaus Aleksandrijoje atverstas žmogus buvo batsiuovys. Sėdėjo savo dirbtuvėlėje ir taisė batą. Morkui einant pro šalį įsidūrė pirštą ir sušuko: „O Dieve!“ Morkus pradėjo kalbėti... Baal Šem Tovas ir Jokūbas Boehme irgi buvo batsiuviai. Friedrichas Engelsas savo jaunystės „Laiškuose iš Wupertalio“ sarkastiškai pasakoja apie batsiuvius pietistus, kurie, užuot taisę apavą, drauge su savo pameistriais studijuoja Bibliją, pertraukdami studijas šventomis giesmėmis... Gal meistrus ir pameistrius į visetą jungė ne tik yla bei vaškuotas ašutų siūlas, bet ir sudėtingos apeigos, atliekamos taip pat rūpestingai, kaip ir amato darbai?

Žinoma, čia prisimenu ir masonus, apsišaukėlius mūrininkus, besidedančius Demiurgo, Didžiojo Statytojo, parankiniais. Italijos vienytojai buvo būtent tokie – grafas Cavouras, Garibaldi ir kiti, kurių vardų nebepamenu. XIX a. antroje pusėje jie surentė naują valstybę. Nuobodu. Daug smagiau dabar būtų viešėti ne Italijos pramoniniame centre, bet Sardinijos Karalystės sostinėje. O iš ten patraukti į Venecijos Respubliką. Jei teisingai suprantu, tokios šnekos Italijoje laikomos baustinu nusikaltimu. Net juokais? Gal vis dėlto leistina bent trumpam pavaidinti vienvatę išimylėjusį snobą? Bent fiktyviame dienoraštyje, kurio autorius *eo ipso* atleidžiamas ir nu

KAIP PAMATYTI MEKO IR MAČIŪNO KŪRINIUS VILNIUJE?

Giedrė Jankevičiūtė

Svajojate, kad Vilnius išigyty Jono Meko ir Jurgio Mačiūno kūrinių? Sakoma, kad ši svajonė gali išsipildyti, bet tik tuo atveju, jei iškilis ultramodernus pastatas Guggenheimo-Ermitažo muziejui, kurio dalis (?) ir bus Jono Meko vizualinio meno centras su Meko ir Mačiūno kolekcijomis. Kainuos brangiai. Pirminė suma apie 160 mln. eurų. Daug. Na, ir kas? Juk ketinama statyti ne banalų prekybos centrą, ne vandens pramogų parką, o kultūros objektą. Ir dar kokį! Kultūros centrą, kuris pavers Lietuvą, Vilnių visos Vidurio Europos traukos centru. Tapsime Meko Meka, anot Vytauto Landsbergio, *Delfi* interneto svetainėje rėžusio atkirtį visiems, abejojantiems sumanymu kurti Vilniaus Guggenheima-Ermitažą, kuris taptų Mačiūno ir Meko lietuviškais namais (Vytautas Landsbergis, „Meškų kampas Europoje“, 2007 05 17). Bus tarptautinis architektūros konkursas. Pagaliau! Frank Ghery, Daniel Libeskind!

bepigu nieko nepaisyti tiems, kurie nėra susidūrę su lietuviškų muziejų realybe ir kultūros įstaigų infrastruktūros kūrimu. Ką tuo noriu pasakyti?

Pereikime Vilnių Gedimino prospektu nuo Žvėryno pusės. Kiek čia būsimų kultūros vietų! Ties Seimu prie Neries turėtų išikurti daugiavandenis kultūros centras su prielankomis ir želdynais. Architektų pirmieji pasiūlymai jau yra. Trūksta politinio sprendimo ir pinigų. Sunku pasakyti, ką tiksliai ketina pasiūlyti statytojai, bet palankumą projektui kelia nedraši viltis – o gal ten net atsiras kokia nedidelė kino salė, nebereikės trenktis į „Akropolį“ ar „Vingį“, norint naują filmą pamatyti... Lukiškių aikštė. Kol kas šiukšlynas, statybinių medžiagų sandėlis. Tai laikina. Šioje vietoje bus kažkas išskirtina, labai svarbu. Aišku, kad ne banalus miesto sodas su žvyro takeliais, vejomis, fontanais, gėlynais, suoliukais, vaikais, mamomis ir senu-

Mindaugas Navakas. Kadrai iš DVD filmo „Nacgal“

O gal geriau Mario Botta arba Renzo Piano? Kurį rinktis: abu puikūs, abu suprojektavę ir didelių, ir mažų muziejų. Galėtume ir Jeaną Nouvelį pasikviesti...

Kas nenori Meko su Mačiūnu? Būtų gerai ir Guggenheimas su Ermitažu. Tiktų ir Botta, ir Nouvelis, net Ghery pakęstume. Ir svarbiausia, kad tai turbūt išsipildytų, jei nieko nepaisydami siektume tikslo. Tačiau

kais, bet didinga granito plynė, kurioje vyks kariniai paradai, lankysis garbingi Lietuvos svečiai, nes čia juk stovės paminklas kritusiems už laisvę. (Nesuprantu, kodėl iškilimėms netinka tremtinių obeliskas arba buvę NKVD rūmai su partizanų memorialu ir bijau, kad niekas man to neišaiškins.) Žemaitės skveras. Iki šiol – prospekto „juodoji skylė“. Tačiau ir šios vietos ramybė

apgaulinga. Čia iškils Antano Gudaičio kūrinių galerija. Kada? Klausimas jau tampa retorinis. Kalbos sklin-da senų seniausiai, projektas yra, ir prieš beveik trejetą metų, 2004 m. vasarą minint XX a. lietuvių tapybos tėvo 100-metį, būsimos galerijos vietoje susirinkę politikai

Mindaugas Navakas. Kadrai iš DVD filmo „Nacgal“

bei kultūros funkcionieriai žadėjo, kad jau tuoj tuoj visi vaikščiosime po naujo tapybos muziejaus sales... Keli šimtai metrų į šoną Adomo Jakšto gatve. Nereikia net pereiti per upę, norint įsitikinti, jog Nacionalinės galerijos statyba iš mirties taško nepajudėjo. Žmonės kalba, kad į muziejaus kasą niekaip neatkeliauja tie žadėtieji 14 mln. litų. Patikslinsiu: litų, ne eurų. Vyriausybės rūmai. Kol kas skveras priešais juos – riedlentinių rojus. Cha. Teks jiems greitai išsikraustyti. Tai juk Kudirkos paminklo vieta. Įdomu, ar pats Kudirka kada nors lankėsi Vilniuje... Atkeliaus į XXI a. virtualiai. Na, bet kol kas čia šeimininkauja gėlių sodintojos. Statybos darbai verda tik prie Valdovų rūmų imitacijos. Vienintelis kultūros objektas, kuriam netrūksta nei politikų palankumo, nei pinigų.

Akivaizdu, kaip trokštame kultūros, kaip mums jos trūksta. Tiek projektų, tiek planų! O realybė? Kur Vilniuje rodoma dailė? Net paaugliai ir taksistai žino ŠMC. Turime veikiančią šiuolaikinio meno salę. Jei rasite įėjimą, galite užsukti į Vilniaus paveikslų galeriją Didžiojoje gatvėje. Tylu, ramu, jokių japonų ar klegančių italų. Paveikslų esama neblogų, tik apžiūrinėti juos nepatogu ir neįdomu. Ekspozicija sujaukta, laiptai pavojingi gyvybei, nei kavinės, nei suvenyrų parduotuvėlės. Užtat justis mielas provincijos kvapas. Ypač ant didžiųjų laiptų, kuriuos išdailino darbščiosios sodžiaus meistrų rankos. Gal ir ne sodžiaus, gal Vilniaus priemiesčio. Kažin, ar šiemet prasidėjusi Lietuvos muziejų modernizavimo programa prasklaidys čia tvyrantį palaimingą tingulį ir ipūs funkcionalumo bei elegantiškumo dvasios? Ar tai ap-

skritai įmanoma mūsų šalyje? Siūlau steigti bandymų poligoną. Pavyzdžiui, Radvilų rūmuose. Užduotis muziejininkų, architektų, edukologų, vadybininkų ir kitų specialistų komandai: kaip nesugriaunant išorinių sienų Radvilų rūmų viduje įrengti šiuolaikinius reikala-

vimus atitinkančią muziejaus ekspoziciją su edukacijos klasėmis, kavine, knygynu, informacijos centru, kino sale? Apie apsaugą, vėdinimą, drėgmę, šilumą, normaliai besivarstančius langus, patogią rūbinę, švairius ir šviesius tualetus net nekalbėsime – tai savaime suprantama. Turėtumėme ekspozicinę erdvę, į kurią galėtume vežtis parodas iš viso pasaulio. Tereikėtų susimokėti už draudimą, transportą, išsileisti katalogus lietuvių kalba, gal audiogidus parengti. Kainuotų, bet ir saviems, ir svečiams būtų įdomu, naudinga, smagu. Trumpai tariant, beveik tas pats, kaip Guggenheimas-Ermitažas. Funkcijos ir turinio požiūriu. Deja, ne prekinio ženklo. Kaip Radvilas prilyginti Guggenheimui? Svajones į šalį. Būtų dar vienas neįgyvendintas užmojis, dar vienas sužlugęs geras sumanymas. Bijau prasitarti, bet palyginimas su Gudaičio galerija piršte peršasi. Kodėl visas dėmesys tenka mega sumanymams?

Tilptų Vilniuje ir keli modernūs meno centrai: ŠMC, atnaujinti Radvilų rūmai, Nacionalinė dailės galerija, Guggenheimas-Ermitažas. Išties, kodėl ne – statykime, kurkime! O gal vis dėlto pagalvokime, ko mums reikėtų labiausiai ir paskaičiuokime, kiek kaštuotų valstybei ir mokesčių mokėtojams išlaikyti tokias institucijas. Gal pasvarstykime, kas tuose centruose dirbs? Ar tikrai privatus verslas investuos, turistai plūs, bus už ką samdyti kvalifikuotus, sumanius, užsienio kalbas mokančius kuratorius bent jau Guggenheimui?.. O jeigu neplūs? O jei darbuotojų neatsiras?

Kažin kodėl net gausiausiai pasaulyje lankomų Vatikano muziejų vadovybė neįstengia pasamdyti pakankamai žmonių savo rinkiniams tvarkyti? Net keli

šios muziejinės įstaigos padaliniai daugelį metų nedirba, nes trūksta kvalifikuoto personalo. Luvro padalinio Abu Dabyje svarbi projekto dalis – kuratorių rengimas. Jungtiniai Arabų Emyratai siunčia žmones į Prancūziją, paskui prancūzai atvažiuos į Abu Dabį ir mokys, rengs už didelius pinigus būsimus naujojo muziejaus darbuotojus.

Tad sveikas protas ir kitų patirtis sako, kad vis dėlto teks rinktis: Nacionalinė dailės galerija ar Guggenheimas-Ermitažas. Abiejų turėti nepavyks. Net jei labai labai norėsime? O gal iš pradžių labai labai panorėkime, kad Nacionalinė dailės galerija būtų įrengta ir veiktų kaip normalus daugiafunkcinis meno centras su parodų erdvėmis, biblioteka, videoteka, filmoteka, teatro ir kino salėmis? Toks centras, kuriame vyktų Lietuvos menininkų ir atvežtinės modernaus bei šiuolaikinio meno parodos, kuriame mielai rinktųsi jaunimas ir šeimos su vaikais prasmingai praleisti laiką. Kodėl ten negalėtų būti ir Meko bei Mačiūno sparnas?

Vienas iš Guggenheimo-Ermitažo daugiafunkcinio kultūros centro šalininkų argumentų – Jonas Mekas nebenori derėtis su grynai lietuviškomis įstaigomis ir jų atstovais, nes ilgametės šnekos dėl jo palikimo perkėlimo į Lietuvą jokių apčiuopiamų rezultatų iki šiol nedavė. Reikalai pajudėjo tik tada, kai įsikišo amerikiečiai. Tad savo archyvą (ar jo kopijas?) jis perduosias tik tada, kai Vilniuje pradės veikti Guggenheimo-Ermitažo padalinys su Jono Meko vizualiojo meno centru. Ir jokių Meko–Mačiūno sparnų prie Nacionalinės dailės galerijos.

Šiandien sunku pasakyti, kaip rutuliosis Guggenheimo-Ermitažo projektas, tačiau aišku, kad naudos Lietuvai jis jau atnešė, nes iškėlė daugybę metų kultūros žmonių gyvenimą ėdusį rūpestį dėl mūsų visuomenės santykio su modernybe, dėl mūsų negebėjimo suvokti kultūros vertybių reikšmės, aktualizuoti muziejus; na, ir visa stelbiantį veržimąsi sukومercinti viešąją erdvę.

Kalbant apie pastarąjį, būtų galima pridurti, kad, tiesą sakant, ne vien dėl turizmo srautų didinimo Guggenheimo-Ermitažo centrus kūrė Las Vegasas ir Bilbao. Ir ne tam tokio centro reikia Jungtiniams Arabų Emyratams. Nepamirškime, kad Abu Dabyje bus ne tik Guggenheimas-Ermitažas. Ten veiks ir Luvro padalinys su Luvro šedevrais ir Paryžiuje treniruotais kuratoriais. Kam arabams Vakarų dailės šedevrai? O kam mums persiški kilimai ir senovinis kinų porcelianas? Tai istorija, grožis, žmonijos patirtis. Tai prabanga, užtikrinanti aukštesnę gyvenimo kokybę. Demokratinės sąlygomis teoriškai ji prieinama visiems, tačiau ji vis vien daug kainuoja. Ir įkainojama ne tik pinigais. Mes norime tokios prabangos, bet ar galime ją sau leisti? Modernių muziejų pastatus su atitinkamu turiniu? Su vertingais meno kūriniais ir visa jų aptarnavimo industrija?

Štai dėl to ir manau, kad kol Vilniuje nebus Nacionalinės modernaus meno galerijos, kol nepradės veikti Antano Gudaičio muziejus, kol Radvilų rūmai gąsdins dailėtyros studentus ir užsienio svečius sovietinėmis rūbinėmis, laiptų tualetų, neužsidarančių langų ir pan. grožybėmis, ką ir kalbėti apie dailės kūrinį.

Mindaugas Navakas. Kadrai iš DVD filmo „Nacgal“

Kaimynai ir užsienio politika

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Išsijudino Lietuvos užsienio politika. Pagrindinė paskata – nedraugiška Rusijos laikysena Lietuvos, taip pat Estijos ir Lenkijos atžvilgiu. ES ir Rusijos aukščiausio lygio pasitarimo Samaroje išvakarėse Lietuva pareiškė, kad ji pasiryžusi vetuoti ES derybas su Rusija dėl naujosios partnerystės ir bendradarbiavimo sutarties, jei nebus atnaujintas Rusijos naftos tiekimas Mažeikiams. Jau praėjusį rudenį Lenkija vetavo šias derybas reikalaujama, kad Rusija panaikintų lenkiškų mėsos produktų embargą.

Rusija kelia nerimą ir konservatorių partijai. Jos pirmininkas Andrius Kubilius pastebėjo, kad Lietuvos užsienio politika buvo grindžiama trimis kertiniais akmenimis – naryste NATO, naryste ES ir gerais ryšiais su kaimynais. Pirmieji du tikslai jau įgyvendinti, tad gal pribrendo laikas atsakyti trečiojo, bent Rusijos atžvilgiu. Neseniai paskelbtoje „Rusijos sulaikymo strategijoje“ konservatoriai tvirtina, kad „Rusija su savo kaimynais ima elgtis kaip agresyvi valstybė“ ir kad „agresyvios ir autoritarinės šios valstybės tendencijos“ tik didės. Daroma ir užuominų apie teritorinį revanšizmą, bet pagrindinis dėmesys sutelktas į vadinamąjį *finliandizacijos* pavojų. Pasak konservatorių, tai reiškia, kad „Rusija deda ir dės dideles pastangas laimėti karą su Vakarais dėl politinės įtakos Lietuvai. Jai būtų labai naudinga [...] sukurti Kremliaus forpostą Vakaruose“.

Nemanau, kad Lietuvai gali būti primestas panašus užsienio politikos režimas, kaip Suomijai pokario metais, kai Helsinkis oficialiai buvo neutralus, o faktiškai derino savo užsienio politiką su Sovietų Sąjunga. Austrija

irgi buvo neutrali, bet elgėsi šiek tiek laisviau SSRS atžvilgiu. Nereikia primiršti, kaip jos atsidūrė tokioje padėtyje. Suomija, su SSRS kovojusi 1939–1940 ir 1941–1944 m., buvo priversta priimti SSRS jai primestas paliaubų sąlygas. Ji atsisakė laisvės užsienio politikoje, kad galėtų išsaugoti nepriklausomybę. Įsipareigojimas priimti neutralumo įstatymą, įgyvendintas 1955 m., buvo Raudonosios armijos pasitraukimo iš Austrijos sąlyga.

Lietuvos padėtis skiriasi iš esmės. Įsipareigodamos būti neutraliomis, Suomija ir Austrija įsipareigojo nestoti į bet kurią organizaciją, kuri būtų buvusi atsvara SSRS spaudimui ir kurioje ji neturėjo svarbaus balso. Jos netapo nei NATO, nei ES narėmis. Lietuva kaip tik pašalino finliandizacijos pavojų, įsijungdama į abi galingas organizacijas, kurios gali mobilizuoti milžiniškus resursus savo nariams ginti. Finliandizacija Lietuvai grėstų tik tuo atveju, jei Lietuva paliktų šias organizacijas. Sunku išivaizduoti, kokiomis aplinkybėmis tai įvyktų. Juo labiau nėra realaus pavojaus, kad Rusija imtųsi karinių veiksmų prieš Lietuvą. Lietuvos puolimas būtų nepaprastai pavojingas ir visiškai nenaudingas. Lietuva yra NATO šalis ir turi NATO saugumo garantijas. Maskva žino, kad NATO kaip organizacija, ypač JAV, netektų patikimumo, jei neapgintų puolamos savo narės. Noras išsaugoti patikimumą verstų NATO veikti, net tuo atveju, jei ji neturėtų jokių simpatijų Lietuvai. Vien galimos konfrontacijos rizika atbaidytų Rusiją, juolab kad Lietuvos okupavimas neduotų jokios naudos. Lietuva neturi vertingų gamtos išteklių. Be darbininkų pritarimo negalima

ekspluatuoti modernaus ūkio, ypač šalyje, kur vyrauja paslaugų sektorius. Okupacija būtų tik finansinė našta, ir Maskva tą gerai žino.

Rusija yra atgrasi kaimynė. Tai ne kartą patyrė Latvija, Gruzija, pastaruoju metu ir Estija. Gegužės mėnesį Rusija isteriškai reagavo į sovietinio kario paminklo pašalinimą iš Talino centro. „Patriotiškai nusiteikę“ jaunuoliai apgulė Estijos ambasadą Maskvoje, o vietos policija, negalėdama išvaikinti net taikiausias opozicijos demonstracijas, ilgą laiką negalėjo jų sutramdyti.

Į Estiją atvykusi Dūmos atstovė paragino Estijos vyriausybę atsistatydinti, o delegacijos pirmininkas pasakojo, kad paminklas buvo sužalotas, taip kurstydamas naują protestų, jei ne smurto, bangą. Rusijos geležinkeliai nutraukė naftos ir jos gaminių gabenimą į Estiją, buvo suorganizuotas Estijos interneto puolimas.

Rusija žino, kurių ribų negalima peržengti, ir kartais tiesiog meistriškai žaidžia diplomatinis žaidimus. JAV pranešus apie ketinimą išdėstyti priešraketinį gynybos skydą Čekijoje ir Lenkijoje, Rusija pradėjo bauginimo kampaniją. Rusijos generolai ne kartą grasino Čekijai ir Lenkijai, kad taikiniai taps bazės, kuriose bus dislokuotas amerikiečių gynybinis skydas. G-8 susitikimo išvakarėse pats prezidentas Putinas pareiškė, jog Rusija savo ginklus gal nukreips į taikinius Europoje. Pradėjus nuogąstauti dėl naujo Šaltojo karo, prezidentas Bushas pasakė, kad Rusija nėra priešas ir neke-

lia jokios grėsmės Europai. Per susitikimą su Bushu Putinas pareiškė, kad Rusija nespriešintų JAV gynybos sistemai, jei ji būtų išdėstyta Azerbaidžane. Pasiūlymas įvarė JAV į kampa. Jei jos atmes Putino pasiūlymą, tai atrodys, kad Vašingtonas nelankstus, nepasinaudoja proga pasiekti kompromisą bei išvengti potencialiai pavojingos konfrontacijos. Jei JAV pritaris pasiūlymui, tai patvirtins Rusijos priekaištus, kad su ja nebuvo tariamasi ir kad nuoširdžiau bendradarbiaujant būtų buvę galima išvengti visų nemalonių. Atrodo, kad visi grasinimai, ypač paties Putino, buvo dalis gerai suplanuoto diplomatinio manevro. Be jų JAV veikiausiai būtų ranka numojusi į bet kokią pasiūlymą gynybinę sistemą perkelti į Azerbaidžaną. O dabar jo beveik negali atmesti.

Vyksta ir kitas Lietuvos užsienio politikos posūkis. Gerinami jau ir taip draugiški santykiai su Lenkija. Neseniai nutarta atnaujinti Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo tarybų veiklą. Paskutinis posėdis įvyko prieš kokius šešerius metus. Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija siūlo vyriausybei pritariti, kad Vilniuje būtų įsteigtas Balstogės universiteto filialas. „Mažeikių naftos“ akcijos buvo perduotos Lenkijos bendrovei *PKN Orlen*. Vilnius palaiko Varšuvą jos ginče su Europos Komisija dėl magistralės *Via Baltica* tiesimo saugomame Rospudos upės slėnyje. Atrodo, kad energetikos tinklo statyba išjudės iš mirties taško. Ir svarbiausia, kad Lietuva pakvietė Lenkiją dalyvauti naujos branduolinės jėgainės statyboje, to iki galo nesuderinus su Estija ir Latvija. Ankstesnis jų noras turėti trečdalį naujosios jėgainės akcijų nebėra realus. Net daroma užuominų, kad Lietuva tik su Lenkija turėtų statyti mažesnio galingumo jėgainę. Esą tada Lietuva galėtų išreikalauti 51% akcijų, o susitarti su vienu partneriu lengviau negu su trimis.

Į Lenkiją palankiai žiūri ne tik Lietuvos valdžia. Konservatorių paskelbtoje „Rusijos sulaikymo strategijoje“ ypatingas vaidmuo skiriamas Len-

kijai. Rašoma, kad „Lietuvai labai svarbu išlaikyti ir stiprinti strateginę partnerystę su Lenkija, skatinti Lenkiją imtis regiono lyderio vaidmens, ginantis nuo Rusijos“. Tiesa, konservatoriai nemažiau reikšmės skiria Vidurio Europos bendradarbiavimui bei vieningos ir stiprios ES idėjai.

Nebus lengva suderinti šiuos siekius, nes Kaczyńskių vadovaujama Lenkija kovingai nusiteikusi net savo sąjungininkų atžvilgiu, turi polinkį ieškoti konfrontacijų, ypač su Vokietija. Negalima Lenkijai primesti visos atsakomybės už ne itin gerus santykius su ES senbuviais. Iš pradžių jie nelabai paisė Lenkijos norų, neatsižvelgė nei į jos dydį, nei į pretenzijas kalbėti Vidurio Europos šalių vardu. Vilniaus dešimtukui paskelbus paramą Irako invazijai, Prancūzijos prezidentas Chiracas arogantiškai pareiškė, kad šios šalys pražiopsojo puikią progą patylėti. Atseit naujosios narės, kaip ir maži vaikai, turi tylėti, kai kalba suaugusieji. Be to, ES ne itin rėmė Lenkiją, kai Rusija uždraudė jos mėsos produktų importą.

Antra vertus, pernai rudenį vetuodama derybas dėl susitarimo su Rusija, Varšuva pažeidė nerašytą ES taisyklę, kad visada reikia siekti susitarimo, tad veto galima naudoti tik ypatingais atvejais. Prieš Samaros susitikimą Lenkija iškėlė dar vieną derybų sąlygą, – kad Sąjunga priimtų specialią politinę deklaraciją, Lenkijai ir kitoms naujoms ES narėms garantuojančią energetinį saugumą. Lenkijos užsienio reikalų ministrė Anna Fotyga nenurodė, kokia turėtų būti ta saugumo garantija, nes veikiausiai ir pati nenutuokė. Be to, ji viešai kritikavo Berlyno parengtą dokumentą Samaros susitikimui. Esą jis Rusijai perdėm nuolankus, aplenkia opius politikos ir energetinio saugumo klausimus. Tokia atvira kritika nėra įprasta.

Lenkija dažnai švaistosi ultimatyviais reikalavimais, lyg užmiršdama, kad kitos ES šalys yra partnerės, o ne priešės. Antai gegužės 30 d. premjeras Jaroslawas Kaczyński pareiškė, kad lenkai pasiryžę „žūti“ gindami savo

pasiūlymą dėl balsų padalijimo tarp ES narių ES taryboje, kai sprendimui reikalinga kvalifikuota dauguma. Balsai esą turi būti skirstomi pagal šalies gyventojų skaičiaus kvadratinę šaknį. Taigi Vokietija, turinti 82 mln. gyventojų, gautų devynis balsus, Lenkija su 38 mln. gyventojais – šešis balsus. Lenkija ne kartą grasino, kad vetuos ES konstituciją, jei jos planas nebus priimtas. Bet kodėl Vokietija turėtų pritariti planui, kuris vienam Lenkijos gyventojui suteiktų perpus daugiau galios negu vienam jos gyventojui.

Pažymėtina, kad Vokietijos ir Lenkijos santykiai nėra itin draugiški dėl nesiliaujančių Varšuvos priekaištų. Praeitą vasarą, pasipiktinęs dėl iš jo besityčiojančio straipsnio Vokietijos dienraštyje, prezidentas Lechas Kaczyński paskutinę minutę atšaukė kelionę į Vokietiją, kur turėjo susitikti su Merkel ir Chiracu, pareikalavo, kad Berlynas atsiprašytų už karikatūrą. Po mėnesio Varšuva isteriškai reagavo į Berlyne surengtą parodą apie pokario metų vokiečių ištrėmimą iš Rytų Europos, taigi ir iš Lenkijos, ją pavadino susirūpinimą keliančiu įvykiu, esą menkinančiu lenkų kančias. Buvęs gynybos ministras Sikorskis Rusijos ir Vokietijos susitarimą dėl naftotiekio po Baltijos jūra palygino su Molotovo–Ribbentropo paktu.

Lietuvai reikia gerų santykių su Lenkija, bet taip pat ir su Vokietija. Svarbu sustiprinti ES narių tarpusavio solidarumą, kad sąjunga vienu balsu kalbėtų su Rusija, ypač jei Maskva spaudžia kurią nors narę. Bet tos vienybės nebus, jei Varšuva neatsisakys konfrontacinės politikos. Net Europos Komisijos pirmininkas Barroso jautė poreikį priminti Varšuvai, kad „solidarumas yra dviejų kryptių gatvė“. Lietuva turėtų skatinti Lenkiją švelninti kovingumą, ypač Vokietijos atžvilgiu. Tačiau vargu ar dabartinė Lietuvos valdžia ryžtųsi tai daryti. Be to, Varšuva veikiausiai laiko Lietuvą jaunesniu broliu, negu lygiu partneriu. Tad gal geriau laikytis santūriai ir neskatinti Lenkijos pretenzijų būti regiono vadu. (2007 06 11) ☒

„MINUOTOJAS KLYSTA TIK VIENĄ KARTĄ“

Mečislovas Jučas atsako į Aurimo Švedo klausimus

Pradėkime nuo pamatinių dalykų: kur istorikai anuomet buvo laisvesni – Maskvoje, Vilniuje ar Varšuvoje?

Žinoma, kad lenkai. Jie turėjo daugiau galimybių ne tik todėl, kad jiems buvo daugiau leidžiama. Čia labai svarbios buvo ir mokslo tradicijos, dėl kurių ne taip greitai buvo pasiduodama politinėms įtakoms. Kaip pavyzdį galiu pasakyti, jog jie netgi išdrįso (dabar neprisimenu, kurioje – Jerzy Topolskio ar Henryko Łowmiańskio – istorijoje tai buvo padaryta) įvesti periodizaciją, paremtą kultūros epochomis. Juk sovietmečiu buvo visuotinai priimta vienintelė teisinga ir galima periodizacija pagal ūkio istoriją: feodalizmas, kapitalizmas, socializmas. Kiek man žinoma, ypač Topolskis buvo kritikuojamas už tai, jog nutolsta nuo marksizmo. Taigi laisvės Lenkijoje būta daug daugiau. Ką ir kalbėti apie faktografiją, o turint omenyje pačią ideologinę sferą... Apie tokią istorijos periodizaciją pagal kultūros epochas Lietuvoje negalėjome net svajoti.

Daugiau laisvės būta ir Maskvoje, kurioje irgi svarbi buvo mokslo tradicija. Taip pat – prestižo siekimas. Pavyzdžiui, man Vladimiras Pašuto ir kiti ne viena kartą yra sakę: Baltarusija – vakarinė respublika, nepatogu jai taikyti nepreciziškas formuluotes. Kalbant apie Azijos respublikas, kuriose nebuvo istorijos mokslo pagrindų, dar buvo galimi tam tikri spekuliatyvūs sprendimai, o vakarinei respublikai toks dalykas neleistinas. Pas mus, žinoma, irgi buvo mokslo žmonių, kaip antai Konstantinas Jablonskis arba Ignas Jonynas, kurie dar caro laikais gavo išsilavinimą Maskvoje ir prieškarinio Lietuvoje sutvirtino tam tikrus mokslo pamatus. Tačiau būta ir prisiplakėlių prie istorijos,

pavyzdžiui, Juozas Žiugžda arba Leonas Bičkauskas-Gentvila. Tokie žmonės, savaime suprantama, rūpinosi tik tuo, kad nebūtų nukrypta nuo marksistinės linijos. Aš neteigiu, kad Maskvos istorikai dažnai nukrypavo nuo šios linijos, tačiau jie vis dėlto galėjo laisvai plėtoti mokslines diskusijas, paremtas preciziškais žiniomis, puikiai įvaldyta faktografija, aukšto lygio monografijomis.

Jūs paminėjote Jablonskį, Jonyną. Ar jie turėjo galimybę veikti jaunąją istorikų kartą, perduoti savo žinias, dalytis patirtimi?

Studentams šie istorikai, be abejo, turėjo didžiulę įtaką. Paskaitų metu jaunimas iš karto atskirdavo, kas yra kas. Žinoma, egzaminą lengviau būdavo išlaikyti pas Žiugždą. Pastarajam užtekdavo susakyti marksizmo formules, o kalbant apie šiuos žmones – iš karto jautėsi solidus mokslinis pamatas.

Tikriausiai analogišką įtaką jie darė jauniems istorikams, atėjusiems dirbti į Istorijos institutą?

O kas atėjo dirbti į institutą? Štai Vytautas Merkys tebuvo prileistas tik prie socialdemokratijos problemų tyrimo. Aš buvau vienintelis, kuriam leido užsiimti senąja Lietuvos istorija. Ir tai juk ne čia, o Maskvoje. Tyrinėti senąją istoriją nebuvo leista nė vienam. Tik vėliau tarsi iš rago pasipylė jaunimas. Iš pradžių gal net porą dešimtmečių nebuvo galima dirbti šioje srityje. Kaip gi susiklostė mano kelias? 1952 m. Žiugžda nuvežė savo parašytą Lietuvos istoriją į Maskvą. Jo darbas buvo sukritikuotas. O tuo metu ką tik baigęs mokslus akad. Boriso Grekovo auklėtinis Pašuto (beje, vienas pagrindinių Žiugždos darbo recenzentų) pasakė: „Mes galime jums padėti, atsiųskite žmogų“. Tada Žiugžda mane, aspirantą neakivaizdininką, jau išstremtą į Švenčionėlius, išsikvietė ir paklausė: „Ar nori važiuoti į Maskvą?“ Aš tuo metu visų šių aplinkybių nežinojau. Man atrodė, kad tai jo paties iniciatyva, todėl jam reikia dėkoti. Tačiau faktiškai čia Žiugždos nuopelnų nebuvo jokių – klausimas sprendėsi Maskvoje. Beje, Pašutos pasiūlymas Žiugždai buvo nulemtas dar vienos aplinkybės. Pa-

MEČISLOVAS JUČAS (g. 1926) – istorikas, habil. dr., 1956–1985 dirbo Istorijos institute (1972–1985 direktoriaus pavad.), 1970–2001 dėstė VU, prof. (1976). Žinomiausias veikalas – „Žalgirio mūšis“ (1959, 2¹⁹⁹⁹), naujusias – „Lietuvos parapijos XV–XVIII a.“ (2007). Skelbiamas pokalbis yra iš dr. Aurimo Švedo parengto pokalbių ciklo su iškiliausiais sovietmečio Lietuvos humanitarais (žr. NŽ-A, 2006, Nr. 12; 2007, Nr. 3). Pokalbis įrašytas 2005 05 19, 2005 10 14, 2005 12 19.

rašęs darbą pas Grekovą apie XIII a. Halyčo–Voluinės kunigaikštystę, Pašuto jo pasiteiravo: „Ką man daryti toliau?“ Į tai Grekovas atsakė: „А далее – Литва...“ Kadangi tos Voluinės sritys atiteko Lietuvai – Gediminui, tai Pašuto ir ėmėsi Lietuvos. Tokia buvo jo asmeninė motyvacija, juk norint plačiau pažinti šio klausimo literatūrą, ypač lietuviškąją, jam reikėjo žmogaus. Iki tol nei Pašuto manęs žinojo, nei aš jo. Taip aš tapau Pašuto aspirantu. Iš pradžių man buvo numatyta tema apie Mindaugą ir valstybės susidarymą, bet vėliau Levas Čerepninas, skyriaus vadovas, pasakė: „Kaip jūs dviese užsiimsite tais pačiais klausimais – XIII amžiumi?“ Tad teko persiorientuoti į XIV a., o Pašuto pasiliko prie XIII a. problematikos. Beje, parvažiavęs į Lietuvą, papasakojau apie tai Jonynui. O šis ir sako: „Tai pats gražiausias Lietuvos laikotarpis. Kęstutis – paskutinis pagonių mohikanas. Tačiau tamsta daugiau nieko nepadarysi nei jau yra nuveikęs Henrykas Paskiewiczzius“. Žinoma, išgirdęs tokią Jonyno nuomonę, truputį nusiminiau: teks važiuoti į Maskvą ir dirbti, iš anksto žinant, kad nieko nauja tuo klausimu pasakyti nebeįmanoma. Tarp kitko, kai Igno Jonyno giminaitis Ambraziejus Jonynas paklausė „Kodėl, tamsta, nerašai?“, pastarasis atsakė: „Viskas jau parašyta, tereikia žinoti – kur parašyta“. Todėl jis ir rašė mažai. Kita vertus, trukdė ir ta aplinkybė, jog Jonynas daugiau užsiėmė politine istorija. Tuo tarpu Jablonskis gvildeno ūkio istoriją.

Kuo Žiugždos rašyta LSSR istorija užkliuvo Maskvoje 1952 metais? Istorijos instituto dokumentai beveik nieko apie tai nekalba...

Maskvoje gyvavo tradicija dirbti kolegialiai. Tas pats principas taikytas ir kitose respublikose. Tuo tarpu Žiugžda apsiėmė šį darbą padaryti savo jėgomis. Todėl apsvarsčius bei sukritikavus tekstą, jam buvo liepta suformuoti kolektyvą, ir Žiugžda, grįžęs iš svarstymo, pakvietė dirbti drauge nubaustą „už ideologines klaidas“ Jurginį, Jablonskį ir Praną Kulikauską. Jablonskiui teko XVI a. (bet tik ūkinė dalis), Jurginiui XVII–XVII a., o visą ankstyvąjį periodą apsiėmė parašyti jis pats, išskyrus pirmykštę bendruomenę, kuria

turėjo aprašyti Kulikauskas. Žiugžda, be jokios abejonės, ėmėsi ir redaktoriaus darbo. Be to, jis rašė ir apie XVI a. uniją su lenkais, prijungimą prie Rusijos ir taip pat apie Didžiąją Kunigaikštiją.

Dėl kokių trūkumų pirminis teksto variantas buvo sukritikuotas Maskvoje? Aš tame posėdyje nedalyvavau, kadangi nuvažiauvau studijuoti kiek vėliau. Tačiau teko girdėti atgarsių, esą iš Žiugždos buvo pareikalauta pagrįsti tekste išsakomus teiginius bei vertinimus. Jam priekaištauta – iš kur paimtos citatos? Tad grįžęs iš Maskvos, direktorius visą institutą įpareigojo suieškoti, ką ir iš kur jis citavo. Visi dirbo, rinkdami kažkokius atitikmenis ir mokslinėje literatūroje, ir šaltiniuose. Marksizmo Žiugždos tekste, žinoma, buvo pakankamai, tuo tarpu faktografiniu požiūriu tekstas pasirodė per silpnas. Tikriausiai nemažai reikšmės turėjo ir tai, jog Maskvoje nenorėta su vakarinės respublikos mokslinė produkcija apsijuokti prieš „liaudies demokratijos“ šalis bei Vakarų valstybes. Suveikė mokslinio prestižo aspektas – menkavertės istorijos nebuvo galima publikuoti. Juolab Pabaltijo respublikos, kurios istorijai, kaip Maskvoje gerai žinota, skirta pakankamai rimtų studijų (be to, šioje srityje

Mečislovas Jučas. 2001. Vido Naujiko nuotr.

je nemažai buvo nuveikę lenkai). Visas šis įdirbis liko nuošalėje... Dar viena detalė. Sovietmečiu dėstytojams buvo įprasta lankyti vieniems kitų paskaitas. Taigi Jonynas ėmė ir apsilankė Jurginio paskaitoje. Mes su Jonynu bendravome: aš retkarčiais apsilankydavau jo namuose. Taigi Jonynas man kartą ir sako: „Jeigu tokia paskaita būtų skaitoma prieš du šimtus metų – aš suprasčiau. Tačiau juk dabar mes turime gausybę literatūros, o visa tai lieka nepanaudota. Užtenka apgraibomis kažką nuvokti, pridėti vieną kitą marksistinę frazę, ir viskas“. Istorijos mokslas tapo skurdus... Žinoma, aš nekalbu apie profesorius Jonyną ir Jablonskį. Beje, prie jų dar galima pridurti ir Povilą Pakarklį. Jis buvo partijos žmogus. Tačiau, nepaisant to, gerai žinojo istorijos dalykus. Jo darbai yra paremti faktografija ir geru vokiečių istoriografijos įdirbio išmanymu. Žinoma, Pakarklis nukrypo į besaikę Bažnyčios kritiką. Tačiau apskritai jis buvo visa galva aukštesnis profesionalumo prasme negu Žiugžda.

1956 m. visuotiniame LSSR Mokslų akademijos suvažiavime Juozas Bulavas smarkiai ir fundamentaliai kritikavo Žiugžda, pateikdamas nuorodą, jog pastarasis susilaukė priekaištų iš CK. Kuo tą kartą instituto direktorius neįtiko valdžiai?

Žiugžda persistengė, kurdamas prorusišką Lietuvos istoriją. Beje, panašių prorusiškų nuostatų laikėsi ir Antanas Sniečkus. Kodėl gi Bronius Dundulis netapo akademiku? Sniečkus perskaitė vieną jo knygą ir padarė išvadą, kad jeigu ne Maskva, tai Lietuvos istorija būtų visai kitokia: esą, pasak Dundulio, Maskva trukdžiusi mūsų valstybės raidai. O kai Maskvos interesai tiesiogiai susidurdavo su Lietuvos interesais, Sniečkus vienintelis nedarydavo jokių nuolaidų. Tačiau kiti komunistai buvo pakankamai tautiškai nusiteikę, ir jiems tas žiugždinis prorusiškumas nebuvo itin mielas bei artimas.

Man keista Vytauto Petkevičiaus nuostata, kurią jis savo knygoje ne taip seniai išdėstė, jog buvo galima Lietuvos istoriją rašyti kitaip. Norėtusi paklausti: kaip ir kokiais būdais buvo galima tai padaryti? Maskva laikėsi principinės nuostatos: Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštijai – jokių nuolaidų. Beje, dabartyje galima išvelgti dar blogesnių tendencijų – LDK rusų žemėse apskritai nebėra vietos... Ten yra tik Maskva ir Rusija. Tuo tarpu Žiugžda būtent tokią poziciją nuosekliai gynė. Esą visi iki pat Jono Basanavičiaus laikų norėję būti su Rusija. Nežinau, ar tuo jis buvo nuoširdžiai įsitikinęs. Asmeniuose pokalbiuose sakydavo viena, o straipsniuose arba tribūnose nuskambėdavo visai kita nuomonė... Be to, jis puikiai suprato, ko rusai nori, nes karo metais buvo kaž kurios srities sekretorius, atsakingas už ideologinį darbą. Taigi kalbant apie Žiugžda, tai reikėtų įvertinti. Jis pats buvo gal ir visai nieko kaip žmogus, tačiau labai puikiai orientavosi, ko partijai reikia. Taip pat suvokė, kodėl jis yra direktorius, kodėl – akademikas ir kodėl – akademijos viceprezidentas. Tai buvo ne vien mūsų problema. Tokių žmonių rusai surado ir Estijoje, ir Latvijoje. Vienas dalykas marksizmas-leninizmas, o kitas – Rusijos politika. 1957 m. pasirodžiusi Lietuvos istorija buvo bolševikinė ir prorusiška. Kitaip ir būti negalėjo.

Sklaidant Lietuvos istorijos vientomį rusų kalba (1978), susidaro išpūdis, jog šis tekstas nebuvo paprastas lietuvių kalba parengtos sintezės vertimas. Ar tiesa, kad šio vienatomio rengimas vertė Istorijos institutą pasiskirti šiam darbui daug jėgų, iš naujo kelti bei svarstyti įvairias Lietuvos istorijos problemas?

Šiuo atveju buvo telkiamos truputį naujos jėgos. Rusiškas vienatomis buvo redaguojamas jau Broniaus Vaitkevičiaus. Beje, jis irgi visko bijojo, todėl kai kuriais

atvejais perlenkdavo lazda netgi daugiau nei Žiugžda. Kad ir toks pavyzdys: aš pirmam tomui rinkau iliustracijas, siūliau įdėti kai kuriuos Radvilų portretus. Vaitkevičius to padaryti neleido. O kai pasiūliau įdėti Merkelį Giedraitį, jis man atsakė taip: „Kai mane pakvies į CK ir paklaus, kodėl įdėjai šią iliustraciją, kuri naudojama ir Vakaruose [Zenonas Ivinskis buvo parašęs monografiją apie šią asmenybę], tai kaip aš tai paaiškinsiu?“ Vaitkevičius gal ir norėjo labiau lietuviškesnę istorijos variantą parengti, bet bijojo kaip į tai sureaguos Sniečkus. O rusų kalba pasirodžiusi Lietuvos istorija, man regis, yra pranašesnė už 1957 m. pirmą tomą. Beje, „Tautos praeityje“ buvo išspausdinta gana teigiama Juozo Jakšto recenzija apie šią knygą. Tuo galima pasiremti. Tiesa, Jakštas pernelyg neniekino Lietuvoje dirbusių istorikų, žvelgė į mūsų veiklą atidžiai. Mano nuomone, rusiškame vientomyje ne tiek daug linkiojama prieš Maskvą. Žinoma, periodizacijos dalykuose negalėjo būti jokių nuolaidų. Ūkio istorija – pagrindas, ir nieko čia nepadarysi. Jakštas tai yra pastebėjęs, ir mano adresu išsakęs pastabą, esą pernelyg stengiamasi marksistinėje plotmėje viską suvesti į ūkinį matmenį. Tuo metu kitaip rašyti buvo neįmanoma. Visi bijojo ir rašė, atsižvelgdami į marksistinius kanonus. Argi Merkys nebijojo? Jis irgi apie socialdemokratų rašydamas baiminosi, ką pasakys Judita Komodaitė, ką pasakys Paulina Girdzijauskienė, ką pasakys Romas Šarmaitis. Gal kiek mažesnę įtampą jautė tik rašydamas antrą habilitacinę disertaciją apie kapitalizmą.

Po Vilniaus universiteto baigimo Jūsų su Vytautu Merkiu nepriėmė į institutą, nes buvote „idėjiškai nesubrendę“. Kas nutiko?

LKP CK buvo priimtas sprendimas, jį Merkys rado. Ten pakankamai bjauri formulė surašyta. Neturiu supratimo, kieno iniciatyva tai buvo padaryta. Mes, savaime aišku, tuo metu daug ko nežinojome ir visą bėdą vertėme Žiugždai, bet, pasirodo, jis buvo įpareigotas CK. Merkys man dar pasakė, jog „dėl dviejų studentų“ buvo surengtas CK posėdis. Kažkas skundė, ir Žiugžda buvo įpareigotas atitinkamai reaguoti. Kai baigėme universitetą, su Merkiu gavome paskyrimus į Mokslų akademiją, Istorijos institutą. Tik jį, regis, skyrė aspirantu, o mane – bendradarbiu. Mes nuėjome pas Žiugžda, o šis sako: „Nė vieno nepriimsiu“. Nežinau, kieno iniciatyva buvo tai padaryta. Gal Stanislovo Lazutkos, gal Valentino Neupokojevo, kuris mus „globojo“. O konkrečiai kalbant – mano „nuodėmė“... Gavęs pasiūlymą stoti į komjaunimą, aš atsisakiau motyvuodamas tuo, jog esu tikintis. To ir užteko... O kuo buvo kaltinamas Merkys – nežinau. Gal ryšiais su Jurginiu? Kadangi jie bendravo. Beje, mumis domėtasi. Studijų metais buvome neperskirama draugų ketveriukė.

Kiek žinau, vieną mūsų bandė užverbuoti, kad informuotą ką veikia ir kalba kiti. Saugumas turėjo žinoti apie kiekvieną grupelę, nors mes jokiais kriminalais ir neužsiiminėjome... Po šio įvykio aš, pasiprašęs ministerijos, atsidūriau Švenčionėliuose, rūpindamasis, jog būtų lengviau studijuoti neakivaizdinėje aspirantūroje. Na, o Merkys per Dovydą Fainhauzą susirado darbą Revoliucijos muziejuje ir pasiliko Vilniuje.

Kaip galėtumėte paaiškinti Jurginio fenomeną? Šis istorikas nuolat būdavo kritikuojamas, baramas, vieną kartą 1950 m. netgi atleistas iš instituto ir vėl sugebėjęs reabilituotis, užimti aukštus postus, rašyti politiška svarbius tekstus. Kokia galėtų būti Jurginio „nemirtinumo“ priežastis?

Su Jurginiu viskas ne taip paprasta... Lietuvos laikais jis sėdėjo su Motiejumi Šumausku kalėjime. Mat jo raštas buvęs labai gražus – pagavo rašant kažkokius komunistinius atsisaukimus... Vėliau jis gavo siuntimą į Švediją kaip „Lietuvos žinių“ korespondentas. Matyt, komunistai, asmeniškai Sniečkus, padarė jį agentu. Jis ir pats po karo apie tai yra prisipažinęs. Taigi iš Švedijos Jurginis siųsdavęs Sniečkui žinias. Tai sudėtingi dalykai. Jurginis – tai ne Jablonskis ar Jonynas. Jo „nuodėmės“ – pusiau žurnalistinės. Už ką gi jį atleido iš instituto? Buvo tokie marksizmo-leninizmo kursai, kuriuose Jurginis skaitė paskaitas. Daugiausia meno žmonėms: muzikams, dailininkams. Vieną Jurginio paskaitą slaptai stenografavo. Tuo metu jis kalbėjo apie Rusijos industrializaciją ir nukrypo į atsiminimus, kaip Švedijoje vyko šis procesas, – nuo to ir prasidėjo jo „mušimas“. Jurginis netgi buvo nuėjęs pas Sniečką ir pasakęs: „Aš turiu melioratoriaus diplomą, ar man išeiti visai?“ Sniečkus jį nuo šio žingsnio sulaukė, bet Jurginis iš direktoriaus pavaduotojo buvo pervestas į jaunesniojo mokslinio bendradarbio pareigas. Juk Jurginis buvo komunistų partijos narys, lankėsi Amerikoje. Ten kažkas buvo nutikę su lėšomis. Jį išmetė, vėliau vėl priėmė į partiją. Vėtytas ir mėtytas žmogus. Kalbant apie jo darbus, juk Jurginis irgi buvo „ateivis“ į istoriją. Jis parašė „Vilniaus miesto istoriją“, apie jurzdikas, buvo ateistas ir jam teko rašyti Lionginui Šepėčiui ir LKP CK reikalingomis temomis apie Kazimierą, apie Aušros vartus. Kaip yra pasakęs Šepetys, ten, kur eiliniai propagandininkai nesukelia jokios Bažnyčios reakcijos, Jurginis moka išprovokuoti rezonansą. Jis gebėdavo taip parašyti, jog Bažnyčioje kildavo audra. Dėl savo darbų visuomenėje Jurginis buvo populiarus. O kalbant apie mokslą, tai labai greitai rezultatų šioje srityje patikrinti negali. Gal praeis kelios kartos, kurios suras „mokslininko“ nuodėmes. Štai kad ir Jurginio veikalas „Baudžiosios įsigalėjimas Lietuvoje“. Kol Jablonskis jam padėjo, koregavo, nešė apie veldamus ir

kaimynus išstisus išrašus (mat Jablonskis jam vadavo), tai buvo nieko. Tuo tarpu Jablonskiui mirus, Jurginis liko vienas – ir leido sau laisvę. O juk istorikas negali sau leisti nutolti nuo faktografijos. Jurginiui, pagal profesiją žurnalistui, polėkis buvo labai svarbus. Jis yra pats apie tai minėjęs, kad Jablonskis jį tramdė. Atėina Jablonskis pas Jurginį ir sako: „O tu Łowmiański ne iki galo perskaitei, pasigavai kelis sakinius ir bandai apibendrinti“.

Man teko dirbti prie to paties stalo kaip ir Jurginiui. Aš jo stalčiuose ir radau Jablonskio išrašus apie kaimynus, kuriuos tebesaugau iki šiol. Jablonskis dalydavosi su Jurginiu brangiaisiais išrašais ir prižiūrėjo bei koregavo pastarojo darbą. Kiekvienas Jurginio straipsnis buvo Jablonskio „sankcionuojamas“.

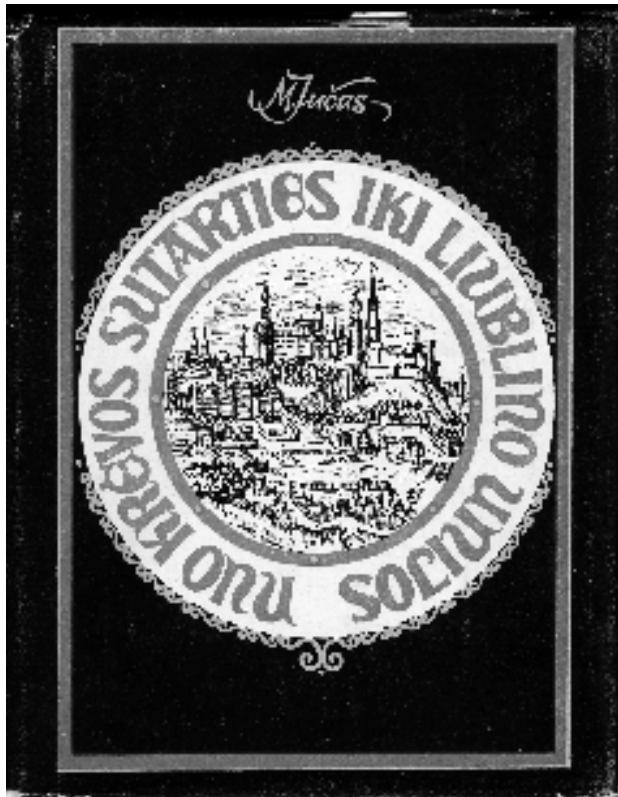
Ar, kalbant apie visą 1945–1990 m. sovietmečio epochą, galima išskirti laikotarpį, kuriuo tapo lengviau dirbti, buvo galima mažiau saugotis cenzūros ir daugiau pasakyti?

Turbūt po Stalino mirties prasidėjęs atšilimas, Chruščiovo epocha sąlygojo permainas. Na, ir Brežnevo laikai nebuvo tokie jau... Kalbant apie darbus, pirmąją kregždę reikėtų laikyti Juozo Jurginio ir Ingės Lukšaitės parašytą „Kultūros istoriją“, kur jau buvo atitrūkta nuo ekonomikos. Istorikus visą laiką orientavo į formacijų perimamumus: feodalizmo atsiradimą, kapitalizmo genezę. Tai buvo svarbiausi akcentai. Socialistinės formacijos atveju didesnių klausimų nekildavę: fiksuojama revoliucija ir jos socialistiniai pertvarkymai, o pereinamuoju periodu iš pirmąją visuomenės į feodalizmą revoliucijos nėra, tad šį procesą istorikai turėjo studijuoti. Aš taip pat pakliuvau į kapitalizmo genezės bei baudžiosios irimo tyrimus. Kai kas valdžioje baudžiosios irimą suprato kaip kolchozų irimą, man netgi buvo priekaištaujama, nenorėta knygos išleisti. Esą aš kalbu kažką visai kita apie baudžiosios irimą XVIII a., t. y. buvo pabrėžiamos ne apskritai formacijos, o jų perėjimai, kaita.

Ar galima kalbėti apie tam tikras temas, tyrimų kryptis istorijos moksle, kuriomis buvo galima daugiau pasakyti, jaustis šiek tiek saugiau ir laisviau?

Aš čia pabrėžčiau Jablonskio sugalvotą klasių kovos priedangą, po kuria buvo tiriami valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Pirmi du tomai (1959-1961) buvo išleisti Jablonskio iniciatyva, tuo tarpu aš su Rimantu Jasu organizavau trečiojo tomo leidybą (1968). Kitaip tariant, klasių kovos lozungas leisdavo atlikti įvairius tyrimus, rinkti medžiagą bei ją publikuoti. Tuo tarpu su inventoriais jau buvo visai kitas dalykas. Tai – ūkio istorija. Kai grįžau iš Maskvos, Jablonskis man pasiūlė imtis XVII a. inventorių temas.

Su tuo susijusi ištisa istorija... Knyga buvo surinkta, parengtas maketas. Tikriausiai tada Žiugžda nuėjo į CK ir paklausė, ar reikia dabar leisti XVII a. dvarų inventorių, gal atidėti? Čia jau nepasinaudosi klasių kovos priedanga... Todėl teko veikti asmeniniais kanalais, per direktorių Vaitkevičių, dar keletą kitų žmonių

Mečislovo Jučo knygos „Nuo Krėvos sutarties iki Liublino unijos“ viršelis. 1970. Dail. E. Jovaiša

(tokį Mykolą Požarską), kurie retkarčiais susirinkdavo į pobūvius ir turėjo galimybių paveikti CK. Nors pagal Žiugždos pasiūlymą jau buvo priimtas sprendimas atidėti leidybą nenustatytam laikui, vis dėlto CK pakeitė nuostatą. Taigi XVII a. inventorių leidyba (1962) Minsko agrariniame simpoziume Viktoro Jacunskio buvo pagirta, nes ši publikacija įsiterpė į agrarinę istoriją. Tuo tarpu Minsko CK analogišką leidinį, kuris buvo parengtas publikuoti, uždraudė, ir jis neišleistas iki šiol. Taigi daug kas anuomet priklausė nuo žmonių iniciatyvos...

Taip pat tada labai plačiai nuskambėjo Jurginio ir Pakarklio iniciatyva išleistos „Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams“ (1960). Pagrindinis priekaištas, tuo metu išsakytas sudarytojams – esą per gražiai išleista, per geras popierius. Žinoma, valdžiai nelabai tiko ir turinys. Tačiau pagrindinė kritika buvo nukreipta į tai, kam mokslo reikalams šitiek puošnumo? Žinoma, reikėtų kalbėti ir

apie tam tikrą patriotiškumą. Juk Pakarklis nors buvo ir komunistas, ir ateistas, bet jis buvo lietuvis. Daug pasakanti detalė – Pakarklis su Juozu Balčikoniu važiuodavo į Baltarusiją turgaus dienomis ir ieškodavo lietuviškai šnekančių žmonių bei užrašinėjo pastarųjų kalbą. Balčikonis turėjo „Pobiedą“, ir jiedu važiuodavo rinkti lituanistinės medžiagos. Galiu papasakoti su šiomis kelionėmis susijusį vieną kuriozą. Atvažiavę į vieną kaimą, jie klausinėjo, ar čia yra mokančių lietuviškai? Vienas baltarusis atsakęs, jog yra. O kaip jo pavardė? „Vrublevskis.“ Nueina Pakarklis su Balčikoniu pas tą Vrublevskį ir pabendravę teiraujasi pastarojo: „Kodėl tavo pavardė tokia?“ Anas ir sako: „Koks aš Vrublevskis? Aš – Žvirblis. Tai jie mane Vrublevskiu pavadino“. Taip jie ieškojo lietuviybės Baltarusijos kaime.

Pakarklio orientacijos matyti ir iš to meto instituto dokumentų, kad reikia ir senovę tyrinėti, ir šaltinių leidyba rūpintis... Tačiau tada Žiugžda jį labai aršiai puolė...

Dėl to Pakarklis ir buvo nušalintas. Juk jam rūpėjo šaltinių leidyba. Beje, jis samdė kunigus, kurie puikiai mokėjo lotynų kalbą ir pastarieji jam versdavo. Jo iniciatyva ir buvo išleistas pirmas „Lietuvos TSR istorijos šaltinių“ tomas (1955), kurį rengiant dalyvavo ir Jablonskis. Šis tomas turi reikšmę ir dabar. Tai Pakarklio nuopelnas. Tačiau partijai netiko tokia veiklos kryptis. Ką reiškia šaltiniai? Jus skaitys siauras specialistų arba besidominčiųjų ratas. Tuo tarpu mokykloms ir visuomenei reikalinga bendroji istorija ir marksizmas. Žiugžda todėl ir užėmė instituto direktoriaus postą, nes jam buvo pasiūlyta rašyti Lietuvos istoriją, – iki tol buvusiam švietimo ministrui ir nieko bendra su Mokslų akademija neturėjusiam. Koks buvo Žiugždos parašytos Lietuvos istorijos lygis, mes daugmaž supratome dar studijuodami, kai teko klausytis jo paskaitų. Pastarųjų pagrindu parašytą tekstą į rusų kalbą išvertė jo žmona, ir Žiugžda nuvežė jį į Maskvą...

Kas sovietmečiu Lietuvos istorikų bendruomenei buvo didesnis autoritetas – Ignas Jonynas ar Adolfas Šapoka?

Šapoka buvo Jonyno mokinys, asistentas. Jonynas jį labai mėgo ir globojo. Šapoka buvo siunčiamas stažuotėms į Čekiją, Švediją dar tuomet, kai jis buvo asistentas. Jonynas visą laiką gynė Šapoką nuo Juozo Jakšto. Jonynas tarpukariu buvo centrinė figūra. Vienintelis, kuris galėjo nueiti pas prezidentą Smetoną, pastarąjį konsultuoti ir t. t. Taigi istorijos mokslui vadovavo Jonynas.

Kai istorikai, svarstydami vieni kitų tekstus, instituto arba universiteto posėdžiuose kritikuodavo kolegas dėl „aprašomojo“ arba „ilustracinio“ metodo taikymo, ko-

kią alternatyvą arba „teksto pagerinimo receptą“ jie turėdavo omenyje?

Bijau šitai vienaip ar kitaip aiškinti, nes ką gi anais laikais reiškė aprašomasis arba teorinis metodai? Dabar jau visai kitoks tų dalykų supratimas. Tuo tarpu anais laikais „teorinis“ metodas reiškė marksizmą. Ir nieko kito. Aš labai abejoju, ar tuo metu iš žmonių, kuriuos aš pažinojau, buvo reikalaujama taikyti kitą metodą. Na, nebent to reikalavdavo koks nors G. Koniuchovas, atsijęs iš Maskvos, arba D. Mitropolskis – menkystos netgi Maskvos požiūriu. Koniuchovas parašė vieno kolūkio istoriją ir atsidūrė čia Žiugždos prašymu, nors į Koniuchovo vietą buvo numatyta žymi istorikė Danilova. Beje, ji pati man tai pasakojo. Žiugžda tąsyk atvažiavo į Maskvą, kai buvo nušalintas Jurginis, ir pasakė: „Man reikia ne istoriko, o direktoriaus pavaduotojo“. Danilova pasakojo, jog jie susirinkime svarstė, ką siųsti. Pagrindiniu kriterijumi tapo tai, jog Koniuchovas jau pagyvenęs, vedęs. Nors mokslinė prasme jis buvo visiškai nulius. Tokie argumentai ir nulėmė jo tapimą Istorijos instituto direktoriaus pavaduotoju.

Tik atvažiavęs iš Maskvos, jis iš karto ėmė kritikuoti Pakarklį, kad šis rašas apie Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožus, kai tuo tarpu reikia rašyti „Kovą prieš kryžiuočius“. Visi tik gūžčiojo pečiais ir juokėsi, o Jonynas ir Jablonskis stebėjosi, „kokį velnią mums čia atsiuntė?“ Tad buvo visokių dalykų, bet kad mūsų bendradarbiai labai pabrėžtų tuos teorinius dalykus... Juk nelabai kas juos išmanė.

Kokia buvo feodalizmo sektoriaus situacija institute? Kaip apskritai buvo žiūrima į „feodalizmo laikotarpio“ tyrimus sovietmečiu?

Pirma, feodalizmo epochos tyrimų srityje dirbo tik tie, kurie liko nepasitraukę į Vakarus, naujiems juk visai neleido ateiti į šią sritį. Visą laiką, net iki prezidento Matulio, buvo kalbama, kad istorikai palaidojo istoriją. Visos pašalinės specialybės, esančios šalia LDK istorijos, buvo plečiamos. O šiai sferai liko penki ar šeši žmonės... Iš pradžių buvo kuriama teisės istorija, po to etnografija, archeologija, formuojamas socializmo tyrimų sektorius. Aš, kaip direktoriaus pavaduotojas, net vieną kartą bendrame Akademijos posėdyje kalbėjau apie šią situaciją, kad senąją istoriją baigiame palaidoti, – vis kuriamos naujos grupės, naujos specialybės, tuo tarpu pagrindinė istorijos dalis dėl Akademijos kadrų politikos visai neplėtojama. Nors Akademijos prezidentas Matulis ir rėmė senąją istoriją, bet jis nieko negalėjo padaryti. Ypač kol direktorius buvo Žiugžda. Mat tuo metu vyravo nuostata, esą senąją istoriją mažiausiai reikia plėtoti, daugiausia dėmesio skirti naujoms kryptims. Tokia buvo bendroji politika.

1955 m. Žiugžda, atsakydamas į Kosto Korsako kritiką dėl LDK vaizdavimo istorijos kurse, pasakė: „Предмета для исторической гордости для нас в существовании великого княжества Литовского нет“. Ar toks požiūris išliko gyvas visą sovietmetį? O jeigu „švelnėjo“, tai nuo kada?

LDK problemą gvildinti prisibijojo visi. Gal tik Jurginis buvo drąsesnis. Juk vyravo nuostata, jog Maskva – trijų respublikų lopšys. Slavų istorija bendra, todėl ir LDK dėmesio reikia skirti kuo mažiau, nes ji buvo svetima slavų bendrumui, esą visi slavai norėję būti kartu su Maskva. Tiesa, šiame kontekste daugiau buvo kalbama apie lenkų priespaudą, nes su vienais lietuviais dar galima turėti reikalų, juos suniveliuoti, paversti stačiatikiais. Tačiau kai jie susivienijo su lenkais – tai jau bėda.

Ar galima teigti, jog pagoniškoji epocha ir jos kultūra bei istorija sovietinei valdžiai buvo „mažesnis blogis“ nei LDK su savo krikščioniškąja kultūra?

Be jokios abejonės, dėl šių priežasčių buvo plečiama archeologija ir etnologija. Tikriausiai ir dabar pagonybė dėl tam tikrų iš praeities ateinančių nuostatų yra taip toleruojama. Sovietmečiu gyvavo toks posakis: „Apie bažnyčią – arba blogai, arba nieko“. Apskritai rusai apie stačiatikybę, cerkves, bažnytinį meną dar leido kalbėti, bet katalikybė buvo visai netoleruotina. Ji galėjo būti tik kritikos objektas. Pagonybė šiame kontekste taip pat buvo priešinama Katalikų Bažnyčiai. Taigi partija rėmė etninę – pagonišką kultūrą. Angelės Vyšniauskaitės, Pranės Dundulienės, Norberto Vėliaus tyrimai šia prasme jai buvo parankūs. Egzistavo tiesioginė ateistinė propaganda ir buvo propaganda, išnaudojanti etninę – pagonišką kultūrą.

1982 m. instituto mokslinės tarybos posėdyje Jūs paminėjote, jog apie iškilus istorikus nesiformuoja mokyklos... Ar iš tiesų sovietmečiu nesusiformavo istorikų mokyklos? Kodėl taip buvo?

Turbūt galima teigti, jog sovietmečiu istorikų mokyklos nesusiformavo. Nebuvo tokių žmonių, išskyrus Jablonskį. Tačiau Jablonskis buvo keistokas. Jis nelinko į atvirus bendravimus. Kaip sakydavo Jurginis, Jablonskis neturi mokinių, nes nenori su bet kuo bendrauti, jam sunku įtikti. Vis dėlto manyčiau, kad Jurginis šiek tiek perdėjo. Jablonskis dirbo su Jasu – rašė „Ginčų“ antrą tomą (1961). Man taip pat buvo pasiūlęs rinkti inventorių. O ir pats Jurginis buvo jo globojamas. Jablonskis pernelyg nesišalino, kai reikėdavo padėti kitiems. Ypač jeigu į jį būdavo kreipiamasi. O apskritai daugiau vadovauti nebuvo kam. Tiesa, kartais Jurginis

mus su Merkiu laikė savo mokiniais. Gal Merkys ir laikė Jurginį savo mokytoju, bet aš to nepripažinau.

O kokį istoriką Jūs laikote savo mokytoju ir kodėl?

Kol buvau studentas, mane globojo Jonynas, po to Jablonskis. Nežinau, ar jie mane laikė savo mokiniu, bet aš labai atsižvelgdavau į jų patarimus ir nuomonę. Beje, pirmas mano straipsnis buvo apie didžiųjų kunigaikščių metraščių, iš disertacijos. Tai buvo, regis, 1957 m., grįžus iš Maskvos. Visi publikavo straipsnius: Merkys, Emilija Griškūnaitė, kuri buvo kartu su manimi Maskvoje. O man kažkaip vis nepavykdavo. Tuo metu institute buvo tokia nuostata: Jurginis recenzuodavo ne visus straipsnius, kai kas atitekdavo Jablonskio priežiūrai. O jeigu Jablonskis skėstelėdavo rankomis ir nerašydavo recenzijos, vadinas, – blogai. Eidavau pas Jablonskį ant pirštų galų, prieš tai kelias dienas jaudindavausi, vis galvodamas ką jis pasakys. Rašys recenziją ar rankom skėstels? Kelis kartus perskaitęs pirmąjį mano straipsnį, jis vis skėstelėdavo rankomis. Jurginis tada sakė: „Nieko iš Jučo nebus, negali net straipsnelio sumegzti, kai tuo tarpu visi kažką rašo“. Aš savo ruožtu viską gerai apgalvojau: Jablonskis, kaip ir Jurginis, reikalavė, kad straipsnyje būtų idėja. Ne vien faktografija. „O kam straipsnį rašai?“ – paprastai klausdavo jis. „Ką tu jame įrodinėji?“ Tai akcentuodavo ir Jurginis, ir Jablonskis. Tai buvo gera metodika, kurios jie mus mokė. Anot jų, ne tik monografija, bet ir kiekvienas straipsnis turi turėti savo idėją. Dėl šios priežasties mano tekstas ir būdavo atmetamas: „Yra faktų, bet nėra minties, idėjos, dėl ko šis straipsnis rašomas“. Tuomet man kilo mintis, jog „Pagyrimą Vytautui“ ir „Didžiųjų kunigaikščių metraščių“, rašytą vokiškai, vėliau išversta į rusų kalbą ir tapusį metraščiu, reikia sujungti su 1428 m. ir Vytauto karūnacijos byla. Kad tas metraščių rašytas kaip pasirengimas Vytauto karūnacijai. Kaip dabar menu Jablonskio recenziją: „Šitas mokslinis straipsnis turi nemažai mokslinės vertės“. Ir tuo metu mane kitaip pradėjo vertinti Jurginis. Jis man atidavė dalį teksto pirmajame tome, taip tapau sintezės bendraautoriumi. „Aš XIX a. neberašysiu, – sakė man jis, – kadangi tu apie tai rašei diplominių darbų, tai ir imkis šio reikalo.“ Tačiau vėliau Žiugžda man liepė rinkti iliustracijas, iš sukauptos medžiagos nieko nepažymėdamas, premijos taip pat negavau. Tačiau dalyvaudavau pirmojo tomo svarstymo posėdžiuose, buvo įdomu paklausti. Pavyzdžiui, kai buvo svarstomas XIII a. žemėlapis, Jablonskis ir sako Žiugždai: „XIII a. – ne XX a., Lyda – lietuviška žemė. Tai reiktų pažymėti“. Tuo tarpu Žiugžda tam prieštaravo: „Ne, mums pasakyta rašyti Lietuvos istoriją dabartinėse ribose“. Šis klausimas, pamenu, buvo svarstomas keliuose posėdžiuose – ar galima į žemėlapių įjungti lietuviš-

kas žemes, dabar priklausančias Baltarusijai? Žiugžda tam labai priešinosi.

Patekę į nemalonę istorikai dažniausiai kaltinami „vieningąja kryptimi“, „buržuaziniu objektyvizmu“, „polinkių į faktografiją“, „feodalinės praeities aukštiniu“, bet skaitant svarstymų posėdžių protokolus, lieka nelabai aišku, kas tai yra... Ar sovietmečiu buvo kažkokie tekstai, paskaitos, seminarai, kurie to meto istorikams paaikškindavo, ką reiškia šie „burtažodžiai“ ir kaip išvengti šių epitetų?

Niekas nieko neaiškino. Tai buvo visiems privaloma žinoti. Pavyzdžiui, „objektyvizmu“ buvo laikomas faktų skaičiavimas be teorijos. Marksistinės teorijos. O „praetities aukštiniu“ buvo įvardijamas nacionalizmas.

Jeigu tuo metu niekas specialiai šių dalykų neaiškino, tai likdavo galimybė bet ką bet kuo apkaltinti...

Tai turėjo visi žinoti. Marksistinę teoriją – pirmiausia. Buvo didžiausia nuodėmė padaryti klaidą, susijusią su teorija. Tuos dalykus ypač prižiūrėjo Maskva. Nors maskviečiai tarpusavyje kai kuriais klausimais padiskutuodavo. Pavyzdžiui, apie kapitalizmo genezę. Aš pats girdėjau Sergejaus Skazkino mintis šiuo klausimu. Leninas jaunystėje suformulavo teiginį apie naują Rusijos istorijos periodą. Iš kur Leninas gavo šią idėją? Skazkinas sako, esą Leninas paėmė istoriko Sergejaus Solovjovo mintį apie „smutos“ laikotarpį XVII a. pradžioje ir suteikė jai socialinį turinį. O kas yra buržuazija ir buržuaziniai santykiai? Prekybiniai santykiai nuo XVII a. vidurio? Taip prasidėjo diskusija, ar Leninas jaunystėje galėjo pasakyti, nuo kada Rusijoje buvo prekybiniai santykiai? Vieni sako: nuo pirmąsias bendruomenės, kiti – nuo XVI a., tretis – nuo XVII a., ketvirtis – nuo XVIII a. Kilo didžiulė diskusija „už Lenino nugaros“. Taigi ten daug kas būdavo leidžiama. Tuo tarpu pas mus tik pabandyk apie tai pasiginčyti... Ir tai tada pas maskviečius atėjo žmogus iš CK ir sako: „Tebūnie pagal Leniną – XVII a. vidury“, taip parodydamas, kad istorikų diskusija niekam nereikalinga. Žodžiu, marksistinė teorija buvo labai saugoma. Kitas reikalavimas: nenukrypti į faktografiją, pastarąją pajungti teorijai ir taip išvengti objektyvizmo. Tai žinojo ir suprato visi. Tiesa, nukrypimų būdavo, nes rimti istorikai nenorėjo kiekviename žingsnyje operuoti marksizmu. Tačiau būtų didelė klaida teigti, jog Jonynas arba Jablonskis nesistengė būti marksistais. Jie stengėsi. Ir Jonyno, ir Jablonskio pasisakymuose to esama. Jonynui neleido skaityti Lietuvos istorijos kurso, nes bijojo. Tad jis dėstė TSRS istorijos kursą, remdamasis Burždalovo paskaitomis. Aš su jomis esu susipažinęs Maskvoje. Palyginti padorios. Tad Jonynas, pastarosio-

mis remdamasis, ši tą apibendrinamas ir dėstė.

Profesorius Edvardas Gudavičius teigia, jog partija dažnai istorikus mušdavo „aklai“: esą istorikai į nemalonę ir kritikos ugnį galėdavo patekti ir niekuo ypatingai „nenusidėję“. Ar Jūs pritartumėte tokiai nuomonei?

Nelabai. Atsitiktinumo negalėjo būti. Nebent kas nors skųsdavo. Tačiau ir tai turėjo būti pamatuota. Juk ir partijos viduje būdavo nemažai kritikos. Savo laiku už nacionalizmą labai buvo puolamas Justas Paleckis. Galėjo būti apskūstas kuo nors, galėjo būti slaptas patikrinimas kaip Jurginio atveju. Kažkas, kas „užkliuvo“, galėjo būti parašyta, tačiau lygiai taip pat galėjo būti ir pasakyta žodžiu. Tokiais atvejais saugumas užfiksuodavo ir perduodavo duomenis CK. Saugumas ypač domėdavosi, kas kalbama per paskaitas, ypač seminarines kalbas. Mane, pavyzdžiui, vieną kartą buvo išsikvieta ir klausinėjo: „Na, kaip tu negirdėjai, ką seminare kalbėjo Kulikauskas? O mes jau žinome! O tu, žodžiu, negirdėjai...“

O ką jis tame seminare pasakė, kad juo buvo susidomėta?

Tai buvo paprasčiausias seminaras. Kažkas, matyt, iš mūsiškių, dirbančių saugume, nuėjo ir pranešė, kad tas ir tas taip ir anaip šneka. Keletą kartų apie tą patį žmogų pranešus, jog jis per paskaitas ar seminarus kažką neatsargiai kalba, jau susidarydavo visos prielaidos atsidurti CK „ant kilimėlio“. Buvo įvairių kelių, tačiau šiaip sau žmonių nepuldinėdavo. Pavyzdžiui, Jonyną kritikavo už tokį straipsnį, kuriame jis dėstė mintis, esą traktoriai, giliai ardami, išverčia į paviršių nederbama žemę ir taip gadina Lietuvos dirvožemį. Pokario Lietuvoje iš tiesų buvo labai blogi derliai... Tai, žinoma, tokios klaidos Jonynui jau niekas neatleido. Kritikuoti sovietinę santvarką ir traktorių darbą buvo nevalia.

Kokiomis formomis Jums teko susidurti su cenzūra? Koks tekstas buvo labiausiai „apkarpytas“?

Labiausiai „apkarpe“ Maskvoje, kai akademiko Čerepnino jubiliejui atsiunčiau straipsnį „Россия и Литва в XVIII веке“. Iš straipsnio pavadinimo redaktorius išbraukė žodžius: „Россия и Литва“. Mat rusiškoje istoriografijoje nuo Matvejaus Liubavskio laikų vyravo nuomonė, kad po Liublino unijos Lietuvos nebebuve. Taigi mano suformuluotas pavadinimas buvo pakeistas į: „Россия и литовская шляхта“, tik mano nuomonės apie tai niekas nepaklausė. O juk čia yra principinis dalykas – buvo Lietuva po Liublino unijos ar nebuvo? Modifikuodami pavadinimą, jie parodė, jog XVIII a. Lietuva nebeegzistavusi, telikusi tik lietu-

vių šlėkta. Kaip tokį elgesį galėtume pavadinti? Pačia bjauriausia cenzūros forma.

Tuo tarpu Lietuvoje tokių ryškių mano tekstų cenzūravimo atvejų nepasitaikė. Tačiau standartai egzistavo ir prie jų reikėjo prisitaikyti. Na, kad ir tezė apie teigiamą prisijungimo prie Rusijos reikšmę. Tai turėjo kartoti visų respublikų istorikai. Bent jau man tai buvo pati skaudžiausia „dogma“. Privalėjome žūtbūt rasti argumentų, liudijančių pastarosios teisingumą. Tik įvykdžius analogiškus reikalavimus, būdavo įmanoma paskelbti tekstą.

Jeigu paprašyčiau palyginti, kurie humanitarinių disciplinų atstovai – filosofai, lituanistai, ar istorikai – buvo laisvesni, ne taip prižiūrimi tuometinių valdžios organų ir turėjo galimybių daugiau pasakyti savo tekstais?..

Su lituanistais nėra ko lyginti. Tiesa, buvo pas juos Marro mokslo kritikos banga...

Jūs sakote „nėra ko lyginti“, turėdamas omenyje, jog lituanistai buvo laisvesni nei istorikai?

Žinoma.

O filosofai?

Apie filosofus nėra ką ir kalbėti. Jie gyvavo netgi blogiau nei istorikai. Nemanau, kad sovietmečiu į filosofiją galėjo eiti žmonės, neįtikėję marksizmo galia. Gal tik vienas kitas kaip Romanas Plečkaitis buvo skeptiškesni tų dogmų atžvilgiu. Beje, visos SSRS mastu filosofai buvo vertinami su tam tikru skepsiu. Kiekvienam inteligentiškam žmogui filosofija sovietmečiu atrodė kaip itin konjunktūriškas mokslas. Tuo metu apie jo atstovus buvo sakoma, jog jie pilsto iš tuščio į kiaurą.

Ar galima, žvelgiant į sovietmečiu gyvavusių istorikų bendriją, rasti žmonių, kurie marksizmą vertino ne kaip neišvengiamą blogį, o bandė jį priimti kūrybiškai?

Manau, kad tokių žmonių buvo. Kad ir Jurginis, Lazutka. O iš rusų galėčiau paminėti Neupokojeva.

Kokia institucija anuomet atliko pagrindinį istorikų prievaizdo vaidmenį?

Mokslų akademija ir Istorijos institutas. Pastarasis Lietuvoje buvo svarbiausia instancija, kurios CK atsiukausdavo, jeigu kildavo koks nors neaiškumas, susijęs su praeities traktavimu. Be to, juk Istorijos institutui buvo pavesta rašyti Lietuvos istorijos sintezes. Visus ideologinius istorinius dalykus kontroliavo institutas, vadovaujamas Žiugždos.

O Partijos istorijos institutas?

Partijos istorijos institutas buvo susitelkęs ties siauresne problematika – jo kompetencijoje buvo istorija nuo XIX a. antrosios pusės.

Ir Partijos istorijos institutas nebandė kontroliuoti, ką veikia jų kolegos Istorijos institute?

Ne. Kai kuriais atvejais įsikišdavo, kai, pavyzdžiui, iškilo Jurginio klausimas. Jį svarstant dalyvavo ir Šarmaitis. Nors nuolatinės kontrolės tikrai nebuvo.

O kiek istorijos mokslo situacijai įtakos turėjo LKP CK? Aš tokių tiesioginių direktyvų, liečiančių istorikus, radau ne tiek jau ir daug.

Direktyvas jie skelbdavo daugiau žodžiu. Pasikviesdavo vieną ar kitą istoriką pokalbiui. O įtaką ši institucija iš tiesų darė. Prižiūrėdavo ir reikalavdavo pasiaiškinimų. Kalbant apie istorikų bendrijos kontrolės mechanizmą, visų pirma reikia minėti Žiugždą ir Šarmaitį. Universitete „tvarką“ prižiūrėjo Andrius Bendžius. Tiesa, jis buvo menko išsilavinimo žmogus. O rašant atskirų tyrimų temomis ir rengiant konkrečius leidinius, prievaizdo vaidmenį atlikdavo redkolegijos. Jose būdavo vienas žmogus, einantis atsakingojo redaktoriaus pareigas. Pastarajam ir tekdavo prievaizdo vaidmuo.

Tęsiant kalbą apie mokslo „prievaizdus“, man yra susidariusi įspūdis, jog Kostas Korsakas buvo erdvesnio mąstymo, platesnių pažiūrų, gal netgi liberalesnis už Žiugždą. Ar tai tiesa?

Korsakas nebuvo partijos narys. Nepaisant to, jam teko būti atsakingam už Lietuvių kalbos ir literatūros institutą. Beje, vieną kartą jis buvo sukilęs prieš Jablonskį. Pastarasis susikirto su ekonomistu akademiku Kazimieru Meškausku, kuris ėmė tautinio sąjūdžio idėjas sieti su ekonomika, konkrečiai su geležinkelių faktoriumi. Taigi užteko Jablonskiui paprieštarauti, esą tautiniai sąjūdžiai kylantys dėl kitų priežasčių ir, jį skiriant Feodalizmo sektoriaus vedėju, Korsakas suabejojo, ar šis žmogus yra tinkamas užimti atsakingas pareigas. Taigi nepasakyčiau, jog Korsakas buvo daug liberalesnis.

Norėčiau patikrinti vieną hipotezę: 1974–1976 m. pakankamai stipriai buvo kritikuojamas Antanas Tyla. Tačiau Feodalizmo sektoriaus bendradarbiai, turėję svarstyti savo kolegos darbą, priėjo išvadą, jog pastarajam priekaištų neturi. Ar tai galima suprasti kaip nurodą, jog istorikų bendrija jau buvo tokia stipri, kad galėjo ignoruoti kritiką?

Abejoju tokia hipoteze, kad kas nors būtų išdrįšęs teisingai istoriką, kurį sukritikavo valdžia. Tada tokių drašuolių nebuvo. Paprastai pakakdavo vienintelės užuominos, jog kažkas negerai ir visi imdavo smerkti „nusidėjusį“ kolegą.

Po Nepriklausomybės atkūrimo praėjo penkiolika metų. Ši laiko atkarpa tikriausiai jau leidžia daryti tam tikrus apibendrinimus. Kas, Jūsų nuomone, iš sovietmečio istorikų darbų atlaikė laiko išbandymą?

Konstantino Jablonskio darbai. Jis niekada nėjo į kompromisus, stengėsi nuosekliai išsakyti savo idėjas. Todėl jo veikalai iki šiol turi išliekamąją vertę ir formuoja istorikų nuostatas.

Norėčiau patikrinti dar vieną hipotezę: su kolega diskutuodami priėjome nuomonę, jog sovietinėje lietuvių historiografijoje pagrindiniais lietuviybės „forpostais“ tapo Viduramžių ir XIX a. tyrimai. Ar sutiktumėte su tokia nuomone?

Kas užsiiminėjo XIX amžiumi? Vytautas Merkys ir Leonas Mulevičius. Pastarasis prie XIX a. problematikos priėjo per agrarininkų simpoziumą. Tuo tarpu Merkys nutolo nuo socialdemokratijos judėjimo tyrimų, faktiškai jam primestų, ir ėmėsi kapitalizmo genezės svarstymų. O vėliau susiformavo ir spaudos draudimo tema. Tačiau tirti spaudos draudimą valdžia leido. Tiesa, Merkys visą laiką balansavo ties „galima–negalima“ riba, prisidengdamas tuo, jog per Lietuvą buvo vežama ir lenininė „Iskra“.

O viduramžininkai?

O kiek gi jų buvo? Tik Jurginiui ir Jablonskiui buvo leista dirbti šioje sferoje. O kam daugiau? Jonynas siūlėsi man vadovauti. Tačiau jam buvo atsakyta, jog reikia „marksistiško paruošimo“. Tada man teko keliauti į Maskvą.

Bet vėliau žmonių šiek tiek padaugėjo...

Na, taip. Atsirado Romas Batūra, Rimantas Jasas. Tačiau ne tokios jau gausios pajėgos.

Paminėjote agrarininkų simpoziumus. Aš prisimenu, kaip akad. Merkys, mums kalbantis apie istorikų mokyklų nebuvimą sovietmečiu, paminėjo šiuos simpoziumus kaip vietą, brandinusią tam tikros mokyklos užuomazgas.

Lyginant su Maskva, mūsų respublikoje istorijos lygis buvo labai žemas. Marksizmas marksizmu, tačiau

ten buvo paisoma ir tam tikrų moksliskumo kriterijų. Tuo tarpu Lietuvoje praeities tyrimai buvo verčiami tam tikra propagandos sritimi. Kadangi simpoziumams vadovaudavo Maskva (tokie žymūs akademikai kaip Skazkinas), tai juose buvo skaitomi solidūs pranešimai, ir respublikas šis mokslinis renginys „patempdavo“ aukštyn. Galima teigti, jog Baltijos istorikai, palyginti su baltarusiais ar ukrainiečiais, netgi išsiveržė į priekį. Tokie Agrarinės istorijos simpoziumai mums buvo gera mokykla.

Tikriausiai Vakarų istorikų darbai sovietinėje Lietuvoje nebuvo prieinami?

Beveik jokie ryšio nebuvo. Netgi Bostone leista „Lietuvių enciklopedija“ buvo neprieinama. Pamenu, reikėjo man į „Lietuviškąją tarybinę enciklopediją“ parašyti straipsnį apie Kęstutį. Aš nusprendžiau pažiūrėti, ką apie šį kunigaikštį rašo bostoniškė enciklopedija. Tam reikėjo gauti raštišką Žiugždos leidimą. O kol aš skaičiau reikiamą straipsnį ir jį nusirašinėčiau, šalia manęs visą laiką stovėjo žmogus, sergėdamas, kad tik nepavartyčiau kitų puslapių. Toks buvo santykis su Vakarų istoriografija. Tiesa, Šarmaitis seifuose buvo pasidėjęs nemažai vakarietišku knygų. Tačiau prie jų prieiti buvo neįmanoma. Kai ką gaudavo ir Mokslų akademija. Tačiau didžioji dalis nuguldavo specfonde. Taigi Vakarų istoriografija buvo prieinama tik labai siauram ratui.

Ar keičiantis Istorijos instituto direktoriams – kai Žiugždos pareigas perėmė Vaitkevičius – įvyko tam tikrų permainų laisvėjimo linkme?

Negalėčiau pasakyti, kad permainos buvo akivaizdžios. Juk ir Žiugžda, ir Vaitkevičiui savo pozicijas reikėjo derinti su aukštesnėmis instancijomis. Vaitkevičius sakydavęs: „Minuotojas klysta tik vieną kartą“.

O kaip Jūs manote, jeigu Istorijos instituto direktoriaus postą būtų užėmęs kitokios sanklodos žmogus nei Žiugžda, ar tai galėjo esmingai pakeisti lietuviškosios istoriografijos situaciją? O gal personalijos čia nieko negalėjo lemti?

Jeigu šį postą būtų užėmęs savo srities specialistas, rezultatai tikrai būtų buvę kitokie. Galime palyginti su Latvija. Istorijos instituto direktoriaus pareigas ten ėjo akademikas Janis Zutis. Jam vadovaujant, buvo parašyta Latvijos istorija, Rygos istorija. Vadinasi, asmenybė šį bei tą galėjo padaryti ir tomis sąlygomis.

Norite pasakyti, jog tuo metu latviai istorijos moksle buvo daugiau nuveikę negu mes?

Ir latviai, ir estai. Estijoje istorijos mokslui vadovavo Hansas Kruusas. Jis irgi skyrėsi nuo Žiugždos, kuris iš esmės galėjo atlikti tik ideologines prievoles. Pakanka atsiversti „Советская историческая энциклопедия“ ir idomumo dėlei palyginti Žiugždos parašytus dar-

Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas prof. dr. Mečislovas Jučas (iš kairės), Menotyros skyriaus vadovas menot. kand. Markas Petuchauskas ir Socialistinės visuomenės skyriaus vadovas ist. kand. Henrikas Šadžius

bus istorine tematika su Zučio arba Kruuso tyrimais. Mano vadovas Pašuto buvo didelis Žiugždos draugas. Kai Pašutai reikėjo pristatyti savo monografiją spaudai, jis manęs šiek tiek su humoru paklausė: „Gal turi Lietuvoje kokį istoriką senelį, kuris nusimano apie tą laikotarpį, kuris knygoje aprašomas?“ Aš iš karto sureagavau: „Na, žinoma, kad yra. Žiugžda!“ Tada Pašuto nusijuokė ir sako: „Ne, ne tas senelis“. Taigi jam reikėjo tokio kaip Jonynas ar Jablonskis. Mokslui reikia žinių. Neužtenka vien politikos. Net ir Maskvoje už politiką gerbė, tačiau, prisireikęs atlikti rimtus darbus, – ieškodavo specialistų.

Įdomu būtų Jūsų nuomonė, kodėl 1951 m., kai Žiugždai kilo reali grėsmė netekti instituto direktoriaus postą, jį Sniečkus užtarė ir neleido paviešinti įvairaus pobūdžio kompromituojamos medžiagos. Galbūt Sniečkui buvo akivaizdu, jog ištikimesnį sistemai žmogų bus sunku rasti? O gal čia svarbūs buvo kokie nors kiti išskaičiavimai?

Žiugždos biografija labai marga... Tačiau pirmasis sekretorius jį kaip patikimą ideologinį darbuotoją visokeriopai rėmė. O ir Žiugžda labai gerbė Sniečką, tai buvo matyti iš jo elgsenos įvairiomis aplinkybėmis. Tai-

gi šie žmonės visokeriopa rėmė vienas kitą, nes buvo vienas kitam reikalingi. Tuo tarpu kaip Vaitkevičius tapo Istorijos instituto direktoriumi, o aš buvau paskirtas jo pavaduotoju – jau visai kiti dalykai...

Ką turite omenyje, kažkokius užkulisinius žaidimus? Žvelgdamas į Vaitkevičiaus perėjimą iš Partijos istorijos instituto į Istorijos institutą, visuomet galvojau, jog ši rokiruotė išduoda partijos elito norą turėti šioje įstaigoje itin lojalų ir ideologine prasme uolų praeities tyrėjų bendrijos prievaizdą... Juk tarp Istorijos instituto darbuotojų partija nesurado tinkamos kandidatūros vadovauti įstaigai.

Čia šiek tiek sudėtingesni dalykai... Iš pradžių Žiugždos „įpėdiniu“ Istorijos institute buvo numatytas Jurginis. Apie tai man jis pats buvo užsiminęs. Ešą vieną kartą Sniečkus pakvietęs pas save papietauti tuometinį saugumo vadovą, Juozą Matulį ir Jurginį. Šio susitikimo metu ir paaiškėję, kas turėtų pakeisti nusenusį direktorių. Kaip žinia, Jurginis visuomet kirsdavosi su Žiugžda, o sužinojęs apie pastarąjį sprendimą, jis ėmė atvirai šaipytis iš savo viršininko. Tuo pat metu jau buvo apsispręsta, kas turėtų tapti Jurginio pavaduotoju. Šias pareigas turėjo užimti Merkys. Tačiau Žiugžda nuvyko į Maskvą ir ten išsirūpino sprendimą, jog Jurginis į šias atsakingas pareigas yra netinkamas dėl „praeities klaidų“ ir pan. Tokiam verdiktui, pasigirdusiam iš paties centro, Sniečkus nedrįso prieštarauti. Paaiškėjęs, jog Žiugžda sulošė tokią partiją, po institutą vėl ėmė sklisti kalbos, kas gi bus naujasis įstaigos direktorius...

Tuo tarpu į JAV surengtą tarptautinį istorikų kongresą vyko jau ne Jurginis (kaip buvo planuota), o Vaitkevičius. Pastarasis faktas visiems atvėrė akis, kokios permainos gresia praeities tyrėjų cechui. Apie tai, jog mane planuoja paskirti Istorijos instituto direktoriaus pavaduotoju, niekas iš anksto nepasivargino pranešti. Tiesiog įvyko tam tikri užkulisiniai žaidimai – Istorijos instituto direktoriaus kėdė atiteko žmogui, kuris turėjo sergėti, jog įstaiga nenukryptų nuo partinės linijos. O aš buvau paskirtas kuruoti mokslinę sferą. Gal prie šio sprendimo kažkiek prisidėjo ir Pašuto...

Mūsų pokalbių metu ne kartą patyriau, kad sovietmetis nenorinčiam meluoti istorikui buvo sudėtingas laikotarpis ne tik profesinė, bet ir egzistencinė prasme. Ar kada nors esate pasigailėjęs, kad susiejote savo gyvenimą su istorija? O gal tokios nusivylimo akimirkos Jūsų niekuomet neaplanė?

Kito kelio nemačiau, todėl tokios niūrios mintys manęs niekada nebuvo apnikusios. Tiesa, kai dar dvejojau dėl tolimesnės savo ateities, buvau įstojęs į Dotonuvos Žemės ūkio akademiją, tačiau studijos šioje mokykloje negelbėjo nuo galimo mobilizacijos pavojaus (karas dar nebuvo pasibaigęs), todėl akademiją gana greit teko palikti. Abejonės manęs nebekankino nuo to laiko, kai pasirinkau studijas Kauno universitete. Tiesa, tuo pat metu buvau išlaikęs egzaminus ir į Dailės institutą. Jaunatviškas maksimalizmas – tikėjaisi, jog dailė gali būti šalia istorijos ir papildyti mano pasirinktą kelią...

Labai įdomus biografijos vingis... Gal galėtumėte apie jį papasakoti daugiau?

Maniau, kad pajėgsiu studijuoti dvi specialybes – gilintis į istoriją ir tuo pat metu tapyti. Nežinau, kuo tos mano užmačios būtų pasibaigusios, tikriausiai kuriame nors fakultete būčiau patyręs fiasko... Dabar, žvelgdamas į savo ieškojimus iš tam tikros perspektyvos, galiu pasakyti, jog tikriausiai pats likimas man demonstravo, kur link turiu sutelkti visas savo jėgas. Geležinkelio stotyje vagys iš mano rankų išplėšė lagaminą, kuriame nešiais mokyklos baigimo atestatą. Jį tuo metu norėjau pristatyti į Dailės institutą. Netekęs svarbiausio dokumento, turėjau sunkumų tvarkydamas savo įstojimo į institutą popierius. Kitas įvykis, susijęs su mano bandymu studijuoti dviejose specialybėse, jau kur kas proziškesnis. Lankydamas Dailės institute vykstančius užsiėmimus, tuo pat metu praleidėjau Jonyno paskaitas universitete ir todėl gavau TSRS istorijos dalyko skolą. Pastarasis nutikimas man akivaizdžiai pademonstravo, jog reikia sutelkti jėgas į vieną sritį. Taigi nors iš mano kaimo į Dailės instituto tapybos specialybę įstojo du Jučai, tačiau šias studijas baigė tik mano žemietis Vytautas. Jis pasuko į grafiką. Visuomenei plačiau žinomas Vytauto Jučo 1863 m. sukilimui skirtas paveikslas. Mat mūsų kaime, kai mes stojome studijuoti, dar buvo galima rasti senukų, kurie kovojo Antano Mackevičiaus sukilėlių būryje. Tikriausiai ši aplinkybė taip pat paskatino Vytautą atkreipti dėmesį į pastarąjį Lietuvos istorijos siužetą.

Dailės instituto studentai tuo metu turėjo daug daugiau dirbti nei studijuojantys istoriją jaunuoliai. Kai tapyba ėmė trukdyti praeities studijoms, nuėjau pas tuometinį instituto direktorių Vytautą Jurkūną. Kaip dabar pamenu jo argumentus, kuriuos jis sakė man, norinčiam mesti studijas: „Istorikas niekada negyvens taip gerai kaip dailininkas!“

KOKIA PRASMĖ KALBĖTI APIE DIEVĄ?

Rudolf Bultmann

Rudolfas Bultmannas (1884–1976) laikomas vienu įtakingiausių ir kontroversiškiausių ne tik protestantiškosios, bet ir apskritai XX a. krikščioniškosios teologijos atstovu. Ypač dėl garsiosios numitinimo (demitologizacijos) „programos“ jis susilaukė pačių įvairiausių vertinimų. Bultmannas buvo vadinamas hėgelininku (Joseph Ratzinger), dekartininku (Helmut Thielicke), haidegerininku (Gerhard Kuhlmann), antropocentristu (Walter Kasper), fideistu (René Marle), konservatoriumi (Karl Jaspers), liberalu (Česlovas Kavaliauskas), istoriniu-kritiniu redukcjonistu (Hans Kessler), naujo, istoriško klausimo pradininku (Eberhard Kirsch). Dėl tokios klišių įvairovės kalti ne tik skirtingi vertintojų tikslai ar paties Bultmanno „teologinių pažiūrų“ kaita, kiek jo teologinių, mokslinių ir pastoracinių interesų universalumas. Pirmuoju savo veiklos laikotarpiu (vos 28 metų sulaukęs jis tapo habilituotu daktaru), iki 1921 m., kai pradėjo vadovauti Marburgo universiteto Teologijos fakulteto Naujojo Testamento katedrai (kur dirbo 30 metų, iki pat emeritūros), jis pasižymėjo beveik vien kaip liberaliosios Naujojo Testamento egzegezės atstovas. Tais pačiais 1921 m. pasirodė pirmas Bultmanną išgarsinęs veikalas *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, kur pasitelkęs formų istorijos (*Formgeschichte*) metodą tyrė sinoptinėse evangelijose aptinkamus literatūrines formas-tipus. Klausdamas apie atskirų tipų socialines funkcijas, Bultmannas pamėgino rekonstruoti evangelijų ikiliteratūrinės tradicijos istoriją – nuo išsaugotų Jėzaus žodžių ir pirminių pasakojimų apie jį iki galutinio suredaguoto teksto; taigi tam tikru kampu pateikė ankstyvosios Bažnyčios istorijos vaizdą. Tas kampas dar platesnis 1949 m. Ciuriche pasirodžiusioje religijų istorijos studijoje *Das Urchristentum im Rahmen der antiken Religionen*. Trečio dešimtmečio pradžioje Bultmannas įsijungė į liberaliąją, „pasaulietinę“ teologiją užsipuolusių teologų ratą (vėliau pakrikštytą „dialektinės teologijos“ vardu), kur buvo plėtojamos ortodoksinės protestantų esminio Dievo pirmumo, kitioniškumo nuodėmingo žmogaus ir pasaulio atžvilgiu idėjos. Tuo pat metu Bultmannas patyrė stiprią Heideggerio fenomenologijos įtaką – 1923 m. pasirodė būtent Marburge parašytas „Būtis ir laikas“. Vienas pirmųjų ir galbūt įdomiausias Bultmanno mėginimas plėtoti

I

Jeigu kalbėti „apie Dievą“ (*von Gott*) reikštų tiesiog kalbėti *apie Dievą (über Gott)*, tai toks kalbėjimas apskritai neturi prasmės. Nes tuo momentu, kai taip kalbama, yra prarandamas kalbėjimo objektas, – Dievas. Mat kai „Dievo“ idėja apskritai yra maštoma, ji reiškia, kad Dievas yra visagalis, t. y. viską lemianti tikrovė. Tačiau ši mintis visai nėra maštoma, jeigu aš kalbu *apie (über) Dievą*, t. y. jeigu aš į Dievą žiūriu kaip maštymo objektą, apie kurį galiu susigaudyti, jeigu užimu neutralią poziciją Dievo klausimo atžvilgiu, iš kurios leidžiuosi į samprotavimus apie Dievo tikrovę ir jo esmę, kuriuos galiu atmesti arba, jeigu jie atrodo įtikinami, priimti. Tas, kuris tiki į Dievo tikrovę, kadangi yra paveiktas argumentų, gali būti tikras, kad jis apie Dievo tikrovę nieko nesuvokė. Ir kas galvoja, kad ką nors apie Dievo tikrovę gali pasakyti pasitelkdamas Dievo įrodymus, tas leidžiasi į disputą apie fantomą. Nes bet kokio „kalbėjimo apie“ sąlyga yra žvilgsnis iš išorės į tai, apie ką kalbama. Tačiau išorinės perspektyvos Dievo atžvilgiu negali būti, todėl apie Dievą negalima kalbėti bendrais teiginiais, bendromis tiesomis, kurie būtų teisingi nepriklausomai nuo konkrečios egzistencinės kalbančiojo situacijos.

Prasmingai kalbėti apie Dievą galima ne ką daugiau, negu prasmingai kalbėti apie *meilę*. Iš tikrųjų taip pat ir *apie* meilę negalima kalbėti, – nebent toks kalbėjimas pats būtų meilės aktas. Bet koks kitoks kalbėjimas apie meilę nėra kalbėjimas apie meilę, nes jis atsisotoja už meilės. Taigi meilės psichologija bet kuriuo atveju kalbėtų apie bet ką, tik ne apie meilę. Meilė nėra kokia nors duotybė, kurios *atžvilgiu (woraufhin)* būtų galimas veiksmas ar kalbėjimas, neveiksmas ar nekalbėjimas. Ji būva tik kaip tam tikra paties gyvenimo nulėmtis. Ji yra, tik jeigu aš myliu arba esu mylimas, ne šalia ar už to. Taip pat yra ir su tėvų ir vaikų santykiais. Žiūrint į tai kaip į gamtos duotybę, apie kurią galime kalbėti, neatsiskleidžia jų tikroji esmė, nes tai tėra atskiras atvejis apibrėžto gamtinio vyksmo tarp vienos rūšies individų. Kur iš tikrųjų esama santykio, jis nėra matomas iš išorės, t. y. jis nėra kas nors, kieno *atžvilgiu (woraufhin)*, pavyzdžiui, sūnus sau gali šį ar tą leisti

„haigederiška“ teologiją ir yra čia publikuojamas 1925 m. straipsnis *Welchen Sinn hat es, von Gott zu reden?*, kur argumentuojama objektyvuojančio, į neutralią tiesosaką pretenduojančio kalbėjimo negalimybė ir bet kokios autentiškos teologijos egzistenciškumo neišvengiamybė. Mes galime kalbėti tik todėl, kad privalome ir paklūstame Dievui, tačiau šis privalėjimas ir paklusimas anaipol nereiškia mūsų sąmoningo pasirinkimo ar prievartos, o kyla iš mūsų egzistencijos kaip laisvas veiksmas. Kaip toks jis Bultmannui yra tikėjimo išraiška, tačiau tikėjimas nėra disponuojamas, kaip nors racionaliai pagrindžiamas ar pamišamas autoritetais. Tikėjimas Bultmannui yra kaip Dievo malonės, išteisinančios nusidėjėlių, patirtis.

Neabejotina, jog Bultmanną labiausiai išgarsino ir didžiausios reakcijos susilaukė jo 1941 m. birželio 4 d. „Evangelikų teologų draugijos“ posėdyje Alpirsbache skaitytas pranešimas *Neues Testament und Mythologie. Das Problem der Entmythologisierung der neutestamentlichen Verkündigung*, publikuotas tais pačiais metais (šio leidimo egzempliorių turi ir Vilniaus universiteto biblioteka: Rudolf Bultmann, *Offenbarung und Heilsgeschehen*, München, 1941, p. 27–69), kur buvo išdėstyta evangelijų numitinimo ir egzistencinės interpretacijos programa. Reikalavimas šiandien skelbiant Naujojo Testamento žinią atsakyti „atgyvenusio“ mitinio pasaulėvaizdžio elementų iš karto liko beveik nepastebėtas, tačiau tuoj po karo atsidūrė audringų diskusijų sukuryje. 1952 m. Vokietijos evangelikų liuteronų Suvienytos Bažnyčios Generalinis sinodas rimtai svarstė viešo Bultmanno teologijos pasmerkimo klausimą, nors galiausiai buvo apsiribota paprastu pasisakymu prieš numitinimo teologiją. Hansas Werneris Bartschas iš svarbiausių tekstų, atsiliepiančių į numitinimo „programą“, analizuojančių, puolančių ar ginančių pagrindines ar antrines jos mintis, net atskiras sąvokas, kartu su keliais Bultmanno „pasiaiškinimais“ sudarė šešiatomį rinkinį *Kerygma und Mythos*, publikuotą 1948–1966 m. Diskusijų ir ginčų metu vis dėlto įsivyravo nuomonė, jog pagrindinė Bultmanno intencija, gyvybinis jo numitinimo programos centras yra ne tikėjimo griovimo ar siaurinio, o priešingai, tikėjimo savipratos, jo gynimo interesas, siekis to tikėjimo turinį – Šventojo Rašto skelbimą – „sudabartinti“, perteikti šiuolaikiniam žmogui suprantama kalba. Neatsitiktinai 1953–1965 m. išleistas Bultmanno straipsnių bei nedidelių veikalų keturtomis ir pavadintas „Tikėjimas ir supratimas“. Šiame rinkinyje (*Glauben und Vertsehen. Gesammelte Aufsätze von Rudolf Bultmann*, t. 1, Tübingen, 1961, p. 26–37) perspausdintą 1925 m. straipsnį, kurį ir siūlome NŽ-A skaitytojams, iš vokiečių k. vertė Tomas Kiauka.

arba nedaryti, šiam ar tam jaustis išipareigojęs. Jeigu į tokį santykį įžengia ši „kieno atžvilgiu“ refleksija, tai jis sugriaunamas. Jis *esti* tik ten, kur tėvas savo gyvenime yra kaip tėvas, sūnus – kaip sūnus.

Jei taip yra iš tiesų, tai, pavyzdžiui, kokio nors mokslo *ateizmas* glūdi ne tame, kad jis neigia Dievo tikrovę; jis būtų lygiai taip pat ateistiškas, jeigu Dievo tikrovę jis teigtų kaip mokslas. Nes kalbėti moksliniais teiginiais, t. y. bendromis tiesomis apie Dievą, ir reiškia kalbėti teiginiais, kurių prasmė yra ta, kad jie galioja visuotinai, kad jie nepaiso konkrečios kalbančiojo situacijos. Bet kaip tik šitaip kalbėdamas kalbantysis atsistoja už tikrosios savo egzistencijos tikrovės, o kartu ir Dievo išorėje, ir kalba apie ką nori, bet tik ne apie Dievą.

Tokia prasme kalbėti apie Dievą yra ne tik paklydimas ir iliuzija, bet ir nuodėmė. Liuteris savo Pradžios knygos komentaruose labai aiškiai parodė, kad Adomo nuodėmė iš esmės buvo ne veiksmas, kuriuo jis, valgydamas uždraustą vaisių, peržengė Įstatymą, bet tai, kad jis leidosi [svarstyti] klausimą: ar Dievas tikrai sakė? Tai *disputare de deo*¹, iškeliantis už Dievo ir Dievo reikalavimą žmogui padarantis diskutuojama problema. Juk jeigu norėtume šios pasekmės išvengti ir pasakyti: toks diskutavimas juk nebūtinai siekė ko nors bloga; jis kaip tik priešingai norėjo gera; jis gali kilti iš tiesos siekimo, iš Dievo troškimo, – tai taip mes vėl parodytume, kad Dievo idėjos mes nesuvokėme. Mes vėl kartotume seną klaidą ir įsivaizduotume Dievo visagalybę ir iš jos kylančią mūsų nulemtį kaip faktą, suvokiamą kaip visuotinai galiojanti tiesa, panašiai kaip kiekvieno žemiško objekto nulemtį pagal priežastingumo dėsnį. Bet tada ir liktų nesuvokta, ką reiškia, kad mūsų egzistencija nulemta Dievo. Nes tai reiškia, ir Dievo reikalavimą (*Anspruch*) mums, tad kiekvienas atsistojimas už Dievo būtų Dievo reikalavimo mums atmetimas, taigi bedievytė ir nuodėmė. Kitaip galėtų būti, jeigu būtų įmanomas neutralumas Dievo atžvilgiu. Tačiau tokiu atveju Dievo idėjos būtų atsisakyta. Adomas galvojo, kad gali pabėgti nuo Dievo. Bet per bėgimą Dievo reikalavimas neišnyksta. Taip kalbėjimas apie Dievą tampa nuodėme.

Ir tai išlieka *nuodėmė* net ir tada, kai kyla iš sąžiningo Dievo ieškojimo. Iš to tik tampa aišku, kad jeigu esame tokioje situacijoje, iš tikrųjų turime diskutuoti apie Dievą, tai esame nusidėjėliai ir patys iš savęs nieko negalime padaryti, kad iš nuodėmės ištrūktume. Mums visai nepadėtų ir tai, jeigu vedami teisingos Dievo idėjos suvokimo norėtume liautis *disputare de deo*. Nes akivaizdu, kad kitaip kalbėti apie (*von*) Dievą, būtent iš (*aus*) Dievo, mums neduota. Mat kaip *mūsų* veikla tai ir vėl būtų nuodėmė, nes tai būtų būtent mūsų veikla,

¹ Diskutavimas apie Dievą (*lot.*).

kurioje nebeliktų vietos Dievo visagalio viešpatavimo idėjai. Kalbėti apie Dievą kalbant iš Dievo, kaip matome, gali būti duota tik paties Dievo.

II

Taigi pasirodo štai kas: jei norima kalbėti apie Dievą, tada reikia *kalbėti apie patį save*². Bet kaip gi? Juk jeigu kalbu pats apie save, ar nekalbu tokiu atveju apie žmogų? Ir ar Dievo idėja neapima taip pat to, kad *Dievas* yra „visai Kitas“, reiškiantis žmogaus „įveiką“ (*Aufhebung*)? Tad ar nesame atsidūrę tarp dviejų draudimų, tarp kurių, regis, tegali būti tik tylėjimo ir rezignacijos situacija? Iš vienos pusės aiškiai suvokiame: bet koks kalbėjimas, kuriuo mes peršokame savo konkrečią egzistenciją, nėra kalbėjimas apie Dievą, – gal tai galėtų būti pasisakymas apie mūsų pačių egzistenciją? Iš kitos pusės taip pat aiškiai suvokiame: bet koks kalbėjimas apie save niekada nebus kalbėjimas apie Dievą, nes taip tekalbama tik apie žmogų?

Juk iš tiesų, kiekvienas išpažinimas, kiekvienas kalbėjimas apie išgyvenimą ir vidinį gyvenimą būtų kalbėjimas apie tai, kas žmogiška. Kad ir kaip mane žavėtų kitų atliekami išpažinimai, abejonės situacijoje man tai nepadėtų, jei nenorėčiau pats savęs apgauti. Taip, ir mano paties išgyvenimai, jei norėčiau jais pasiguosti arba pasiremti abejonės situacijoje, išslystų man iš rankų. Nes kas man pasakys, kad tas išgyvenimas nebuvo iliuzija? Kad aš neturiu to palikti ir eiti toliau? Kad aš dabar tikrovės nematau aiškiau?

Ar vis dėlto reikėtų teigti taip: jeigu išpažįstame, jei mūsų vidinis gyvenimas byloja, jei mūsų išgyvenimas išsisako, tai mes kalbame kaip tik iš Dievo,? Be abejo, taip gali būti. Bet *tu* momentu, kai mes savo išpažinimą, savo išgyvenimą pateikiame kaip tai, *kieno atžvilgiu* mes guodžiamės Dieve, arba ką mes kitiems siūlome kaip tai, *kieno atžvilgiu* jie gali būti tikri Dievu, – *tu* momentu mes jau kalbame apie savo egzistenciją ir esame patys nuo jos atsiskyre. Lygiai taip pat nutinka kai mes vaikome ir siekiame išgyvenimų; tuomet mes klausiamo apie save, o ne apie Dievą. Jeigu aš remiuosi – žvelgdamas atgal ar į priekį – savi, tuomet aš esu pasidalijęs; ir mano besiremiantis Aš yra egzistenciškasis (*existentielles*) Aš, o kitas Aš, į kurį remiuosi, kurį priimu kaip duotybę, yra fantomas be egzistencinės tikrovės. O egzistenciškasis Aš, kuris žvalgosi, klausia – pasirodo būtent tokiam klausime, tokiam žvalgymesi kaip esantis be Dievo. Tad jeigu norime kalbėti apie Dievą, akivaizdu, kad negalime pradėti kalbėti apie savo išgyvenimus ir vidinį gyvenimą taip, kad, mums jį objektyvavus, jis būtų praradęs savo egzistenciškąjį charakterį. Ir šios kaip duotybės su-

vokiamos žmogiškos būtybės atžvilgiu galioja teiginys, kad *Dievas yra visai Kitas*.

Bet tik šitaip šis teiginys ir turi prasmę, t. y. jis turi prasmę tik iš griežtos sąsajos su pirmu sakiniu, kad Dievas yra mūsų egzistenciją lemianti tikrovė. Atskirai toks teiginys tegali reikšti, kad Dievas yra *kažkas* visai kita negu žmogus, kokia nors metafizinė būtybė, kažkoks eterio pasaulis, koks nors slėpiningų galių kompleksas, kuriantysis pirmapradis šaltinis (beje, tvirtinimas, kad tai tik vaizdiny, apsigaua, nes Dievas čia iš tiesų maštomas labai gamtiškai) arba galiausiai tai, kas *iracionalu*. Maldingumas, kuris norėtų remtis tokiu Dievo įvaizdžiu, būtų bėgimas nuo Dievo, nes čia žmogus kaip tik nori pabėgti nuo tikrovės, kurioje jis

Lukas Kranachas. Vainikavimas erškėčiais. XVI a. pradžia

pats yra, nori išsisukti nuo savo konkrečios egzistencijos, kurioje vienintelėje jis gali užčiuopti Dievo tikrovę. Šiame moderniaame maldingume labai aiškiai matyti, koks teisus Liuteris buvo sakydamas, kad žmogus iš prigimties vengia ir nekenčia Dievo. Trokšdamas pabėgti nuo savo konkrečios egzistencijos, jis kaip tik bando pabėgti nuo to, kur ir vien tik kur jis gali rasti Dievą. Ko gero, galima suprasti, kad kūrybiškumo ar iracio-

² *Von sich selbst reden* – gali reikšti ir „kalbėti iš savęs paties“.

nalybės pseudo-dievas gali pakerėti žmogišką Dievo ilgesį; nes jis žada žmogui, kad šis galės pats nuo savęs pabėgti. Tačiau šis pažadas yra nesusipratimas ir apgavystė; nes *šitaip* bėgdamas nuo savęs žmogus pabėga nuo Dievo – jei Dievas yra jo konkrečią egzistenciją lemianti galia, – ir bėga pats sau į glėbį, – jei mintys apie kuriantįjį pirmąpradį šaltinį ir iracionalybę yra žmogiškos abstrakcijos ir išgyvenimai, kuriais žmogus tokiose būsenose guodžiasi; visa tai yra labai žmogiški dalykai. „Visai Kito“ idėja tokiu būdu apskritai negali būti mąstoma. Ir, beje, toks žmogus iš tikrųjų nepabėga nuo Dievo; tik kadangi jo santykis su Dievu yra priešiškas, jo egzistencija, būdama nulemta Dievo, yra nusidėjėlio egzistencija.

Taigi jei kalbama apie visagalį Dievą, *Dievo kaip visai Kito* idėja negali reikšti, kad Dievas esą kažkas esantis mano išorėje, ko dar turėčiau ieškoti ir idant surasčiau, iš pradžių turėčiau pabėgti nuo savęs. Tai, kad mano egzistenciją lemiantis Dievas kartu yra Visai Kitas, tegali reikšti, kad jis priešais mane nusidėjėli stovi kaip Visai Kitas; kad prieš mane, kuris esu *pasaulis*, yra Visai Kitas. Apie Dievą kaip apie Visai Kitą kalbėti prasminga, kai aš esu suvokęs, kad tikroji žmogaus situacija yra nusidėjėlio, norinčio kalbėti apie Dievą ir to negalinčio; norinčio kalbėti apie savo egzistenciją ir šito taip pat negalinčio. Apie savo egzistenciją žmogus turėtų kalbėti kaip apie Dievo nulemtą, o gali apie ją kaip tokią kalbėti tik kaip apie nuodėmingą, t. y. kaip apie tokią, kurioje jis negali matyti Dievo, priešais kurią Dievas stovi kaip visai Kitas.

III

Tad su mūsų egzistencija nutinka toks pat keistas dalykas kaip ir su Dievu; abiem atvejais mes negalime iš esmės kalbėti, abiem dalykais mes nedisponuojame. Ką tai reiškia?

Tikrovė, apie kurią mes paprastai kalbame, yra pasaulėvaizdis, kuris nuo Renesanso ir Apšvietos laikų, toliau tebeveikiant graikiškojo mokslo pasaulėvaizdžiui, nulemia mūsų mąstymą. Tikra mums atrodo tai, ką galime suprasti vieningame šio pasaulio sąryšių tinkle, kuris gali būti suvokiamas kaip nulemtas priešastingumo arba tikslingumo, kurio elementai ir galios gali būti mąstomos kaip medžiaginės arba dvasinės. Tačiau prieštaravimas tarp materialistinės ir idealistinės pasaulėžiūros mūsų nagrinėjamo klausimo akivaizdoje tampa nereikšmingas.

Nes šis pasaulėvaizdis buvo suręstas nepaisant mūsų pačių egzistencijos; į mus pačius žiūrima veikiau kaip į objektus tarp kitų objektų, mus įstatant į pasaulėvaizdžio sąryšių tinklą, suregzta ignoruojant klausimą apie mūsų tikrą egzistenciją. Paprastai tokio pasaulėvaizdžio užbaigimas įterpiant į jį žmogų vadinamas *pasau-*

lėžiūra, ir tokios pasaulėžiūros sau yra linkima, arba ji, jeigu manoma ją jau turint, yra propaguojama. Suprantama, kad tokios pasaulėžiūros yra labai populiaros, net jeigu apie žmogų jos nieko ypatingai paglostančio nepasako ir jį traktuoja kaip atsitiktinį atomų jungties produktą, kaip aukščiausią stuburinį gyvūną ir beždžionės pusbrolių ar kaip įdomų psichinių kompleksų fenomeną. Mat jos juk atlieka žmogui didelę paslaugą, jį nukreipdamos nuo paties savęs, atskirdamos jį nuo jo konkrečios egzistencijos problematikos, nuo rūpesčio ir atsakomybės už ją. Vadinamųjų pasaulėžiūrų ilgesys žmoguje ir kyla iš to, kad likimo ir mirties paslapčių akivaizdoje jis galėtų joje pasislėpti, kad kaip tik tuo momentu, kai jo egzistencija yra sukrečiama ir tampa abejotina, jis galėtų išvengti momento rimtumo ir suprastų jį kaip konkretų visuotinybės atvejį, jį įterpti į sąryšių tinklą, jį objektyvuoti ir šitaip iššokti iš savo paties egzistencijos. Kaip tik tai yra *proton pseudos*³ ir tai neišvengiamai veda į mūsų egzistencijos klaidingą suvokimą, kai mes save pačius matome iš išorės kaip save apsibrėžiančio mąstymo objektą. Situacijos nepagerina ir tai, kad mes, skirtingai nei kiti objektai, su kuriais mus sieja tarpusavio sąveikos ryšiai, save vadiname subjektu. Nes subjektu pavadintas žmogus yra taip pat regimas iš išorės. Todėl iš klausimo apie mūsų egzistenciją subjekto ir objekto perskyra visiškai iškrenta. Padėtis anaipol nepagerėja net jeigu ir laikomasi kokios nors teistinės ar krikščioniškos „pasaulėžiūros“, pavyzdžiui požiūrio, esą mūsų egzistencija remiasi į Dievą ir kad pasaulėžiūra, kurią šis teiginys implikuoja, atitinka reikalavimus ir aprėpia mūsų egzistenciją. Nes į Dievą šitaip žiūrima iš išorės kaip į objektą, taip pat kaip ir į žmogų. Kas turi modernų pasaulėvaizdį, sukonstruotą remiantis dėsniu idėja, tas iš tiesų turi bedievišką pasaulėvaizdį, net jeigu pasaulio dėsnius jis suvokia kaip Dievo veikimo galias ir formas arba jeigu Dievą jis suvokia kaip šito dėsningumo šaltinį. Dievo veikimo negalima suvokti kaip visuotinio vyksmo, kurį galime stebėti (panašiai kaip stebime minėtus dėsnius), neatsižvelgdami į mūsų pačių egzistenciją, ir į kurią mes po to galėtume įterpti mūsų egzistenciją, šitaip ją padarydami suprantama. Nes taip mes atsisakytume pirminės Dievo kaip mūsų egzistenciją nulemiančios tikrovės idėjos. Tai mes ir patys to nenorėdami arba nesąmoningai pripažįstame, kiekvieno mūsų savitą būti aiškiai atskirdami nuo pasaulio dėsnių. Juk, ko gero, niekas savo gyvenimo santykių, kuriais jis su kitais yra susietas meilės, dėkingumo ir pagarbos, nelaikys dėsnių funkcijomis; bent jau tuo atveju, jei jis tikrai tuose santykiuose gyvena. Taigi akivaizdu, kad nevalia Dievo mąstyti kaip pasaulio principo, iš kurio pasaulis, o kartu ir mūsų egzistencija taptų suprantama. Nes tuomet

³ Pirminis melas (gr.).

Dievas būtų suvokiamas būtent iš išorės, ir teiginys apie jo egzistenciją būtų visuotinė tiesa, užimanti vietą kokioje nors žinių (bendrinių tiesų) sistemoje, – tokioje sistemoje, kuri pati save pagrindžia ir kuri turi pagrįsti mūsų egzistenciją, užuot pati buvusi mūsų egzistencijos išraiška. Tuomet Dievas būtų duotybė, kurios atžvil-

Lukas Kranachas. Nukryžiuojimas. 1503

giu yra galimas pažintinis santykis, galimas užmegzti pagal pageidavimą. Dievas arba jo egzistencija būtų kai kas, kieno atžvilgiu mes galėtume – vienaip ar kitaip – elgtis. Ir kaip tik tai vėlgi yra *proton pseudos*: jei Dievo idėja priimama rimtai, tai Dievas negali būti kas nors, kieno atžvilgiu galima ko nors imtis. Nes tada jis būtų suvokiamas iš išorės, taip pat ir mes būtume save matę iš išorės. Mes juk negalime, pavyzdžiui, pasakyti: kadangi Dievas valdo tikrovę, jis yra ir mano viešpats; bet tik jeigu savo paties egzistencijoje suvokiame Dievo kreipimąsi į mane, tai tada yra prasminga apie Dievą kalbėti kaip apie tikrovės viešpatį. Nes bet koks kalbėjimas apie tikrovę, nepaisantis to momento, kuriame vieninteliame mes ir tegalime turėti tikrovę, būtent mūsų pačių egzistencijos tikrovę, yra saviapgaulė. Dievas niekada nėra tas, kuris matomas iš išorės, disponuojamas, kieno atžvilgiu (*Woraufhin*) kas nors įmanoma.

Jeigu yra taip, kad pasaulis, žvelgiant iš išorės, yra bedievis, ir kad mes, save matydami kaip tam tikrą pasaulio dalį, esame bedieviai, tai vėlgi tampa aišku, kad Dievas nėra Visai Kitas, tuo atveju, jei jis būva kažkur anapus pasaulio, bet taip yra todėl, kad pasaulis, būdamas bedievis, yra nuodėmingas. Šis iš išorės matomas pasaulis, kuriame mes veikiame kaip subjektai, yra mūsų pasaulis, kurį mes priimame rimtai, taip kvalifikuodami jį kaip nuodėmingą.

Taigi apie mūsų egzistenciją mums yra aiškūs tik du dalykai: 1) kad mes ja rūpinamės ir esame už ją atsakingi, – juk ji reiškia: *tua res agitur*⁴; 2) kad ji yra absoliučiai nesaugi ir mes jos negalime užtikrinti, – nes tam mes turėtume būti už jos ir būti patys Dievu. Mes negalime kalbėti apie mūsų egzistenciją, nes negalime kalbėti apie Dievą; ir mes negalime kalbėti apie Dievą, nes negalime kalbėti apie mūsų egzistenciją. Be vieno mes negalime kito. Jei galėtume kalbėti iš Dievo apie Dievą, tada galėtume kalbėti ir apie mūsų egzistenciją, ir atvirkščiai. Bet kokiu atveju kalbėjimas apie Dievą, jei tai būtų įmanoma, turėtų kartu būti kalbėjimas apie mus. Todėl iš tiesų yra taip: jei klausama, kaip galimas kalbėjimas apie Dievą, tai turi būti atsakyta: tik kaip kalbėjimas apie mus.

IV

Bet ar iš nupasakotos situacijos, kad esame nusidėjėliai, neseka visai kas kita, būtent, kad mums visai negalima kalbėti? Juk tai, žinoma, kartu reikštų, kad mums visai negalima veikti! Ar požiūris, kad Dievas žmogui yra Visai Kitas, kad jis reiškia žmogaus įveikimą, neveda į *kvietizmą*⁵? Kas taip galvotų, tas kartotų seną klaidą, nes jis suvoktų Dievo idėją kaip tai, kieno atžvilgiu yra galimas arba tinkamas tam tikras santykis; klaidą, kad Dievo idėja iš esmės yra priskiriama mūsų elgesiui kaip duotybė, kuria mes galime disponuoti. Jeigu Dievo kaip Visagalio ir kaip Visai Kito idėjų tarpusavio priklausomybė suvokiama rimtai, tai tampa akivaizdu, jog sąmoningas klausimo kėlimas ir refleksija pagrįstas apsisprendimas, ar mums reikia kalbėti ar tylėti, veikti ar neveikti, mums apskritai nėra patikėtas. Šis sprendimas priklauso Dievui, ir mums duotas tik *privalėjimas* kalbėti arba tylėti, veikti arba neveikti. Ir iš tiesų tai yra vienintelis atsakymas į klausimą, ar ir kada mes galime kalbėti apie Dievą: kai mums *privalu*.

Ko gero, yra prasminga pamąstyti, ką šis privalėjimas iš esmės reiškia. Juk pagal mūsų įprastą mąstyseną šį „privalėjimą“ mes vėlgi tuojau pat suvokiame išoriškai, t. y. mes, privalantieji, suvokiame save kaip

⁴ Dalykas tave liečia (*lot.*).

⁵ Filosofškai ir religiška grindžiama totalaus pasyvumo būseną.

objektą, pajungtą subjekto priežastinei prievartai, ir šiuo atveju Dievą, įsakantįjį, mes suvokiame kaip subjektą. Tai reiškia: šią žmogaus nulemtį iš Dievo pusės, apie kurią čia kalbama, mes matome iš išorės kaip natūralų procesą. Galvoje čia gali būti turimas tik vie-

Lukas Kranachas. Kristus ant kryžiaus. 1502. Medžio raižinys

nas privalėjimas: tai *laisvas veiksmas*. Nes vien tik toks veiksmas kyla iš mūsų egzistenciškosios būties, tik tokiaime mes esame patys ir esame iki galo. Toks veiksmas yra paklusnumas, nes paklusnumas reiškia: laisvu veiksmu priimti privalėjimą. Tai nereiškia kokio nors darbo, kurio atžvilgiu dėl Dievo valios turėtume apsispręsti; nes tuomet Dievas būtų suvokiamas iš išorės, o mūsų nuveikiamame ir Dievo valią išreiškiančiame darbe mes juk nesame patys, – mes esame šalia. Toks veiksmas reiškia visišką priklausomybę, tačiau ne kaip maldingas, bet būtent kaip laisvas veiksmas, nes tik veiksmas mes esame patys. Taigi šis privalėjimas reiškia paklusnumą.

Tačiau iš to seka, kad niekuomet negalima klausti apskritai, kada šis privalėjimas mums yra duotas. Apie šį privalėjimą mes negalime žinoti iš anksto, nes tuomet būtų pretenduojama užimti mums privalomą poziciją, esančią anapus privalėjimo, taigi ir anapus mūsų pačių, ir tokiu atveju šio egzistencinio privalėjimo pras-

mė liktų visai nesuprasta. Būdamas laisvas, šis veiksmas negali būti padarytas kaip privalomas, bet tik kaip laisvas jis gali būti *kartu* ir privalėtas. Vargu ar reikia sakyti, kad čia nemanoma, jog toks veiksmas privalo kilti iš susižavėjimo ar aistros, ar iš paslaptinių mūsų sielos gelmių. Tokiu atveju reikėtų kalbėti apie natūralią būtinybę. Didesnis ar mažesnis susižavėjimas su mūsų dalyku turi tiek pat mažai bendra, kiek didesnis ar mažesnis pasipriešinimas arba savęs įveika, galintys žmogaus akiai veiksmą atskleisti kaip didesnę ar mažesnę auką. Čia nekalbama apie psichologiškai suvokiamą privalėjimą. „Privalėjimas“ yra Dievo pasakytas ir visiškai nepriklauso nuo mūsų disponavimo. Mums priklauso vien tik laisvas veiksmas. Mes juk tik hipotetiškai sakome: mums esama galimybės kalbėti ir veikti iš Dievo, *jei* ji duota kaip privalėjimas. Tačiau ar toks privalėjimas mums taps tikrove, šito mes negalime iš anksto žinoti. Mes galime tik sau išsiaiškinti, ką šis privalėjimas reiškia, t. y. kad jis mums tegali būti laisvas veiksmas, nes kitu atveju jame nebūtų mūsų egzistenciškos būties. Ar šis privalėjimas yra tikrovė, mes galime tik *tikėti*.

V

Kaip tik tai ir niekas kita yra *tikėjimas*. Aišku, mes dar nežinome turinio – ką tai reiškia. Nes jei, kaip sakėme, mūsų tėra vien tik laisvas veiksmas, tai ir šis teiginys arba, tiksliau, įsitikinimas, kad mūsų laisvas veiksmas esą šis tas tikra, tėra tik *tikėjimas*. Juk laisvas veiksmas kaip mūsų egzistencijos išraiška, – nes mes vien tik jame, o ne kur kitur tikraja šio žodžio prasme egzistuojame, – yra ne kas kita kaip pati mūsų egzistencija. Jis negali būti pažintas objektyvaus nustatymo prasme; jis negali būti patikrintas kaip bandomasis atvejis. Nes taip mes jį objektyvuotume ir atsistotume priešais jį. Laisvas veiksmas gali būti tik atliktas, ir kai mes *kalbame* apie šį veiksmą, tai galimybė jam įvykti mes galime tik *tikėti*.

Taigi tokiu atveju galiausiai pripažįstame, kad mūsų pačių egzistencija – juk ją sudaro mūsų veiksmas – mums niekada negali būti pažįstama. Ar ji iliuzija? Netikrovė? Bet kuriuo atveju – niekas, apie ką mes žinome, apie ką galime kalbėti; ir vis dėlto vien tik ji, jei ji mūsų kalboje ir veikloje yra iš tikrųjų, tam kalbėjimui ir veiklai gali suteikti tikrovę. *Mes* ja galime tik *tikėti*. O ar šis *tikėjimas* yra nuo mūsų priklausomas, ta prasme, kad mes galėtume apsispręsti *tikėti*? Veikiausiai šis *tikėjimas* turėtų taip pat būti laisvas, pirmapradis veiksmas, kuriuo mes įsitikiname savo egzistencija, – ir įsitikiname ne savavališka mūsų pačių konstatuota nuomone, o paklusnumu, privalėjimu, taigi *tikėjimu*.

Klausimo, kaip toks *tikėjimas* gali atsirasti, neįmanoma atsakyti, jei jis suvokiamas kaip klausimas apie

procesa, vykstantį mus stebint save iš išorės, – nesvarbu, ar mes tą procesą suvoksime racionalistiškai ar psichologistiškai, dogmatistiškai ar pietistiškai. Šis klausimas tik tada prasmingas ir, žinoma, ta prasme neišvengiamas, jei jis klausia, ką tikėjimas reiškia? Toks tikėjimas tegali būti pritarimas Dievo veikimui mūsų atžvilgiu, atsakymas į jo mums skirtą žodį. Nes jeigu tikėjime kalbama apie mūsų egzistencijos suvokimą (*Erfassung*), ir jeigu mūsų egzistencijos pagrindas yra Dievas, t. y. už Dievo jos nėra, tai tada mūsų egzistencijos suvokimas reiškia kartu ir Dievo suvokimą. Ir jeigu Dievas nėra bendras dėsnis, principas ar duotybė, tai tada, kaip matome, mes galime jį suvokti tik tame, ką jis mums sako ir ką jis mums daro. Apie jį mes galime kalbėti tik kalbėdami apie jo mums skirtą žodį ir apie į mus nukreiptą jo veiksmą.

„Apie Dievą galime pasakyti tik tai, ką jis mums padaro.“⁶

Šito Dievo žodžio, šito Dievo veiksmo mūsų atžvilgiu prasmė esanti ta, kad Dievas, duodamas mums egzistenciją, iš nusidėjėlių mus padaro teisiais, atleisdamas nuodėmę, jis mus išteisina. Tai nereiškia, kad jis nepaiso vieno ar kito mūsų lengvo ar sunkaus prasižengimo, – jis tiesiog mums suteikia laisvę kalbėti ir veikti iš Dievo. Nes tik veiksmo, kuris yra asmens laisvės pasireiškimas, – ne, daug labiau tame, kame asmuo apskritai egzistuoja, – jis gali užmegzti santykius su kitu asmeniu, nors, žinoma, viskas vėl būna sugadinama, jeigu į veiksmą žiūrima kaip į dėsningą įvykį.

Tai nereiškia, kad jis mus įkvepia, daro mus ekstatiškai ir stebukladariais, bet tai reiškia, kad jis mus, kurie yra nuo jo atskirti ir gali *apie* jį tik kalbėti ir klausti, regi kaip teisius. Taigi nėra taip, kad mūsų gyvenime būtų įvykę kas nors ypatinga, konstatuojama, kad į mus būtų įtekėję kokie nors ypatingi sugebėjimai ir mes nūnai galėtume daryti ypatingus dalykus ir kalbėti ypatingus žodžius, kurie būtų nežmogiškos kilmės. Ką mes galėtume kada nors padaryti ir pasakyti, kas

būtų *nežmogiška*! Bet įvyko *tai*, kad bet kokia mūsų veikla ir kalba yra išvaduotos nuo prakeiksmo, atskiriančio mus nuo Dievo. Tai visada lieka nuodėminga, nes tai visuomet yra nuveikta mūsų. Bet būtent kaip *nuodėminga* tai yra išteisinta, t. y. tai yra išteisinta iš *malonės*. Mes niekad *nežinome* apie Dievą, mes niekad *nežinome* apie savo pačių tikrovę; abu dalykus mes turime tik tikėjime į Dievo malonę.

Taigi ar tikėjimas esąs tarsi archimedinis taškas, per kurį pasaulis būtų iškeltas iš savo eigos ir iš nuodėmės pasaulio taptų Dievo pasauliu? Taip, tai yra tikėjimo žinia. Tačiau kas norėtų toliau paklausti apie tikėjimo būtinybę, teisę, pagrindą, tas tegautų tik vieną atsakymą, kuriame jam būtų nurodyta į tikėjimo žinią, nukreiptą į jį, reikalaujančia ja tikėti. Jis negautų jokio atsakymo, pateisinančio tikėjimo teisę prieš kokią nors instanciją. Nes kitaip žodis nebūtų Dievo *žodis*; nes kitaip iš Dievo būtų pareikalauta atsakomybės; nes kitaip tikėjimas nebūtų paklusnumas. Visiškai atsitiktinai, visiškai kontingentiškai, visiškai kaip įvykis žodis įžengia į mūsų pasaulį. Nėra jokios garantijos, kuria galėtų remtis tikėjimas. Joks apeliavimas į kitų tikėjimą – Pauliaus ar Liuterio – neturi galios. Iš tiesų tikėjimas mums niekada negali būti tai, prie ko mes prisitaikome, jis yra nuolat naujas veiksmas, naujas paklusnumas. Kiekvieną kartą iš naujo neužtikrintas, kai tik mes, būdami žmonėmis, apsidairome ir klausiamo; nuolat neužtikrintas, kai tik mes jį reflektuojame, kai tik mes apie jį kalbame, – jis užtikrintas tik kaip veiksmas. Jis nuolat užtikrintas tik kaip tikėjimas nuodėmės atleidžiančia Dievo malone, kuri mane, negalintį kalbėti iš Dievo, bet galintį tik kalbėti apie Dievą, išteisina, kada jam patinka. Visi mūsų darbai ir kalbos prasmę įgauna tik nuodėmės atleidžiančioje malonėje, o ja mes nedisponuojame, ja mes galime tik tikėti.

Taip pat ir šis kalbėjimas yra kalbėjimas apie Dievą ir kaip toks, jei Dievas egzistuoja, yra nuodėmė, o jei Dievo nėra – beprasmis. Ar tai prasminga ir ar tai pateisinama, nepriklauso nė nuo vieno iš mūsų. ☒

⁶ Wilhelm Hermann, *Die Wirklichkeit Gottes*, 1914, p. 42.

Naujasis ŽIDINYS

• AIDAI

<http://www.aidai.lt/zidinyas>

Naujausio numerio turinys internete | rinkiniai tekstai | galimybė komentuoti straipsnius | išsamus leidėjų „Aidai“ knygų katalogas | „Knygų aidų“ turiniai | autorių katalogas

Laiškus siųskite naujuoju elektroninio pašto adresu: zidinyas@aidai.lt

NEŽINOMAS TADO KOSCIUŠKOS ATVAIZDAS

Dalia Tarandaitė

„Ponas esate Kosciūška! Dar mergaičiukė mačiau tėvynėje Jūsų portretą beveik ant visų damų krūtinių, ir nėra pasaulyje kito tokio kilnaus ir tauraus veido, kaip mūsų didžio Vado veidas!“ Šiais žodžiais lenkė vienuolė pasitiko Tada Kosciūšką, aplankiusį ją viename iš Šveicarijos vienuolynų paskutiniaisiais savo gyvenimo Solothurne metais. Detalė, 1867 m. paminėta viename iš Leipcigo laikraščių¹, dar kartą Tado Andriaus Bonaventuros Kosciūškos asmens populiarumą, kuri greta idėjos, už kurią kovojo, didingumo, tikslų, kurių siekė, kilnumo, stiprino daugybė didvyrio portretų, tapusių laisvės siekio ir tautinio orumo simboliais.

Kosciūškos portretus yra tapę, piešę ar raižę Josef Grassi (1757–1838), Józefas Kappelleris (1761–1806), Kazimierz Wojniakowski (1771–1812), Michał Stachowicz (1768–1825), Karolis Gröllas (1770–1852), Aleksandras Orłowski (1777–1832), Józefas Kosiński (1753–1821), Wincentas Lesseuras (1745–1813), Pranciškus Smuglevičius (1745–1807), Jonas Rustemas (1792–1835) ir daugelis kitų dailininkų. Tik keletas jų turėjo laimę sutikti ir asmeniškai pažinti tautos didvyri. Likusieji naudojami kolegų iš natūros sukurtais portretais ar greitomis nupieštais eskizais (Kosciūška nemėgo pozuoti), dar dažniau – grafinėmis reprodukcijomis, jas kopijuodami ir savaip interpretuodami. Dėl šios priežasties itin vertingas yra kiekvienas Kosciūškos atvaizdas, kuri įkvėpė gyvas modelis. Ką ir kalbėti apie portretą, kuriame save pavaizdavo pats didžiavysis.

Kaip tik toks, iki šiol tyrinėtojams nežinomas, portretas saugomas Lietuvoje. Iš lūpų į lūpas perduodamas pasakojimas liudija, kad šį savo atvaizdą Kosciūška nutapė sugrįžęs iš Amerikos ir padovanotojui giminais-

tei, turėjusiai Pliaterių pavardę. Peržvelgus dabartinių portreto savininkų genealogiją, atrodo, jog omenyje turima Rachelė Kosciūškaitė (1784–1860), ištekėjusi už Tado Pliaterio (1780–1822)². Iš Tado ir Rachelės Pliaterių portretą paveldėjo vyriausias jų sūnus Adomas Mykolas Pliateris (1805–1869), vedęs Prancišką Ksaverą Mirskytę. Vėliau portretas atiteko jų dukrai Idalijai Pliaterytei (1839–1891), ištekėjusiai už Rapolo Putvinskio (1832–1897). Idalija testamentu šeimos relikviją užrašė savo dukrai Marijai Putvinskaitei (1877–1959), dailininko Antano Žmuidzinavičiaus (1876–1966) žmonai. Iš Žmuidzinavičių dukters Giedrės Žmuidzinavičiūtės-Gučienės (1913–2006) portretą perėmė dabartinės jo savininkės, dailininko anūkės, Birutė ir Giedrė Gučaitės.

Kosciūška buvo gabus dailei. Jaunystėje studijavo Tapybos ir skulptūros akademijoje Paryžiuje (Krokovos nacionaliniame muziejuje saugomi studijų metais sangvinu piešti aktai ir akvareliniai Romos vaizdai). Nusprendęs, jog menininko kelias nėra tikrasis jo pašaukimas, dailės neužmiršo, ja domėjosi visą gyvenimą – piešė tušu ir pastele, liejo akvarele peizažus ir portretus (Thomo Jeffersono³, Emilijos ir Ursulos Zeltner⁴ ir kt.). Tikėtina, jog sukūrė ir autoportretų, nors apie juos tikslesnių žinių neturime (1912 m. miniatiūrų ir siluetų parodoje Lvove eksponuotas siluetas, kuri, pasak tradicijos, Peterburgo kalėjime sukūrė pats Kosciūška⁵, Maryano Gumowskio nuomone, yra priskirtinas kunigaikščiui Jerziui Lubomirskiui⁶).

XIX a. Pliateriams priklausiusi, iš kartos į kartą moteriškai giminės linijai perduota ir Lietuvoje per visas istorines negandas išsaugota Kosciūškos portretinė miniatiūra yra nutapyta akvarele ant pergamento

¹ Maryan Gumowski, *Portrety Kościuszki*, Lwów, 1917, p. 21.

² Rachelė gimė tais pačiais metais, kuriais Kosciūška sugrįžo iš Amerikos, 1792 m. karo su Rusija metu jai tebuvo aštuoneri metai. Taigi, jei pasakojimas teisingas, portretas turėjo būti padovanotas gerojai vėliau. Neatmetama galimybė, jog pirmoji portreto savininkė buvo Rachelės motina, o Rachelė tebuvo asmuo, per kurį portretas atiteko Pliateriams.

³ Thomas Jeffersonas (1743–1826) – geras Kosciūškos bičiulis, JAV teisininkas, architektas, vienas iš Nepriklausomybės deklaracijos kūrėjų, trečias Amerikos prezidentas (1801–1809). Kosciūškos 1797 m. akvarele nulietas Jeffersono portretas žinomas iš Michelio Sokolnickio (1760–1816) spalvotos akvatintos, saugomos Amerikos kongreso

bibliotekoje.

⁴ Emilia ir Ursula Zeltner – Šveicarijos konfederacijos senatoriaus, artilerijos leitenanto Franzo Xaviero Zeltnerio (1764–?) dukros. Emilija, 1819 m. ištekėjusi už Giovanni Battista Morosini, buvo Kosciūškos krikštaduktė. Zeltnerių name Solothurne (Gurzeltgasse 12) Kosciūška praleido paskutinius gyvenimo metus. 1936 m. šiame name buvo įsteigtas Kosciūškos muziejus, kuriame ir saugoma akvarelė, vaizduojanti mažametės seseris Zeltner (žr. „Listy Tadeusza Kościuszki z Solury...“, in: *Nasza Gazeta*, 2001, Nr. 37).

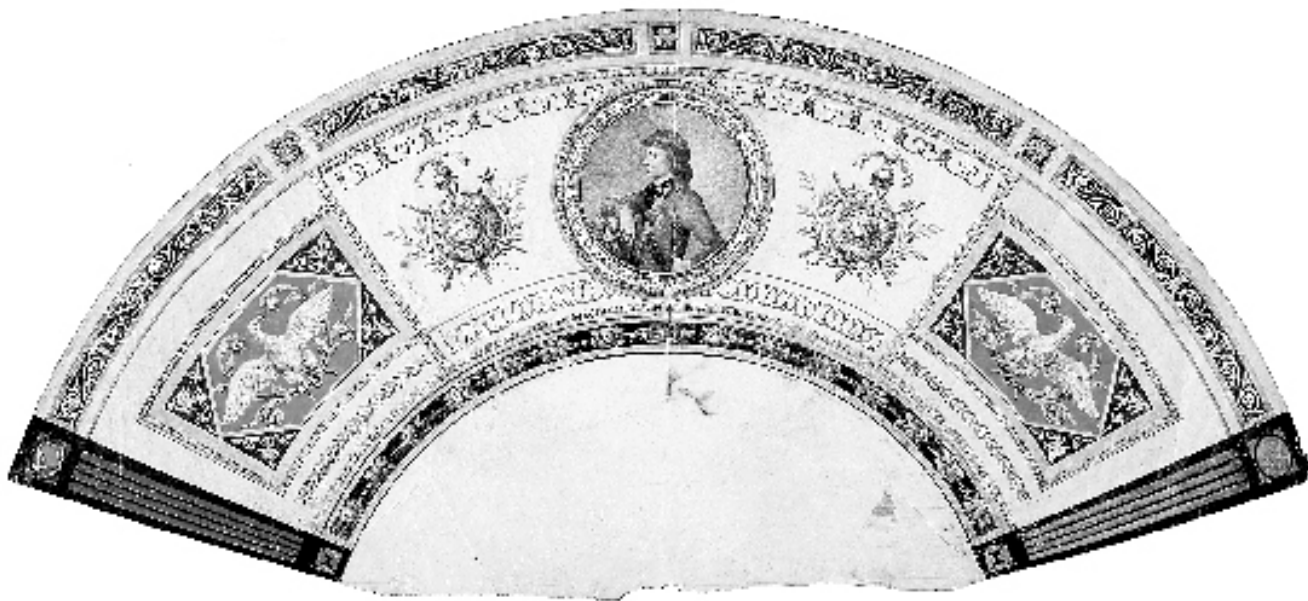
⁵ *Wystawa miniatur i sylwetek we Lwowie 1912*, Lwów, 1912, p. 29, poz. 109.

⁶ Maryan Gumowski, *op. cit.*, p. 26.

vėduoklės, dekoruotos klasicistiniu ornamentu ir tautos didvyrio monograma. Ji savitos, kituose Kosciuškos atvaizduose nematytos, ikonografijos. Kosciška vaizduojamas profiliu, dešinę ranką uždėjęs ant plunksnoms puošto šalmo. Tautos didvyris jauno, tačiau ryžtingo veido, vilki mėlyną mundurą su raudonais atvartais, ryši juodą kaklaskarę, krūtinę juosia per dešinį petį permestas juodas šovinių krepšelio diržas. Abipus medaliono su Kosciuškos atvaizdu įkomponuoti herojinę potekstę turintys motyvai (karo trofėjai su lauro šakelėmis, ereliai išskleistais sparnais). Vėduoklės kraštus puošia ir atskirus jos kompozicijos elementus įrėmina grakštaus piešinio klasicistiniai ornamentai (mazgu surišti kaspiniai, palmetės, rozetės, rožių pynės, laurų šakelės), kurie derinami su stiuko lipdyba imituojančiomis juostomis. Racionali ir griežta, tačiau kartu grakšti ir elegantiška kompozicija, kiek pakylėta herojiška nuotaika, kurią sustiprina simboliniai ornamento motyvai, kaip ir charakteringas gyvų, kontrastingų spalvų koloritas (vyrauja balta, raudona ir mėlyna spalvos, pagyventos smulkiais rudos, juodos, žalios spalvos akcen-

Kosciška kovojo, ženklas. Jį savo emblema pasirinko ir Cincinato draugija (*Society of the Cincinnati*), į kurios gretas prieš išvykdamas iš Amerikos Kosciška buvo priimtas, ir kurios ženklą – Baltagalvį jūrinį erelį su Cincinato atvaizdu ir draugijos moto *Omnia relinquit servare rempublicam* („Jis viską paliko, kad tarnautų respublikai“) – jis nešiojo ant krūtinės. Baltas erelis raudoname fone yra suverenios Lenkijos valstybės simbolis. Ant vėduoklės pavaizduoti ereliai nėra nei tikslūs amerikietiško, nei lenkiško erelio atvaizdai. Savo forma jie labiau primena amerikietiškaį erelį, tačiau yra nuspalvinti lenkų heraldinėmis spalvomis. Ar tik nebus taip, kad autorius norėjo „maišyta“ erelių išvaizda ant vėduoklės pasakyti, jog patriotinį Cincinato draugijos moto jis taiko savo tėvynei, pasirodęs viską palikti, idant jai tarnautų?

Programinis vėduoklės pobūdis verčia abejoti labai ankstyva portreto sukūrimo data. Vargu ar jis galėjo būti sukurtas iškart po 1784 m., kai Kosciška, turėdamas amerikiečių armijos brigados generolo laipsnį, sugrįžo į tėvynę, ir, negavęs tarnybos lenkų kariuome-

Tado Kosciuškos portretinė miniatiūra, nutapyta akvarele ant pergamento vėduoklės. 1792?
Iš Birutės Gučaitės archyvo. Raimundo Malaišos nuotr.

tais) turi sąsają su prancūzų neoklasicizmo daile, visų pirma – su revoliucijos pagimdytu direktorijos stiliumi. Revoliucinė simbolika, alegorinės potekstės yra būdingi šio stiliaus elementai, verčiantys galvoti, jog vėduoklė gali turėti konkrečią idėjinę prasmę. Ypač įdomūs yra du balti ereliai, įkomponuoti raudonuose šešiakampiuose, kurie kartu su centriniu portretiniu medalionu sudaro vėduoklės kompozicijos pagrindą. Erelis yra gerai žinomas jėgos ir stiprybės simbolis. Baltagalvis jūrinis erelis yra Amerikos, už kurios nepriklausomybę

nėje, beveik penkerius metus gyveno savo dvare Siechnovičiuose. Karvedžio atributika ir nuoroda į tarnavimą Lenkijai reiškia, kad portretas nutapytas ne anksčiau kaip 1789 m., kai Ketverių metų seimo nutarimu padidinus Lenkijos kariuomenės skaičių, Kosciška buvo paskirtas Lenkijos armijos generolu majoru. Labiausiai tikėtina vėduoklės sukūrimo data yra 1792 m. Tais metais Kosciška kovojo su Targovicos konfederatų prašymu į Lenkiją įžengusia rusų armija, pasižymėjo mūšiuose prie Zielencų (birželio 18 d.), Voluinės Vladimiro

Mokslo pažangos modifikacijos

TOMAS DAUGIRDAS

XIX a. žmoniją užkrėtė tikėjimu, kad mokslas gali atrasti dalykus, kurie žmogaus gyvenimą padarys laimingesnį. XX a. atskleidė, kad mokslo atradimai gali atrasti įvairiausių būdų, kaip sunaikinti žmogų ir pasaulį. XXI a. dažniau nei iki tol kalbama apie „mokslo ir technologijų pažangą“. Ji nesiskelbia vedanti žmonijos į laimę, ji vengia destruktivių mokslo pasekmių. Tad kyla klausimas, kurlink žengiama, jei apskritai kur nors žengiama? Mokslo pažanga šiandien daug labiau primena ne tiek žengimą į priekį, kiek žongliravimą ant plono lyno, stengiantis nenukristi į bedugnę.

Iš ankstesnių šimtmečių paveldėjome tarsi savaiminį supratimą, kad mokslo pažanga esanti gėris, o mokslo stovėjimas vietoj – blogis. Vis dėlto klausimas, ar mokslo pažanga mus padaro laimingesniais, šiandien jau skamba kiek paradoksaliai. Šiandieniu supratimu, mokslas turi mus ne vesti į laimę, o gelbėti nuo chaoso ir nevaldomos stichijos, daug pavojingesnės nei „gamtiškoji“ gamta. XIX a. mokslui tereikėjo perprasti gamtos dėsnius, kurie, kaip tikėta, sudaro darnią visumą. Šiandien susiduriame su mokslo sukurta ir perkurta gamta, kurios elgsena yra paslaptiną, nenusipėjama ir gąsdinanti.

Mokslo pažanga šiandien vyksta dviem kryptimis: toliau mėginant perkurti gamtą ir, kita vertus, susidoroti su mutavusios gamtos pasekmėmis. Augalai, kurie drauge yra gyvūnai, identiški klonuoti gyvuliai, energijos dalelės, kurios suvra vos tik kam nors prie jų prisilietus, menamai kur nors vaikstantys vienodus kūnus, o gal net tą pačią sielą turintys žmonės... Visa tai yra vaizdai, kuriuos „pažan-

giai maštę“ ankstesnių amžių žmonės puoselėdavo savo fantazijos poliukuose. Šiandien tai yra tapę realybe. Mokslo pažanga pačiam mokslui reiškia „laukinių“ džiunglių atradimą, jų kūrimą, o drauge mėginimą jas sukultūrinti. Nebeaišku, kas yra gamta, o kas yra žmonių perkurtas pasaulis, kas yra valdoma, o kas išsprūsta iš žmogaus kontrolės.

Filosofo Jeano Baudrillard'o žodžiais, gyvename simuliakriniame pasaulyje, kai originalas ar pradžia yra pamirštami. Mokslas šiandien yra tapęs didžiausiu tokių simuliacijų varikliu. Ten, kur tik aptinkama nauja tuštuma, mokslas pasiūlo ją užpildančią technologinę inovaciją. Jei mokslas aptinka, kad žmonės vartoja pernelyg mažai baltymų ir vitaminų, kiti moksliniai atradimai skatina pasiūlyti maisto produktus su daugiau baltymų ir vitaminų. Tai rodo, kad mokslas XXI a. ne tik yra tapęs aktyviu komercinio pasaulio dalyviu, bet ir kuria žmogaus savipratos ir gyvenamos etalonus. „Medicinos mokslo pažanga bei poreikio būti sveikiems padidėjimas – tai svarbiausi veiksniai, formuojantys šiuolaikinės sveikatos apsaugos politiką“, – teigiama Lietuvos bioetikos komiteto dokumente. Pagrindinė problema, išskylanti tokiaje žmonijos pažangos kelyje, yra lėšų stoka, dėl kurios žmonės negali patenkinti „poreikio būti sveikiems“.

Mokslo pasiekimai, sukurdami vis naujus žmonių poreikius, iš tiesų formuoja žmonėms jų gyvenimo tikslus ir prasmes. Jei jaučiamės nelaimingi, galime tikėtis,

kad mokslo pažanga tikrai išspręs mūsų problemas. Viliamės, kad nauji psichoterapijos ar visuomenės tvarkymo metodai kažkaip savaime sujungs į viena suirusias šeimas ir „pagerins“ agresyvius vaikus, o buvę nusikaltėliai taps ramiais ir atsakingais piliečiais.

Mokslo pažanga suteikia žmonėms viltį, nukreiptą į tam tikrą išganyką šiapusybėje. Antai šiandien žmonės negeba išgydyti tam tikrų ligų ar užbėgti joms už akių, atlikti tam tikrų operacijų, aptikti efektyvių būdų užterštiems vandens telkiniams ar žemės plotams išvalyti... Tačiau žmonės tiki, kad ten, kur prieinama žmogaus galimybių riba, ji bus peržengta. Sunikiai sergantis žmogus gali ilgai išlaikyti norą gyventi vien todėl, kad tiki, jog jau rytoj ar poryt bus aptikti būtiniausi vaistai. Jis gyvena ne viltimi, kurią sieja su savo gyvenimu, asmeniškai atgaila ir tikėjimu amžinybe, bet – lūkesčiu, kurį sieja su mokslo pažanga ir šiapusybe.

Tikėjimas „rytojumi“ yra įrašytas ir į daugumą europinių ir pasaulinių politinių strategijų, numatančių priemones tam tikriems tikslams įgyvendinti, antai gerinti gėlo vandens kokybę. To, ko šiandien žmonės nepajėgia padaryti ar dėl ko nepajėgia susitarti, tikimasi iš mokslo pažangos. Ji turinti

įveikti kūno ligas, kompensuoti žmogaus ribotumą, sustabdyti nykimą, o gal net mirtį. Vis dėlto tai, ko tikimasi iš mokslo pažangos, nėra laimė. Į jos pasiekimus nežiūrima kaip į stebuklą ar „atradimus“, tai veikiau tam tikri dalykai, kurie

neabejotinai privalo būti pasiekti. Viskas, ką ateityje mokslas duos, tebus išpildymas žmonių šiandien jam keliamų tikslų. Šia prasme XXI a. mokslas negali atrasti nieko „nauja“: jis yra visiškai pajungtas žmonių poreikiams ir kasdienams tikslams, tapęs universalaus vartotojo poreikių tenkinimo instrumentu.

Šiandien mokslas net retoriškai ar metaforiškai nėra kovos už gerį prieš blogį ginklas. Mokslas veikiau stengiasi išlaikyti balansą tarp gerųjų ir blogųjų tendencijų ar savo atradimo pasekmių. Anksčiau buvo aišku, kad jei kalbama apie „bakterijas“, tai turima galvoje kažkas, kas žmoguje sukelia negalavimus, o aplinkoje – tam tikrą destrukciją. Šiandien kalbame apie „gerąsias“ ir „blogąsias“ bakterijas. Pirmųjų atžvilgiu reikia rodyti visokeriopą draugiškumą, skatinant jas daugintis. Su antrosiomis reikia neįgaliausiai kovoti. Tačiau jų visiškai įveikti neišmanoma, nes jos kaip „bakterijos“ yra susijusios su gerosiomis. Todėl vienintelė galima strategija šioje sudėtingoje situacijoje yra mėginti išlaikyti pusiausvyrą.

Mokslo pasaulyje yra ir kitų „gerųjų“ bei „blogųjų“ darinių. Tai – gerieji ir blogieji riebali, rūgštys ir kiti junginiai. Galiausiai, žvelgdami iš „pažengusio“ visuomenės mokslo perspektyvos, sakysime, kad turi būti išlaikytas gerųjų ir blogųjų visuomenių pasaulyje, gerųjų ir blogųjų žmonių konkrečioje visuomenėje balansas. Tuomet ne tiek kovosime prieš blogį, kad sustiprintume gerį pasaulyje, o besąlygiškai ginsime žmogaus ir visuomenės teises, nekreipdami dėmesio, kuriems tikslams jos naudojamos. Net žmogaus dvasinis gyvenimas bus suvokiamas kaip kova tarp skirtingų jėgų, o jo gerovė – kaip šių jėgų pusiausvyrą ar kompromisą. Tokias išvadas neišvengiamai padarysime, jei laikysimės dabartinių mokslo pažangos principų, esą viskas, kas sukurta ir gyvuoja, yra žmogaus pastangų vaisius. Tai nepalieka jokios vietos anapusių perspektyvai, iškeliančiai absoliučius žmogaus gyvenimo orientyrus.

Šiuolaikinis mokslas savaime grįstas kompromisu. Mokslo pažanga eina lygia greta su tuo, ką sąlygiškai būtų galima vadinti mokslo „atžanga“, kai stengiamasi suvaldyti mokslinių atradimų pasekmes, neatsisakant pačių atradimų. Branduolinės energijos panaudojimas žmonių reikmėms tebuvo vienas mokslo pažangos žingsnis. Šiandienio mokslo žingsniais siekiama tą energiją suvaldyti, idant šio pažangaus žingsnio pasekmės nebūtų pragaištingos žmonėms. Kai kurie ekologiniai sąjūdžiai stengiasi žūbt išsaugoti kuo daugiau gyvūnų rūšių, idant nebūtų pažeista tai, kas vadinama gamtos ar pasaulio „balansu“. Gyvūnų rūšių nykimas tėra mokslo pažangos veikiamo pasaulio keitimosi pasekmė. Kovojant su ja, o ne atsisakant tam tikrų atradimų, sukuriama sąlyga, išlaikanti pusiausvyrą, bet sunaikinančios bet kokius gerio ir blogio vertinimo orientyrus.

Mokslo pažanga šiandien nėra „pažanga“ klasikine prasme. Ji reiškia nuolatinį gyvenimą ribinėje situacijoje, kai aplinka eksploatuojama, lėšos eikvojamos tol, kol prieinama žmogiškų ir gamtinių galimybių riba. Stengiamasi išsemti visas gamtos, medžiagų galimybes. Mėginama pasiekti žmogaus amžiaus galimybių ribą, – prailginant kūno jaunystę, jo tvirtumą, keičiant jo formas. Vėliau atrastą galimybes mėginama išlaikyti kovojant su pasekmėmis. Bendraja prasme XXI a. mokslo pažanga yra kova su ankstesnių pasiekimų ir atradimų pasekmėmis.

Šiuolaikinis mokslas yra taip susirūpinęs savo veiklos pasekmėmis, kad kyla pagrįstas įtarimas, jog šiuolaikinė pažanga nežino, kurlink ji juda. Be to, vien į šiapusybę orientuotų žmonių poreikiai kelia mokslui labai didelius reikalavimus. Šiuolaikinis žmogus nori patenkinti iki šiol neišsivaizduotus poreikius, drauge reikalaujamas gyventi nuspėjama ir kontroliuojamame pasaulyje. Galima įtarti, kad šalyse, kuriose labiausiai tikima mokslo pažanga, vyrauja ir didžiausios baimės. Akivaizdu, kad JAV dau-

giau nei Europoje esama tikėjimo, kad žmogaus nevaldoma dvasia gali nušviesti jo protą, kai jis ima sukti netinkama kryptimi, o žmogus turės valios sustoti. Mokslo pažanga besąlygiškai tikinčiose šalyse neišvengiamai svyruoja tikėjimas tiesa ir malone.

Galime klausyti, kokia yra mūsų, lietuvių mokslo pažangos pasaulėžiūra? Mes protestavome prieš modifikuotą rapsų auginimą, tad tarsi esame tarp tų, kurie mokslo pažangą tiki ir jos baiminasi. Kita vertus, Lietuvoje Pažangos premija teikiama už nuopelnus, skatinančius Lietuvos pažangą ir žmonių gyvenimo kokybę. Pažangos manifeste „gyvenimo kokybė“ siejama su šalies ateitimi, t. y. su tomis galimybėmis, kurių ribos dar toli gražu nepasiektos, su mokslo atradimais, kurių pasekmės dar nekelia grėsmės. Premija dažniausiai teikiama garbingo amžiaus ir solidžius pasiekimus per gyvenimą atlikusiems žmonėms, o ne mokslo avangardui, mėginančiam kovoti ir įveikti nenusipėjamas ir nuspėjamas modifikuoto pasaulio rizikas. Tad nors mus Lietuvoje ir aplanko XXI a. mokslo pažangai būdingos baimės, savuoju tikėjimu mokslu, jo kaupiamais pasiekimais mes gyvename vis dar palyginti saugiame, apie mokslo atnešamą laimę ir kuriamą gerį svajojančiame XIX a.

Be mokslo pažangos mes nebegalime išsivaizduoti pasaulio ir savo gyvenimo. Tegalime svajoti, kas įvyktų su mūsų pasaulėžiūra, jei mokslas vieną dieną nustotų žengti į priekį, jei mes žinotume, kad jis nė žingsnio „nežengs į priekį“, ir visi pasiekimai išliks esamame lygyje. Pasaulis, kuriame neatsirastų nieko nauja, žmogui turėtų kelti didelį nerimą. Nesitikėdamas jokių naujų automobilių, naujų pagerintų produktų, naujų gydymo technologijų, jis prarastų anksčiau turėtus gyvenimo orientyrus ir veikiausiai pasijustų patekęs į visišką aklavietę. Tačiau tuomet atsivertų plati perspektyva tam, ką galėtume vadinti „dvasine inovacija“. Tuomet tektų susirasti gyvenimo atramas, kurių negali suteikti mokslas ir kurios verčia imtis atsakomybės už savo gyvenimą.

PASTABOS APIE KULTŪROS IR VERSLO BENDRADARBIAVIMĄ LIETUVOJE

Elona Lubytė

Augant Lietuvos ekonomikai ir tvirtėjant privačiam verslui, pamažu klostosi verslo ir kultūros žmonių bendradarbiavimo (paramos, rėmimo, mecenavimo) praktikos, atspindinčios verslo raidos ir kultūros sektoriaus atsinaujinimo ypatybes. Ar jos tenkina valstybininkų, verslininkų bei rinkos sąlygomis besimokančių išgyventi kultūrininkų lūkesčius?

KODĖL NE FILANTROPIJA, O BENDRADARBIAVIMAS?

Mūsų visuomenėje dažnai verslininkas tapatinamas su filantropu: „Filantropas (iš gr. φίλος „draugas“, „meilė“ + ανθρωπος „žmogus“ – „žmogaus draugas“) – labdarys, geradarys. Filantropas veikia kito žmogaus, visuomenės, viešojo intereso labui, jam tarnauja, savo gyvenimą ar jo dalį skirdamas nesavanaudiškai veiklai, už kurią jis negauna jokio (materialinio) užmokesčio.“¹ Amerikos verslininkas ir filantropas Andrew Carnegie jau 1889 m. knygoje „Turto evangelija“ (*The Gospel of Wealth*) atkreipė dėmesį į sėkmės lydimo verslininko ir pelningo verslo išipareigojimus bendruomenei, kurios darbo dėka sukauptas jo pelnas. Nepriklausomybės keliu pasukusios Rytų ir Vidurio Europos valstybės pirmas solidžias teorines ir praktines filantropijos pamokas gavo iš Vengrijos kilusio JAV verslininko ir filantropo George'o Soroso, kurio įsteigtų ir subsidijuotų fondų tinklas skatino „atviros visuomenės“ modelio plėtrą. Tačiau kol kas jaunam, išibėgėjančiam Lietuvos verslui pamažu formuojant santykius su kultūros „operatoriais“, artimesnės ne „atviros visuomenės“ ir neatlyginamos filantropijos, o partnerystės ir bendradarbiavimo idėjos.

Lietuvai pereinant prie rinkos santykių bei formuojant naujus kultūros politikos prioritetus, valstybininkai bando decentralizuoti savo ekonominę paramą kultūrai, pritraukdami verslininkų, privačių asmenų

paramą (1993, 1995, 1997, 1998, 1999, 2000 m. LR Labdaros ir paramos įstatymo pataisos; paskutiniai įteisino galimybę 2% gyventojų pajamų mokesčių sumos paskirti pageidaujamai paramai). Naujausių tyrimų duomenimis 2000–2004 m. valstybinės lėšos kultūrai sudarė apie 97%, o rėmėjų – apie 3% (aukščiausias paramos rodiklis – 4,1% 2001–2002 m., o 2003–2004 m. pastebimos nuosmukio tendencijos – 2,8%)². 2004 m. duomenimis 96% paramos, gautos iš kitų finansavimo šaltinių, tenka juridiniams asmenims, ir tik 4% sudaro fizinių asmenų ir anonimiškai gauta parama³. Verslininkų požiūriu, filantropijos plėtrai Lietuvoje kol kas trukdo „netobuli įstatymai ir jų kaita, nepakankamai stipri ekonomika bei sudėtingos paramos teikimo procedūros bei per didelis valstybės institucijų kišimasis ir kontrolė. Taip pat, kaip svarbi kliūtis nurodytas ir filantropinių tradicijų visuomenėje nebuvimas“⁴.

„Trumpame įvade į rėmėjo smegenis“ UAB „Omnitel“ strateginės kompanijos vadovas Darius Maikštėnas atkreipė dėmesį, kad „šalyje trūksta proaktyvios privačios filantropijos tradicijų, o versle – efektyvios rinkodaros gebėjimų, kultūrinis elitas šiandien priverstas būti intelektualus „elgetautojas/reketininkas“, tačiau „pagrindinė kiekvieno skaidraus verslo misija – didinti akcininkų vertę. Akcininkų vertė didinama efektyviai kuriant ir komunikuojant vertę klientams. Vertė įmonės klientams sukuriama įmonės darbuotojų, partnerių ir aplinkos dėka. Efektyvus verslas nuolat ieško naujų vertės darbuotojams, partneriams ir aplinkai kūrimo formų, kurios tiesiogiai transformuotųsi į vertę klientams. Jei paramos projektas tiesiogiai ar netiesiogiai nekuria vertės klientams, jis yra akcininkų vertės švaistymas. [...] Verslo paramos motyvacija – vertės klientams kūrimas. Tuo metu, kai filantropijos motyvacija – savęs įprasminimas“⁵.

Laikydami tokių prioritetų, verslininkai noriau remia projektus, kuriems lėšų skiria valstybė. Patrauk-

¹ <http://lt.wikipedia.org/wiki/Filantropas>, [2007 05 03].

² *Verslo paramos kultūrai skatinimo galimybių studija*, Vilnius: UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“, 2006 m. birželio 30 d., p. 33.

³ *Ibid.*, p. 40.

⁴ *Ibid.*, p. 53.

⁵ Darius Maikštėnas, „Remti ar neremti? Trumpas įvadas remiamajam, į rėmėjo smegenis“, pranešimo, skaityto konferencijoje „Kultūra ir verslas: dialogo ir partnerystės link“ 2007 m. vasario 27 d., medžiaga.

liausi Lietuvos verslininkams atrodo vienkartiniai arba tęstiniai, vieši masiniai renginiai – festivaliai⁶. Svarbiu motyvu paramai tampa renginio *matomumas*, žinias-klaidoje jį lydinti reklama. Apie 4/5 kultūrai skirtos paramos sudaro informacinių rėmėjų lėšos⁷.

TARP TEORIJOS IR PRAKTIKOS

Savireguliacijos mechanika veikia ne tik gamtoje, bet ir socialinėje aplinkoje (neatsitiktinai kompleksiško teorija skatina tvarkos ieškoti chaos), kur teoriniai modeliai dažnai grindžiami gyvenimo praktika. Smagu, kad būtent pastaroji leidžia konstatuoti, jog ir Lietuvos kultūros lauke, – aišku, lečiau negu versle, – imamos taikyti rinkos visuomenės patirtys, pa-neigiančios atsinaujinimo priešininkų teiginius, kad kitose šalyse išbandyti modeliai pas mus negali būti adaptuoti.

Teoretikai atkreipia dėmesį, kad permainų sankryžoje atsidūrusioje sistemoje svarbiau yra sutelkti dėmesį ne į išorinius fasadinės kultūros reiškinius, pavyzdžiui, iš senosios sovietmečio sistemos paveldėtą festivalinę kultūrą, t. y. noriai verslininkų remiamus vienadienius renginius, „išsiurbiančius“ dideles lėšas. Daug svarbiau užtikrinti organizacinės infrastruktūros atnaujinimą, skatinti naujų kultūros organizacijų steigimą, ilgalaikę, išliekamąją materialinę vertę turinčių renginių organizavimą. Šioje srityje stebimose verslo ir kultūros „operatorių“ bendradarbiavimo praktikose galimi keli scenarijai.

Pradinio monopolinio kapitalizmo sąlygomis iškilę *stambieji verslininkai* savo kaip rėmėjų dėmesį kreipia į valstybinės reikšmės projektus, dažnai atstovaujančius didžiųjų ar valdančiųjų politinių partijų interesams. Taip paramos teikėjas tarsi patenka į remiamos partijos *globos lauką*. Pavyzdžiui, Lietuvos socialdemokratai, pasitelkdami tradicinių nacionalinių praeities vertybių retoriką, inicijuoja pompastišką Valdovų rūmų atstatymą, nuo statybų pradžios (2002) kasmet *suryjanti* biudžeto lėšų tiek, kiek tenka *visų* išlikusių nekilnojamo kultūros paveldo paminklų restauravimui ir konservavimui. O partijos lyderis „Algirdas M. Brazauskas“ stoja į eilę politikų, panorusių išiamžinti istorijoje⁸.

Taip pat ir liberalcentristų lyderis, buvęs Vilniaus miesto meras Arūnas Zuokas, siekdamas pakylėti sostinę į pasaulinio kultūros centro lygį, pradėjo įgyvendinti naujo daugiakultūrinio centro „Ermitažas-Guggenheimas Vilnius“ projektą, kurio pagrindu turėtų

tapti Jono Meko vizualinių menų centras, liudijantis, kad galų gale ne tik tradicinės, bet ir moderniosios vertybės pateko į naujos kartos politikų dėmesio akiratį.

Jei Valdovų rūmų atstatymo projektą remia posovietinės partinės nomenklatūros verslininkai („Achemos grupė“, „Lietuvos dujos“, „Lietuvos energija“ ir kt.), tai dėsninga, kad nenutrūkstantys *šios klasės* ryšiai pastebimi ir smulkesniuose projektuose. Pavyzdžiui, tarp buvusio sovietmečio kultūros ideologo, *pilkojo kardinalo*, ilgamečio kultūros ministro Liongino Šepečio atsiminimų knygos „Neprarastoji karta“⁹ rėmėjų – „Achemos grupė“, „Lietuvos dujos“, „Lietuvos energija“. O dar nepradėtas įgyvendinti „Ermitažo-Guggenheimo Vilniaus“ projektas sulaukė naujosios kartos verslininkų paramos („Akropolis“, statybų bendrovė „Ranga IV“, advokatų kontora „Lawin“). Tiesa, ar savo parama statybos bendrovė „Ranga IV“ neįgijo teisės į šio projekto įgyvendinimą, parodys laikas.

Šiedu objektai įdomūs ne vien kaip politikos ir stambaus verslo bendradarbiavimo ar statybų bendrovių lobizmo pavyzdžiai. Pažymėtina, kad juos įgyvendinant pirmą kartą valstybinių kultūros organizacijų praktikoje pritaikyti vakarietiški kultūros ir verslo bendradarbiavimo modeliai. Turiu omenyje 2002 m. įsteigtą Valdovų rūmų paramos fondą, kurio veikla net ir aršius šio projekto priešininkus įtikina, kad sėkmingai išnaudojanti politinius prioritetus, viešuosius ryšius ir rinkodaros principus panaši organizacija gali sulaukti ne tik stambiųjų verslininkų, bet ir valstybės piliečių dėmesio (2004–2006 m. fonde vien iš 2% savo pajamų mokesčio tam paskyrusių gyventojų susidarė 18 782 Lt suma). Na, o Zuokas, siekdamas įgyvendinti „Ermitažo-Guggenheimo Vilniaus“ projektą, subūrė reprezentatyvią centro kūrėjus konsultuojančią tarybą, kurią be kompozitoriaus Vidmanto Bartulio ir Vilniaus savivaldybės Kultūros skyriaus vedėjo Vytauto Toleikio sudaro kino teoretikas ir kuratorius Dominique’as Paini (Pompidou centras), kino ir video meno kuratorius Larry’s Kardishas (MoMa), Paryžiaus „Filmų galerijos“ vadovaujantysis filmų kūrėjas Pipas Chodorovas, režisieriai Juliusas Zisas ir Jimas Jarmushas. Atsiri-bojant nuo šių prieštarų bei nebūtinai pozityviai vertintinų projektų aktualumo ir įgyvendinimo realijų, pastebėtina, kad kol kas Lietuvos muziejai nesuskato steigti paramos fondų bei burti konsultantų tarybų, į kurias dažnai kviečiami dalyvauja ne tik kultūros, bet ir verslo ekspertai, galintys padėti permainų aplinkoje atsidūrusioms kultūros organizacijoms įveikti permainų iššūkius.

⁶ *Verslo paramos kultūrai skatinimo galimybių studija*, p. 54.

⁷ *Ibid.*, p. 47.

⁸ Eglė Rindzevičiūtė, „Praeities ateitis kultūros politikoje“, in: *Europos erdvė: Naujausios žinios apie genios loci*, Vilnius: LDM, ŠDIC,

AICA Lietuvos sekcija, 2004, p. 38.

⁹ Lionginas Šepetytis, *Neprarastoji karta. Siluetai ir spalvos: Atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

AR SUNKU PAKABINTI AKMENIS?

Smulkiam ir vidutiniam verslui plėtojantis pagal savas išgyvenimo taisykles, šioje grandyje vykstantis kultūrininkų ir verslininkų bendradarbiavimas viešai aptariamas mažiau, tačiau yra labai svarbus siekiant užtikrinti centralizuoto kultūros sektoriaus atsinaujinimą. Šiame lygmenyje taip pat jau galime aptikti *klasikinių* kultūros ir verslo bendradarbiavimo pavyzdžių. Turiu omenyje ilgametį Kauno LDS galerijos „Meno parkas“ ir verslininko, bendros Lietuvos ir Vokietijos įmonės „Baltic Sign“ generalinio direktoriaus Vaido Skricko bendradarbiavimą. Jis ypač svarbus, nes įtvirtina dailės galerijos kaip ekspertės, siekiant užsibrėžto tikslo gebančios suvienyti intelektualinį (kuratorius), kūrybinį (dailininkas) ir ekonominį potencialą. Juk savo, kaip meno rinkos agentės, statusą galerija formuoja ne tik užtikrindama kūrėjui galimybę eksponuoti ir parduoti dailės kūrinius, bet ir siekdama įgyvendinti ambicingus, vizionistinius projektus, taip plėsdama savo kūrėjų, rėmėjų ir publikos ratą. Galerijos vadovas Arvydas Žalpys pažymi, kad ilgalaikiai kultūros operatoriaus ir rėmėjo ryšiai formuojasi iš lėto, „galerininkas užsiaugina, pamažu ugdo savo rėmėjus, o kai kurie iš jų ilgai susidomi dailės kūrinių kolekcionavimu“. Galerininkas pelnytai didžiuojasi, kad dėl nuoseklių pastangų apie 65% savo veiklai reikalingų lėšų gauna iš privačių rėmėjų. Vienas iš sėkmingų tokio ilgalaikio bendradarbiavimo pavyzdžių – „Meno parko“ galerijos bendradarbiavimas su kuratore Rasa Andriušyte-Žukiene ir verslininku Vaidu Skricku nuo 2002 m. įgyvendinant ambicingą projektą viešose erdvėse „Skulptūrų zona“ (Kaunas, Taikos prospektas 145b), kuri pernai papildė bene didžiausia (16 m aukščio) ir technologiškai sudėtingiausia per Nepriklausomybės metus Lietuvoje sukurta Vlado Urbanavičiaus skulptūra „Kabantys akmenys“ (42 t; 100 pragręžtų ir trosais sutvirtintų akmenų, pakabintų tarp trijų plieninių sijų).

Postūmiu šiam projektui tapo 2000 m. „Baltic Sign“ tarnybinėse patalpose įgyvendintas tarptautinis grafiti projektas „Klasikos interpretacija“. Po pirmo sėkmingo bandymo verslininkui ir galerininkui kilo noras išsiveržti į viešumą, į gamybinio Kauno priemiesčio erdves. Pasikvietus į pagalbą kuratorę Andriušytę-Žukienę, buvo surengtas pirmas tarptautinis skulp-

tūros simpoziumas, kurio metu sukurti Gedimino Aksino, Roberto Antinio, Algirdo Boso, Arūno Daugėlos, Valmanto Gutausko, Raphael Mognetti (Prancūzija), Mindaugo Navako darbai tapo „Skulptūros zonos“ steigimo pradžia. Štai kaip šio projekto gimimas atrodo jo „kaltininkų“ akimis. Galerijos direktorius Žalpys prisimena, kad ši

idėja kilo iš reikalo, galbūt ir ambicijų, kad ir Kaune gali gimti ir būti realizuojami svarūs projektai. Pagaliau po kelių (5–6) vadovavimo galerijai metų supratau, jog reikia mažinti mažų, ne tokių reikšmingų projektų kiekį, ir sutelkti dėmesį į didesnius, viešai matomus. Juolab kad ir daugelis sąlygų tam buvo palankios – tai puikus mūsų bendradarbiavimas ir sa-

Arūnas Baltėnas. Vlado Urbanavičiaus skulptūra „Kabantys akmenys“. 2007. Fotografija

vitarpio supratimas su Rasa, gera ir sena pažintis su Vaidu bei jo įmonės „Baltic Sign“ dislokacijos vieta skatino realizuoti šią idėją.¹⁰

Ne vienerius metus iki sumanymo su galerija bendradarbiavusio verslininko Skricko motyvacija paprasčia, tačiau ambicinga. Svarbu,

kad būtų įdomu valstybei arba miestui, dailininkams, na, ir, aišku, man pačiam. [...] Jokių perspektyvų sau kaip verslininkui čia nematau. Tačiau tai man yra įdomu. Man patinka tai daryti, į tai nežiūriu kaip į objektą, kuris turi ilgalaikę ar likutinę vertę, kuris man atneš šlovę ar pinigus. Įdomu bendrauti su kuriančiu žmogumi, menininku, tai suteikia daug papildomų impulsų. Tai, ką darau, yra ne filantropija, tai labiau būtų galima sieti su organizacijos kultūra. Mano darbuotojai, žiūrėdami į vis atsirandančius naujus darbus, jau nebesako: „ir aš galiu taip padaryti“. Puikiai suprantu, kad norint, jog „Skulptūros zona“ neištirtų, turėtų vykti dideli, technologiškai provokatyvūs, brangūs darbai. Norėdamas įgyvendinti tokius projektus, viską turiu sutvarkyti nuo pradžios iki pabaigos.¹¹

Naujausios skulptūros autorius Urbanavičius pastebi, kad pasiūlymas pastatyti didelį darbą skulptūrų zonoje Taikos prospekte Kaune buvo labai netikėtas:

Dažniausiai įdomūs pasiūlymai lieka tik popieriuje. Mano nuostabai, Kaune viskas klostėsi kuo puikiau. Viskas prasidėjo nuo „Skulptūrų zonos“ organizatorių Rasos Andriūšytės-Žukienės ir Vaidoto Skricko sumanymo mano skulptūrą „Sąrama“, laikinai stovinčią Vilniaus Geležinkelio stoties aikštėje, perkelti į Kauną. Kai apžiūrėjome statymui numatytą vietą, paaiškėjo, kad šis darbas per menkas. Pasiūlyta erdvė buvo tokia viliojanti, kad pažadėjau tai vietai paruošti tinkamesnį projektą. Taip atsirado „Kabantys akmenys“. Tokio mastelio skulptūros techninis sprendimas turi būti paprastas, medžiagos patikimos. Darbui prireikė trijų plieninių sijų ir natūralių lauko akmenų. Darbo procese kiekviena papildoma detalė (varžtai, lynai, sankabos) tapo skulptūros formos dalimi. Žinoma, neapsieita ir be konstruktorės Jūratės Vašeikienės apkrovų paskaičiavimo ir kitų pasiūlymų. Nustebino pagrindinio projekto rėmėjo Vaidoto Skricko noras kuo geriau įvykdyti reikalingus darbus. Tuo jis skyrėsi nuo įprasto anonimino užsakovo, vadinamo valstybe ar bendruomene. Toks kūrybingas bendradarbiavimas kol kas, deja, tik maloni išimtis.¹²

Projekto kuratorės Andriūšytės-Žukienės pastebėjimai

mai taikliai apibrėžia aiškiai tikslinio verslo ir kultūros bendradarbiavimo privalumus:

Nors kartą gavusieji valstybinių fondų paramą žino, kad finansinė parama ir projekto realizavimas organizatorių-menotyryninką (dažniausiai vienišą, nes lėšų visada trūksta) gerokai prieš įvykį ir dar ilgokai po jo prislegia sunkia našta: jis norom nenorom turi tapti buhalteriu, dispečeriu, menininku ir valdininku ryšininku, medžiagų tiekėju ir dar daug kuo, apie ką galbūt niekada neturėjai progos susimąstyti ir ko niekada nenorėjai pažinti, pasirinkęs menotyryninko profesiją. Vykdamas „Skulptūrų zonos“ projektą, Vaidas Skrickas, pagrindinis rėmėjas, atsiskleidė ir kaip puikus organizatorius, pirmiausia savo supratingumu ir nuovokumu sudaręs sąlygas menotyryninkams užsiimti tikruoju profesiniu darbu – skelbti konkursą, atrinkti kūrinius, pagrįsti jų realizacijos reikalingumą, ir, žinoma, prisiimti atsakomybę už galutinį rezultatą. „Skulptūrų zonos“ komandoje menotyryninkui nereikėjo užsiimti jokiais „derinimais“ ar oficialiais vizitais pas valdininkus. Vaidas Skrickas buvo svarbus meno lauko veikėjas, agentas geriausiomis šių žodžių prasmėmis. Proziškiausius organizacinius darbus jis atlikdavo netgi su kažkokiu polėkiu, pasididžiavimu komandos veikla ir neslepiamu džiugesiu dėl jo vadovaujamos įmonės priegose besirandančių naujų šiuolaikinio meno kūrinių. Kūrinių, kuriuos originaliausiai ir, kas be ko, turbūt brangiausiai Kaune sutvarkytos įmonės teritorijos šeimininkas galės kasdien matyti pro savo kabineto langą.¹³

Vlado Urbanavičiaus skulptūra „Kabantys akmenys“ metaforiškai atliepia vadyboje dažnai pateikiamą pavyzdį, kad norint įveikti didelę kliūtį, ją dera suskaidyti į mažesnius uždavinius. Išsakytomis keliomis pastabomis apie verslo ir kultūros bendradarbiavimą Lietuvoje siekta atkreipti dėmesį, kad greta viešai matomų ir aptariamų projektų įgyvendinami ne mažiau svarbūs, pagrįsti ilgalaikę patirtimi ir asmeniniu pasitikėjimu. Būtent pastarieji, naujosios vadybos požiūriu, gali padėti įveikti išalusių kultūros lauko, ypač valstybinio sektoriaus atsinaujinimo baimę. O galbūt ir pamažu keisti konservatyvų valstybininkų požiūrį į kultūrą kaip valstybės *išlaikytinę*, o ne kaip į konkurencingą, ne tik remtiną, bet ir pridėdamąją vertę kuriančią ūkio grandį, t. y. paskatinti valdininkus ieškoti būdų, kaip organizacinėmis, teisinėmis, tiesioginio ar netiesioginio finansavimo, rinkodaros, viešųjų ryšių priemonėmis užtikrinti kultūros sklaidos ekonominę vertę. ❧

¹⁰ Arvydo Žalpio atsakymai į autorės klausimus.

¹¹ Iš autorės pokalbio su Vaidotu Skrickumi.

¹² Vlado Urbanavičiaus atsakymai į autorės klausimus.

¹³ Rasos Andriūšytės-Žukienės atsakymai į autorės klausimus.

PRANCŪZIŠKAS „DUELIS“

Prezidento rinkimai Prancūzijoje

Nijolė Keršytė

Prezidento rinkimų karštinė šiemet Prancūzijoje tokia stipri, kad norom nenorom užvaldo net ir užsieniečių, net ir pernelyg „nesidomintį politiką“.

Du pagrindiniai kandidatai į prezidentus buvo pats geriausias jaukas žiniasklaidai, kokį tik galima įsivaizduoti šiais laikais. Juos skyrė ne tik ideologiniai įsitikinimai, kaip įprasta politinėje kovoje: vienas jų – Nicolas Sarkozy – atstovauja dešiniųjų partijai, kita – Ségolène Royal – Socialistų partijai. Jie sudarė puikią opoziciją jau vien kaip asmenybės, o prezidento rinkimuose kaip niekur kitur politiko asmuo gali būti (ir dažnai yra) net svarbesnis už jo siūlomą politinę programą.

Asmenybių skirtumas veikiausiai ir buvo kairiųjų tikslas, kai jie iškelė Ségolène Royal kandidatūrą. Matyt, buvo galvojama, kad priešininkų atstovą, seną politikos vilką – Sarkozy prisipažino prezidento posto siekęs trisdešimt metų! – nurungti galės ne kitas vilkas, o visai kitos rūšies „gyvūnas“. Taip rinkimų scenoje pasirodė daili, nekalta, mažai kam žinoma avelė. Ši politikė, bent jau iš pirmo žvilgsnio, sudarė visišką priešpriešą dešiniųjų kandidatui. O kaip tik to ir buvo siekta šiuo „anti-Sarkozy“ kampanijos, kurios šūkis „bet kas, tik ne Sarkozy“, „produktu“. Tik tokia kandidatė galėjo būti atsvara buvusiam finansų, vėliau vidaus reikalų ministru: ji galėjo jį sumušti ne politiniu autoritetu, ne kompetencija, o tik savo įvaizdžiu. Neatsitiktinai šie rinkimai, kaip niekada iki šiol, žurnalistų bei įvairių specialybių komentatorių buvo lyginami su komercine reklama, su naujo produkto iškėlimo rinkoje kampanija.

Kuo gi skyrėsi Royal įvaizdis nuo Sarkozy? Visų pirma tuo, kad tai – moteris. Maža to, pirmoji prancūzų moteris, kandidatuojanči į valstybės prezidento postą. Nors Prancūzija laikoma vienu iš feminizmo židinių, toks žingsnis nėra akivaizdus, mat čia, kitaip negu Skandinavijos šalyse, politikoje aktyviai dalyvaujančios moterys sudaro mažumą. Royal siekė įkūnyti

klasikinės ir kartu modernios moters modelį: keturių vaikų motina, besiskelbianti esanti „laisva moteris“¹. Rūpestingos ir globojančios, o kartu kovingos moters įvaizdis – priešininkų ji buvo vadinama „motuše Royal“, pagal analogiją su Brechto „motuše Kuraž“ – turėjo sudaryti priešpriešą valstybinės Kontrolės ir Bausmės įsikūnijimui, „Policijos Šefui“, kurios skaičius ir galia pastaraisiais metais taip išaugo, kad kai kurie intelektualai Prancūziją vadina policine valstybe. Royal tikėjosi tapti visų realių ar potencialių „pažemintųjų ir nuskrastiausių“ atstove: pradedant moterimis, jaunimu, baigiant žemesniais socialiniais sluoksniais. Sarkozy atsidadė galios ir valdžios, stambiojo verslo pusėje. Po 2005 m. priemiesčių „maišto“, po kurio Vidaus reikalų ministras nebegalėjo nė nosies įkišti į kai kuriuos kvartalus, nerizikuodamas prarasti galvos, – neoficialių „šaltinių“ įtarimu, pasitelkęs persirengusius policininkus, jis pats ir išprovokavęs tuos padegimus, idant demaskuotų tuomet didžiausio savo varžovo Jacques'o Chiraco bejėgiškumą ir iškiltų kaip vienintelis tautos gelbėtojas, – jis žinomas kaip ciniškas „plebso“, kurio daugumą sudaro imigrantai, niekintojas.

Tvarką saugantis, visus kontroliuojantis Policininkas ir tvarką griaunanti, visus išlaisvinanti Revoliucionierė? Deja, ši priešprieša neveikė. Sarkozy neketino ginti esamos tvarkos, įvestos ilgametės ir netrukus (po prezidento rinkimų bet kuriuo atveju) turėjusios pasitraukti dešiniųjų vyriausybės. Jis ne mažiau nei Royal pretendavo būti permainų šaukliu. Tiesa, ne tokių radikalių kaip Royal, siūliusi pakeisti esamas institucijas ir įsteigti „šeštąją Respubliką“ su „dalyvaujama demokratija“². Nepaisant kai kurių pasiūlymų radikalumo (jei ne utopiškumo), Royal savo ruožtu nebuvo panaši į revoliucionierę. Savo moralizuojančia nuostata ji skelbė „teisingą tvarką“ (*l'ordre juste*), apeliavo į dar didesnes „saugumo“ priemones (kurios iš esmės visuomet yra kontrolės priemonės) ir šitaip atro-

¹ Šį pasakymą, aišku, būtų galima „laisvai“ interpretuoti... Pati jo autorė turėjo omenyje savo nepriklausomumą nuo kokių nors verslo grupuočių, arba bent sąlyginį ekonominį nepriklausomumą nuo vyrų giminės, mat ji su savo vaikų tėvu François Holland'u, taip pat politiku, vadovaujančiu Socialistų partijai, gyveno nesusituokusi (nors rinkimų

kampanijos metu Royal svarstė ir savo galimos santuokos klausimą, po poros savaičių ji pranešė apie įvykusias „skrybības“).

² „Penktąją Respubliką“ Prancūzijoje vadinamas laikotarpis nuo 1958 m., kai į valdžią atėjus Charles'ui de Gaulle'ui buvo sukurta nauja Konstitucija, galiojanti iki šiol.

dė ginanti tradicines dešiniųjų vertybes. Politinėse afišose Royal labiau panėšėjo į komercinės reklamos manekėnę nei į kairiųjų pažiūrų „liaudies atstovę“.

Prasidėjus aktyviausiam reklaminės kampanijos periodui (likus penkiems mėnesiams iki rinkimų), ideologiniai dviejų pagrindinių kandidatų skirtumai vis labiau blėso. Mitinguose sakomose kalbose jie naudojo

Televizijos debatai. 2007 05

vienas iš kito perimtas idėjas, tad juos daugiau skyrė palaikanti publika nei politinės programos. Žurnalistai pastebėjo, kad į Royal mitingus rinkosi margesnė publika nei į Sarkozy, mat šis daugiau taikė kategoriško atskyrimo, o ji – visų subūrimo, vienijimo strategiją.

Bene įspūdingiausias šios rinkimų kampanijos momentas, bent jau užsienio žvilgsniu, buvo dviejų antrojo turo kandidatų tiesioginė diskusija likus kelioms dienoms iki galutinių rinkimų. Ši itin specifinė politinių debatų laida atsirado per 1974 m. rinkimus ir nuo tol organizuojama per kiekvienių rinkimus³. Neįtikėtino intensyvumo ir rimtumo diskusija įvairiausiais vidaus ir užsienio politikos klausimais be menkiausios pertraukėlės vyksta beveik tris valandas! Du laidos vedėjai atlieka formalių moderatorių funkciją: jie tik primena iš anksto nustatytus klausimus-temas ir kontroliuoja, kad kiekvienas iš pašnekovų kalbėtų vienodą minučių skaičių, tiksliai sekama chronometrų. Jie net negali nutraukti pernelyg ilgai kalbančio ar ties viena tema užsisėdėjusio kandidato – jie gali tik kaip arbitrai „išlyginti“ susidariusį skirtumą ir tą patį minučių skaičių suteikti kitam kalbančiajam. Žurnalistų simpatijų ar antipatijų neišduoda net jų veidų išraiškos. Šitaip pasiekiamas visiškas neutralumas ir maksimaliai technizuotas objektyvumas. Pagrindinis „žaidimas“ – tikras „duelis“ – vyksta tarp dviejų priešininkų, o visi kiti iš esmės dalyvauja vien kaip „techninis personalas“.

Diskusija kiek priminė eristiką – graikų laikais egzistavusius ginčus, naudotus daugiausia mokymosi tikslais. Sofistai leisdavo naudotis bet kokiomis priemonėmis (kalambūrais, loginiais paradoksis, tariaimais silogizmais), o su jais kovoję filosofai įvedė tam tikras ginčo taisykles ir pavadino jį „dialektika“. Pran-

³ Jie nevyko tik vieną kartą, kai per praėjusius rinkimus Jacques'as Chiracas atsisakė diskutuoti su kraštutinių dešiniųjų partijos atstovu, populizmu kaltinamu Jean-Marie Le Penu.

cūziška diskusija vyko vien pagal reglamentinio pobūdžio taisykles: kiekvienas iš pašnekovų vienu ar kitu klausimu turėjo pasisakyti po 3–5 min., po to reaguodavo į tai, ką pasakė priešininkas. Retorikos požiūriu visos priemonės buvo leistos. Kaip tik tuo ši diskusija ir pasirodė įdomi: kokias retorines strategijas pasirinko kiekvienas iš pašnekovų.

Žiniasklaidoje buvo pabrėžiama, jog tai kova ne tarp programų, o tarp asmenybių, temperamentų, šitaip supriešinant politinį ir psichologinį matmenį. Ir gali būti, kad būtent tai traukė itin gausius žiūrovus. Tą vakarą Paryžius buvo kaip iššluotas: debatų klausėsi 20 mln. prancūzų!! Tai liudijo gal ne tiek rimtų politinių debatų ilgesį, kaip tvirtino kai kurie žurnalistai, bet veikiau troškimą pasižiūrėti, kaip elgsis du aršiausi varžovai, iki tol vienas apie kitą viską žinoję iki smulkmenų, tačiau gyvai, akis į akį susidūrę pirmą kartą.

Stebint šį fenomeną menkai politiką išmanančio užsienio žvilgsniu, norėjosi atskirti ne politines idėjas ir politiko *asmenybę*, bet *pokalbio turinį* ir kalbėtojų pasirinktą *kalbėjimo būdą*. Ne tik dėl to, kad daugelis svarstomų temų, nežinant tos šalies realijų, galėjo būti suvokiamos tik labai paviršutiniškai. Kaip paaiškėjo iš kitą dieną *Le Monde* pasirodžiusių šių diskusijų komentarų, – nustebinusių savo rimtumu ir išsamumu, mat kiekvieną aptartą klausimą buvo paprašyta pakomentuoti atitinkamos srities specialisto, – eilinis prancūzas turėjo suprasti ne ką daugiau, nes abu kalbėjusieji darė faktinių klaidų, neteisingai interpretavo esamus duomenis ir kai kurie jų ginčai galėjo būti objektyviai įvertinti tik gerai informuotų specialistų. Kita dėmesio „formai“ priežastis – akivaizdė, kad buvo akivaizdu, jog tai buvo ne *asmenybių*, o veikiau tam tikrų prisiimtų *vaidmenų* kova. Tokio politinio spektaklio aktoriai vaidina ne save tokius, kokie jie yra „iš tikrųjų“, bet tokius, kokius, jų supratimu, juos nori išvysti rinkėjai. Todėl žiniasklaidos iškelta asmens psichologija čia atrodė turinti daug mažesnę reikšmę nei pasirinkta *retorinė strategija*, kurią pasitelkęs kiekvienas kalbantis siekė vaidinti būsimą Valdovą. Jų tikslas buvo savo kalbėjimu įkūnyti galią ir valdžią. Klausimas tik – kokiomis priemonėmis?

Retorikoje dar nuo Antikos laikų išskiriamos trys itin kinėjimo priemonės: *ethos*, *logos* ir *pathos*. *Ethos* (gr. „paprotytas“) – tai kalbėtojo sugebėjimas savo kūniška laikysena (poza, gestais, balso tonu) sukurti tam tikrą įvaizdį pagal visuomenėje egzistuojančias normas, papročius. *Pathos* (gr. „tai, kas jaučiama“) – tai žinojimas kaip paveikti konkrečią auditoriją, sužadinant vienkias ar kitokias emocijas, jausmus. Na, ir *logos* (gr. „žodis, kalba, protas“) – tai pati sakoma kalba su joje naudojamomis kalbinėmis priemonėmis (argumentais ir kalbinėmis figūromis).

Jau nuo pat diskusijos pradžios galima buvo pastebėti, kad abu pašnekovai skirtingai konstruoja savuosius „logos“. Kiekvienu klausimus Sarkozy iš karto pradėdavo kalbėti „punktais“: nurodydavo konkrečias problemas ir dėstydavo, kaip konkrečiai ketina jas spręsti, kokių pakeitimų esamoje situacijoje ketina imtis. Tai sudarė aiškiai struktūruotas ir itin apibrėžto turinio kalbos išpūdį. Royal kiekvieną savo išstojimą pradėdavo nuo abstrakčių bendrų įžanginių svarstymų, o kai pagaliau pereidavo prie konkrečių dalykų, nesugebėdavo aiškiai pasakyti, kaip ketina spręsti vieną ar kitą problemą.

Sarkozy jau diskusijos pradžioje atkreipė dėmesį į šią jos kalbėjimo silpnę ir sugebėjo meistriškai ją išnaudoti. Kai diskutuojant apie dirbamų valandų skaičių (Prancūzijoje jis neseniai sumažintas iki 7 valandų) Royal ėmė kalbėti apie nusikalstamumo problemas, po to peršoko prie ekonominio augimo skatinimo, leidžiančio įveikti susidariusią milžinišką valstybės skolą, o netrukus – prie ekologijos klausimo, jos pašnekovas mandagiai nutraukė šią tiradą sakydamas: „Tikiuosi, ponios Royal nesupyks, bet kalbėdama visomis temomis vienu metu, ji rizikuoja jas aptarti paviršutiniškai ir būti nepakankamai tiksli“⁴. Jai trumpai atsikirtus, jis ėmė apeliuoti į tikslumo naudingumą viešose diskusijose ir, remdamasis kitų Europos šalių patirtimi, dėstyti savo siūlomą išeitį iš susidariusios ekonominės šalies stagnacijos: leisti daugiau dirbti, norintiems daugiau (už)dirbti, neapmokėtinant papildomų darbo valandų. Paskui jis ėmė savo priešininkės klausinėti, kokia yra jos partijos pozicija dėl 35 savaitinių darbo valandų, kaip ji ketina apmokėti jos žadamas naujas valstybės tarnautojų darbo vietas. Paašškėjo, kad jos siūlomas planas (vietoj į pensiją išeinančių muitininkų, kurių reikia vis mažiau, įdarbinti itin trūkstamas ligoninės slauges) negali būti įgyvendinamas dėl finansinių prižasčių (ligoninės personalas apmokamas ne iš bendro valstybės biudžeto, o iš sveikatos draudimo). Į tai Royal atšovė: „Jei jūs negalite to padaryti, kam gi jūs norite užimti tokias pareigas? O štai aš galėsiu tai padaryti!“

Diskutuojant toliau sveikatos, būsto ir pensijų tema ir Sarkozy aiškinant, kad jis siekia prancūzus paversti savo gyvenamojo būsto savininkais, padidinti mažas pensijas ir t. t., Royal pateikė savo priešininkui tą patį priekaištą: „Jūs nepasakėte, kaip jūs visa tai finansuosite...“ Kai Sarkozy kelis kartus pratarė: „Ar norite, kad tuoj pat atsakyčiau?“, ji nė neketino vaidinti savo priešininkui palankaus pašnekovo: „Ne, nes negalima skųstis dėl skolos ir sumuoti išlaidas...“ Šitaip užčiaupdama pašnekovą, Royal akivaizdžiai mėgino atsigrębti. Dar kartą pakartojusi, kad nenori girdėti jokių pasiaiškinimų, ji tęsė: „Aš būsiu tikslesnė, nes jūs to prašėte. [...] Aš, kai tik būsiu išrinkta, noriu iš karto pervertinti mažas pensijas“. Sarkozy nepasidavė ir puolė

jos klausinėti, kaip konkrečiai, iš kokių fondų ji ketina tai padaryti. Ir čia jos pretenzijos pateikti tikslų planą subliuško kaip muilo burbulas: „Uždėdama mokesčių biržos pelnui...“ – „Koki?“ – „Dėl to diskutuos socialiniai partneriai, svarbiausia čia – principas.“ – [...] „... Kokio maždaug dydžio bus jūsų mokestis?“ – „Šis mokestis bus tokio dydžio, kuris bus būtinas socialiniam teisingumui“ – „Tai tiesiog stulbinantis patikslinimas!

Televizijos debatai. 2007 05

Jūs negalite pateikti skaičiaus?“ – „Ne.“ – „Tai jūsų teisė.“ – „Taip, tai mano teisė, nes ekonominio augimo paskatinimas suteiks papildomų įnašų.“ – „Jūs sukuriate mokesčių nepasakydama bendros sumos ir kokio galima tikėtis pelno.“ – „Taip.“ – „Šitaip galime būti ramūs dėl mūsų pensijų sistemos pusiausvyros!“ Royal bandymas prikišti savo priešininkui nekonkretumą baigėsi visišku fiasko ir sugrįžo bumerangu.

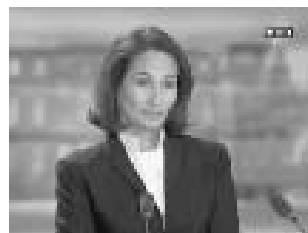
Royal dar bandė teisintis, esą jos „valdžios idėja nėra kategoriškai ir vienašališkai nuspręsti, kaip tvarkyti problemas“. Šitaip kairiųjų kandidatė vaizdavo save besilaikančią jos propaguotos „dalyvaujamosios demokratijos“ idėjos. Tačiau iš tiesų toks kalbėjimo miglotumas, atviras išsisukinėjimas nuo konkrečių atsakymų darė išpūdį, kad kalbančioji apsikarsčiusi gražiomis idėjomis, kurioms neįmanoma nepritari, tačiau visos jos lieka gryna utopija, nes konkretus jų sprendimas yra atidedamas ir deleguojamas „socialiniams partneriams“ (profsajungų ir įmonių savininkų atstovams), kurie turėtų diskutuoti su vyriausybe, arba ir visai prancūzų tautai (referendumo keliu).

Negalėdama savo kaip būsimos valstybės vadovės autoriteto paremti kompetencija, žinojimu, Royal iš tiesų siekė jį demonstruoti kitomis priemonėmis. Jos kalbėjimo strategija buvo pagrįsta ne tiek konstruktyviu valstybės valdymo plano dėstymu, kiek atviru priešininko puolimu. Retas kuris jos pasisakymas nesibaigėdavo tiesioginiu ir asmenišku kaltinimu Sarkozy. Jis privalėjo atsakyti ne tik už visą dešiniųjų partiją, bet ir už visą paskutiniųjų metų politiką. Šios taktikos Royal ėmėsi nuo pat diskusijų pradžios. Paprašyta atsakyti į klausimą, kokia prezidentė ji ketina būti, kairiųjų kandidatė apeliavo į didžiausią šių dienų Prancūzijos poli-

⁴ Čia ir kitur cituojama iš transkribuotos ir kiek sutrumpintos diskusijų versijos, spausdintos *Libération*, 2007 05 03.

tikos kozirį – prievartą ir saugumą, ir savo pasisakymą užbaigė tiesiogine ataka: „Pone Nicolas Sarkozy, ar jūs nemanote, jog esate iš dalies atsakingas už tą situaciją, kurioje dabar yra atsidūrusi Prancūzija?“

Sarkozy gynėsi teigdamas, kad dėl valstybės trūkumų vienodai atsakingi tiek kairieji, tiek dešinieji. Ji nuolat mėgino argumentuotai dėstyti, kuo jo programa skiriasi nuo Royal programos ir tai pastebėję žurnalis-

Ségolène Royal. Televizijos debatai. 2007 05 02

tai būtent jam nuolat siūlė palyginti judviejų programas. Sarkozy ramiai nurodydavo jų pozicijų bendrumus ir skirtumus, o jei nesulaukdavo atsakymų į savo klausimus, kuriais sakėsi norįs suprasti, kuo skiriasi jų programos, ramiai atsakydavo: „Jūs tam turite visišką teisę“. Royal nedomino argumentų bendrumas ar skirtingumas. Į oponentą ji kreipdavosi tik tam, kad galėtų jam papriekaištauti. Ir štai čia jos išpuoliams prieš pašnekovą nebuvo galima prikišti konkretumo stokos. Negalėdama sukritikuoti bendros, globalios Sarkozy pateikiamos šalies valdymo vizijos, ji griebdavosi konkrečių pavienių atvejų, kuriuos naudojo kaip kaltinimą savo priešininkui. Kai Sarkozy klausdavo, kokį sprendimą ji pati būtų priėmusi vienu ar kitu jos iškeltu atveju, ji nesiteikdavo atsakyti. Tačiau būdavo dar blogiau, jei ji vis dėlto sugalvodavo atsakyti...

Antai norėdama parodyti esanti moterų gynėja, Royal apeliavo į kelių dienų įvyki, kai viename iš priemiesčių buvo užpulta iš komisariato namo grįžtanti policininkė. Buvusiam vidaus reikalų ministrui buvo mestas kaltinimas, kad tokie dalykai apskritai įmanomi. Šis puolė gintis, kad jis visuomet siūlė padidinti policininkų skaičių (tai tiesa, ir būtent Sarkozy dėka Paryžiaus gatvės prikimštos dviračiais, riedučiais, ar net specialiais autobusais zujančių policininkų), o kairieji iki šiol tam priešinosi. Royal pareiškė, kad kai ji bus išrinkta prezidentė, visi valstybės tarnautojai, ypač moterys, bus apsaugoti. Kai Sarkozy jos su lengva ironija balse paklausė, ar ji ketina padaryti, kad visos moterys tarnautojos būtų naktį palydimos į namus, t. y. ar ji ketina sukurti naujus policininkų postus, kurių pareiga būtų lydėti namo grįžtančias policininkes, Royal iššaukiančiai atsakė „Kuo puikiausiai!“ Dar utopiškesnis ir savo radikalumu baisesnis pasirodė jos pasiūlymas šalyje, kurioje seniai nebėra privalomosios karinės tarnybos, prasikaltusius mažamečius auklėti keliems metams juos uždarančią specialius

sustiprinto režimo karinius centrus. Ir tai siūlė buvusi mokslo reikalų ministrė! Tokiais pasiūlymais ji ne tik demonstravo visišką neišmanymą, kaip būtų galima spręsti esamas problemas, bet ir už pačių dešiniųjų dar radikalesnį „dešinumą“: užuot priešinusis valdžios galių išplėtimui, kaip iki šiol darydavo kairieji, ji siūlė įvesti dar didesnę jos kontrolę „vardan saugumo“.

Royal naudojama puolimo strategija galėjo būti pa-

teisinama tuo, kad jai žūtbūt reikėjo atsikovoti už kitus kandidatus balsavusių rinkėjų balsus, juolab kad po pirmojo turo apklausų duomenys rodė, jog jos konkurentas pirmauja. Tačiau bėda ta, kad ji sugebėjo tai daryti ne dalykiškai argumentuodama ir taip demonstruodama savo kompetenciją, ne kritikuodama oponento teiginius, bet puldama pašnekovą kaip asmenį, naudodama tai, kas bent jau šiais laikais rodo vien diskutuojančiojo silpnumą – argumentus *ad hominem*. Savo pašnekovą ji akivaizdžiai mėgino sudoroti ne *logos*, bet *pathos* priemonėmis.

Sarkozy iki šiol buvo laikomas itin nervingu žmogumi, nesugabenčiu valdyti jį deginančio noro pasiekti valdžią. Tačiau debatų metu jis išsaugojo neįtikėtiną ramumą, nepaisant to, kad buvo nuolat puolamas. Iš pradžių jis buvo kaskart nutraukinėjamas trumpomis kandžiomis replikomis, į kurias jam dažnai nebuvo leidžiama atsakyti. Sarkozy pasistengė, kad tokia jo pašnekovės kalbėjimo taktika neliktų nepastebėta: „Kodėl jūs į kiekvieną žmogų, turintį kitokią nuomonę nei jūsų, žiūrite su ironija ir panieka? [...] Ar dėl to, kad nepriklausai kairiesiems, neturi teisės kalbėti šiomis temomis? Aš itin vertinu jūsų atsakymus. Aš nesakau, kad tai kvaila. Aš mėginu suprasti ir paaiškinti prancūzams mūsų skirtumus“. Tačiau Royal atkakliai laikėsi agresyvaus puolimo strategijos ir netrukus ėmė atvirai įžeidinėti savo pašnekovą.

Labiausiai Royal pasireiškė perėjus prie švietimo ir šeimos temų. Šioje srityje ji neabejotinai jautėsi pranašesnė. Ne tik dėl to, kad jai teko eiti atsakingas pareigas Švietimo ministerijoje, bet, matyt, ir dėl to, kad ji jautėsi esanti tikra šeimyninio barnio specialistė, ką netrukus ir pademonstravo. Sarkozy eilinį kartą iškėlė problemą: nuolat augant gimstamumui, Prancūzijoje lopšeliuose-darželiuose yra šešis kartus mažiau vietų

nei reikėtų. Royal, kaip visada, tai neatrodė problema, ji savąja utopine visagalybe teigė sukursianti trūkstantas 2,3 mln. vietų ir netgi padarysianti privalomą darželio lankymą nuo trejų metų. Sarkozy siūlė sudaryti moterims galimybę per teismus išsireikalauti vienokią ar kitokią mažo vaiko priežiūros galimybę. Royal šis pasiūlymas pasirodė visiškai absurdiškas. Tada Sarkozy savo nelaimėi nusprendė duoti vaikų invalidų

Nicolas Sarkozy. Televizijos debatai. 2007 05 02

pavyzdį, ir štai čia kairiųjų kandidatė pratrūko. Royal apkaltino Sarkozy politiniu amoralumu, kadangi, jos tvirtinimu, būtent ji sukūrė invalidų integravimo į sveikų vaikų mokyklas programą, o Sarkozy vyriausybė (aišku, ne jo vadovaujama, bet už kurios kiekvieną žingsnį jis vis tiek turėjo dabar atsakyti) esą ją panaikino ir dar sumažino pagalbinių auklėtojų skaičių. Kai Sarkozy ėmė ją raminti, duodamas patarimą, kurį, matyt, iki šiol ir pats buvo ne kartą gavęs ir kurio bent jau šį kartą sugebėjo meistriškai laikytis – „Norint būti Respublikos prezidentu, reikia būti ramiam“, – jis tik dar labiau pylė alyvos į ugnį. „Ne, aš nenurimsiu. Ne, ne tada, kai matau neteisybę! Pyktis būna sveikas, kai jis atitinka žmonių kančias. Būna pykčio, kurį aš turėsiu net tada, kai būsiu Respublikos prezidentė...“ – „Tai bus linksma!“ Sarkozy apeliavimas į tai, kad Royal naudoja „politinės diskusijos reputacijai“ kenkiančias retorines priemones, jos nepaveikė: „Ponia Royal mano kalbą apibūdino kaip ‚kalbėjimą su ašaromis akyse‘, šitaip darydama užuominą į tai, kad tik jos pusėje yra nuoširdumas, o mano pusėje vien melas. Tai nėra pagarbus santykis su savo konkurentu. Aš niekada nebūčiau sau leidęs apie jus taip kalbėti, poniam.“ – „Nes aš nemeluojau ir aš nepretenduoju padaryti to, ką prieš tai sugrioviau.“ – „Ponia, nemanau, kad jūs šitaip keiliate politinės diskusijos lygį.“ Jai nuraminti negelbėjo nė žurnalistų pasiūlymas pereiti prie Europos temos. Pertraukusi žurnalistą ji pasakė: „Leisite? Aš taip pat noriu, kad mane gerbtų. Aš nepraradau savitvardos. Mus skiria būtent požiūris į politinę moralę. Reikia,

⁵ Kitos dienos laikraščiuose šis įtarimas tik pasitvirtino. Ypač po to, kai iš pasipiktinusio Nacionalinės paralyžiuotų invalidų asociacijos prezidento komentaro paaiškėjo, kad dalis Royal priekaištų dešiniųjų vyriausybei, už kurią turėjo atsakyti Sarkozy, buvo neteisingi, iškreipti, tad ji ne mažiau manipuliavo vaikų invalidų klausimu nei jos puolamas priešinininkas („Pagalbos invalidams asociacijos neteikia pirmenybės nė

kad kalbos atitiktų veiksmus“. Kuo toliau, tuo labiau „sveikasis“ Royal pyktis atrodė suvaidintas, nes ne tik neadekvatus situacijai, bet ir akivaizdžiai strategiškas: reikėjo išsiaiškinti bulių⁵. Tačiau Sarkozy ne tik neprarado pusiausvyros, bet dar ir sugebėjo išnaudoti situaciją, gudriai suregzdamas „patarimą“: „Reikia išsaugoti ramybę ir nesinervinti, ir nevertoti įžeidžių žodžių. [...] Vartojant įžeidžius žodžius skaidoma tauta, o ją reikia

vienyti“. Ši išmintis, matyt, jį buvo pasiekusi kaip tik po žymiojo priemiesčių konflikto, kurio metu jis žadėjo susidoroti su visomis „padugnėmis“. Dabar jau Royal, o ne jam buvo priskirtas „tautos skaidytojos“ vaidmuo.

Royal taip pat mėgino jai adresuotus priekaištus primesti Sarkozy. Diskutuojant energetikos klausimais, iš pradžių ji mokykliškai pasigyřė, kad socialistų parengtas ekologinis projektas nepriklausomų ekspertų buvo įvertintas 16 balų iš 20, o dešinieji už savo projektą gavo tik 8 balus. O vėliau oponento pareikalavo pasakyti tikslų Prancūzijoje naudojamos branduolinės energijos procentų skaičių. Tai atrodė komiška, nes būtent ji ankstesnėse viešose diskusijose buvo ne kartą atsidūrusi tokiose situacijose, kai nežinodavo kokios nors daug svarbesnės informacijos. Galiausiai Royal ėmė kalbėti nelyginant mokytoja su nepažangiu mokinium: „Jūsų žinios apie itin techninę temą, kuri tuo pat metu yra nepaprastai svarbi, nes kalbama apie branduolinę energiją, yra labai apytikslės. Jūs ką tik pasakėte visą seriją klaidų. Taip jau kartais nutinka, bet jums reikės iš naujo pasigilinti į šią temą“⁶.

Royal ne tik kiekviena prisitaikiusia proga puolė savo oponentą kalbėdama su juo moralizuojančiu, pakeltu tonu, kartais pasiekiančiu kone isteriško agresyvumo ribą, ne tik nuolat jį pertraukinėjo, atvirai jam priekaištavo, reagavo paniekinančiomis intonacijomis. Priešinininką ji niekino tuo pat metu iškeldama save pačią, pabrėždama savo pranašumą. Jos nuolat pasitikinčiu tonu kartojamos frazės „aš noriu, kad būtų taip ir taip“, „kai aš būsiu prezidentė, kitą dieną padarysiu taip ir

vienam iš varžovų“, in: *Le Monde*, 2007 05 04, p. 8).

⁶ Iš *Le Monde* spausdinto branduolinės energetikos specialisto komentaro paaiškėjo, kad Royal žinios šiuo klausimu taip pat buvo apytikrės, nors jos pateikti skaičiai labiau atitiko tikrovę („Supainiotų skaičių mūšis dėl branduolinės energijos“, in: *Le Monde*, 2007 05 04, p. 12).

taip“, akivaizdžiai kirtosi su Sarkozy vartojamais sąlygos sakiniams bei tariamąja nuosaka: „jei būsiu išrinktas prezidentu, tai...“, „aš norėčiau, pageidaučiau, linkėčiau, kad...“ Kartą į besaikį Royal gyrimąsi – „...aš žinau temas, kuriomis kalbu ir aš žinau tik tai, ką sakau. [...] Aš būsiu veikiančių dalykų Prezidentė, be akidangčių matanti viską, kas gali funkcionuoti“ – Sarkozy taikliai atsakė: „Jei jūs esate veikiančių dalykų Prezidentė, tai aš noriu būti Prezidentas, kuris padarytų, kad viskas, kas neveikia, veiktų, nes būti to, kas veikia, Prezidente nėra sunku. Žmonės už mus balsuoja ne tam, kad mes komplikuotumėme tai, kas ir taip veikia. Priešingai, jie balsuoja tam, kad pataisytumėme tai, kas neveikia“.

Net ir labiausiai puolamas Sarkozy sugebėjo išlaikyti politinės diskusijos vertą toną: jis siekė diskutuoti su jam pateiktomis idėjomis, o ne pulti diskusijos oponentą kaip asmenį. Tuo tarpu Royal, norėdama pademonstruoti, kad ji turi visą prezidento pareigoms reikalingą galią ir autoritetingumą, tapo valdingumo karikatūra.

Kai debatų pabaigoje oponentų buvo paprašyta pasakyti asmenišką požiūrį į savo priešininką, į Sarkozy kilniadvasiškai išsakyta pagarba savo pašnekovei šioji atsakė, kad politikoje jai svarbi ne asmenų, bet idėjų kova, tad apie asmenis ji atsisako kalbėti. Ir čia ji akivaizdžiausiai prieštaravo pati sau, mat jos kalbėjimo strategiją daugiausia sudarė būtent pašnekovo kaip asmens, o ne jo argumentų puolimas.

Savąja „dalyvavimo demokratijos“ idėja tariamai atvira diskusijoms, deryboms, šių politinių debatų metu kairiųjų kandidatė pasirodė kaip nesugebanti garbingai diskutuoti, išklausti oponento nuomonės jo nežemindama. Priešingai nei tvirtino apie save, ji pasirodė neabejotinai *norinti*, bet *nežinanti*, kaip valdyti. Ji įkūnijo valdžią, pagrįstą vien noru ir galia, bet ne žinojimu ir mokėjimu. Nors Royal ir kaltino savo priešininką, kad jo žodžiai skiriasi nuo jo partijos padarytų darbų, iš tiesų pati ji tegalėjo pateikti tik gražias kalbas, už kurių nėra jokios realios, konkrečios vizijos, kaip padaryti tas reformas, į kurias ji taip karštai apeliuoja. Dešiniųjų kandidatas sudarė įspūdį, kad jis yra ne tik gerai informuotas apie esamą šalies situaciją, bet ir turi gerą patarėjų komandą, kuri padėjo sukurti aiškų ir konkretų planą, kaip galima spręsti įsisenėjusias problemas. Maža to, jis iš tiesų meistriškai sugebėjo

⁷ Išimtį sudarė nebent pirmieji 1974 m. Valéry Giscard'o d'Estaing'o ir François Mitterrand'o debatai, kaip manoma, padėję pirmajam laimėti kad ir nedidele persvara.

pasinaudoti visomis savo pašnekovės silpnybėmis, ne atvirai žemindamas ją ir aukštindamas save, kaip tai darė ji, bet atgrėždamas jos naudojamus ginklus prieš ją pačią ar net slapta jai primesdamas kaip trūkumus tai, už ką iki šiol buvo kaltinamas jis pats.

Tvirtinama, kad šie debatai neturi lemiamos reikšmės balsavimui, jie veikia sutvirtina jau susiformavusias rinkėjų nuostatas⁷. Sunku pasakyti, kokį vaidmenį jie atliko šį kartą, tačiau aišku viena: už kitus kandidatus per pirmąjį turą balsavę rinkėjai nepasirinko Royal.

Porinkiminės apklausos parodė, kad Royal nepavyko į savo pusę patraukti nei moterų, nei smulkių verslininkų, darbininkų ar bedarbių. Dalis „pažemintųjų ir nuskriaustųjų“ (priemiesčiuose gyvenantys imigrantai) neturi balsavimo teisės, o dalis negalėjo Royal pripažinti kaip savo atstovės, paniekinamai ją vadindami „kvaiša“ (*nunuche*) – ar dėl jos pernelyg sukومercinto, sureklaminto įvaizdžio, darančio ją svetimą paprastiesiems žmonėms (už komunistų partiją seniau balsavę darbininkai dabar balsuoja už kraštutinių dešiniųjų pažiūrų populistą Le Peną, kuriam skirti balsai antrame ture atiteko Sarkozy), ar dėl kompetencijos stokos, dėl kurios ji darydavo vieną liapsusą po kito, dažnai prieštaraudavo pati sau ir todėl buvo didžiausias galvos skausmas įsitikinusiems kairiųjų pažiūrų rinkėjams (tarp jų nuo seno yra nemažai intelektualų, nors jie, aišku, sudaro rinkėjų mažumą). Dauguma Royal rinkėjų buvo pasiturintys buržua ir jaunimas iki 25 metų.

Visiems kitiems, matyt, neužteko drąsos balsuoti už tokią „prezidentinę Prancūziją“ (*La France présidente*), kurią įkūnijo ši moteris. „Aš noriu kreiptis į tuos, kurie dar dvejoja. Aš noriu juos pakviesti pasirinkti drąsą ir ateitį. Žinau, kad kai kuriems iš jų nėra akivaizdu pripažinti, jog moteris gali turėti pačias aukščiausias ir didžiausias atsakomybės reikalaujančias pareigas“, – teigė savo baigiamajame kreipimeši į rinkėjus Royal. Isteriškas ir agresyvus valdingumas, moralizuojantis tonas, pabrėžtinai savo pranašumo demonstravimas bet kokiomis priemonėmis nepadėjo sukurti patrauklaus prezidento (*pardon*, prezidentės) įvaizdžio (*ethos*). Moderni prancūzė naudojo pernelyg tradicinius moters „ginklus“ – emocijas ir išvaizdą, nesirūpindama, kad jos kalbos prieštauja ne tik viena kitai, bet ir jos poelgiams. Descartes'o tėvynainiai pasirinko kompetencija grįstą *logos* prieš reksmingą *pathos*. Ramus racionalumas atrodė autoritetingesnis už valdingą jausmingumą. ❏

PRANO ŠILEIKOS BYLA II

Sąmokslų teorija ir praktika

Bernardas Gailius

Visuomenė, valdžia ir net vėlesniųjų laikų istorikai yra linkę pamiršti kalėjime atsidūrusius asmenis. Jie automatiškai, dar mintyse pašalinami iš bet kokios veiklos, jų pažiūros ir nuotaikos tampa nebesvarbios, tarsi jie iš tikrųjų būtų „mirę šiam pasauliui“. Istorija, kuri čia aprašoma, verčia daryti priešingas išvadas. Pranas Šileika pasmaugė savo meilužę ir dėl to pateko už grotų¹. Tačiau jo veikiausiai jau anksčiau pradėtai visuomeninei veiklai – sąmokslų organizavimui – nelaisvė turėjo tik teigiamą poveikį: atsirado naujų nelaimės draugų, bendraminčių ir suokalbininkų, su kuriais buvo galima leisti į naujas avantiūras.

NAUJOJI PRANO „CHEBRA“

Pristatant naujus (o gal ir senus) Šileikos draugus, tenka grįžti pora metų atgal. 1930 m. pavasarį Antano Smetonos režimas nusprendė nesitenkinti „Geležinio vilko“ perėmimu į savo rankas ir visiškai likvidavo šią organizaciją. Tuo tarpu pagrindyje veikiantys „vilkai“ persigrupavo, įsivedė „penkiukių“ sistemą ir užsikonspiravę pradėjo veikti.

Naujasis šios istorijos herojus Julius Vaitkevičius policijos tuo metu buvo laikomas ne bet kuo, o Augustino Voldemaro „palydovu ir ryšininku“, todėl nenuostabu, kad atsidūrė pačiame įvykių sūkuryje. Tačiau prieš detaliau tyrinėjant painingą Vaitkevičiaus dramą, reikia trumpai aptarti jos kontekstą.

1930 m. vasarą „voldemarininkai“ valdžią nuversti mėgino net tris kartus. Pirmas sukilimas turėjo įvykti pačioje liepos pradžioje, prezidentui Smetonai su vizitu išvykus į Čekoslovakiją. Tačiau organizatoriams nepavyko kaip reikiant susitarti ir akcija buvo atšaukta².

Kitą kartą „vilkai“ buvo pasiruošę jau rimčiau. Liepos 23 d. organizacijos nariai buvo sutelkti į Kauną, apsiginklavę ir pasiruošę veikti. Tačiau tąsyk sudvejojo perversme dalyvauti turėję karininkai. Jie dėsle išvesti savo karius į gatves. Tuo tarpu policija veikė grei-

tai ir ryžtingai. Jos paragintas Kauno karo komendantas jau kitos dienos popietę išsiuntė Voldemarą iš sostinės ir apgyvendino Plateliuose. Taip žlugo antras bandymas³.

Tačiau ir tai dar nenuramino „voldemarininkų“. Buvo parengtas naujas planas. Rugpjūčio 15 d. Smetona turėjo dalyvauti Birutės šventėje Palangoje. Šį momentą ir nusprendė išnaudoti „Geležinio vilko“ nariai. Prezidentas turėjo būti karininkų suimtas, tuo tarpu kiti perversmo dalyviai būtų iš Platelių į Palangą atlydėję Voldemarą, kuriam kitos išeities neturėdamas Smetona būtų perdavęs valdžią. Tačiau ir tai nepavyko. Apie rengiamą perversmą asmeniškai sužinojo Kriminalinės policijos direktorius Stepas Rusteika, kuris paragino prezidentą į Palangą nevykti⁴.

Visame šiame vyksme, būdamas savitu Voldemaro asmeniniu patikėtiniu, dalyvavo ir Vaitkevičius. Po to, kai profesorius netikėtai buvo ištremtas, jo „šešėliui“ kilo problemų. Organizacijos nariai buvo prastos nuotaikos, globėjas ir šefas – toli... Ir Vaitkevičius priėmė labai netikėtą sprendimą – paskambino Rusteikai. Paskambino pastarojo parodymų:

Pirmas pasimatymas buvo „Kontinent“ viešbutyje. Tai buvo ar liepos pabaigoj ar rugpjūčio pradžioje. Su Vaitkevičium turėjau penkis pasimatymus, kurių vienas buvo [žodis neįskaitomas] klube, vienas – „Rūtos“ viešbutyje ir kiti viešbutyje „Kontinent“. Susitardavom tokiu būdu. Vaitkevičiui paskambinus kad jis nori mane matyti, aš jam atsakydavau: „Platakis 4 val. po piet. viešbutis Kontinent“. Jeigu buvo skiriama kituose, tai buvo nurodoma kita vieta. Paskyręs Vaitkevičiui pasimatymą tos dienos ryte užeidavau sutartan viešbutin ir užėmęs kambarį ant viešbučio lentos ties užimto kambario numeriu užrašydavau „Platakis“. Atėjęs sutartu laiku nurodytan viešbutin dažniausiai jau rasdavau Vaitkevičių „Platakio“ kambaryje manęs belaukiantį.⁵

¹ Žr. Bernardas Gailius, „Prano Šileikos byla: Žmogžudystė Duonelaičio gatvėje“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2007, Nr. 4, p. 162–171.

² Osvaldas Aleksa, *Kortų nameliai*, Vilnius: Mintis, 1983, p. 99–100.

³ *Ibid.*, p. 100–102.

⁴ *Ibid.*, p. 104–105.

⁵ LCVA, f. 507, ap. 3, b. 139, l. 259.

Taigi – tikras detektyvas. Voldemaro „palydovas ir ryšininkas“ tapo šnipu. Klausimas „kodėl?“ yra savaimė suprantamas, tačiau motyvus nustatyti nėra lengva. Pats Vaitkevičius tvirtino, kad iš pradžių su Rusteika bendradarbiavo nuoširdžiai. Esą vadovybė po Voldemaro išsiuntimo tapusi pasyvi ir nebelikę pasišventimo idėjoms, be to, Vaitkevičiui pasidarė gaila kun. Vlodo Mirono, kurį „voldemarininkai“ planavo nužudyti, todėl jis nusprendęs padėti policijai⁶. Rusteikos paaiškinimas buvo kur kas paprastesnis: „Man rodos, kad jis tai darė todėl, kad uždirbti pinigų, nes buvo pratęs lėbauti, o prof. Voldemarui išvažiavus iš Kau- no matyti pinigų Vaitkevičiui trūko“⁷. Tačiau, ko gero, reikėtų pridurti ir dar vieną priežastį – baimę. Kaip matysime iš vėlesnių įvykių, Vaitkevičius buvo labai įdomaus charakterio žmogus. Pavojaus akivaizdoje jis išsigąsdavo ir imdavo karštingai ieškoti išeities. Ne visuomet sugalvodavo patį protingiausią sprendimą, tačiau sugalvojęs jo laikydavosi, galėdavo elgtis labai ryžtingai ir imtis radikalių veiksmų. Sunku susilaikyti nesugalvojus tokiai savybei kokio stilingo pavadinimo. Pavyzdžiui, baili draša. Būtent ji tikriausiai ir atvedė Vaitkevičių pas Rusteiką. O ką daryti? Organizacija, bent tuo tarpu, išblaškyta, vadai sutrikę, nenori nieko imtis, ką gi daryti vargšiuokui Vaitkevičiukui? Liksi vienas – gali policininkai pačiuoti. Geriau jau tada nueiti pačiam, taip dar gali ir uždirbti. Šia prasme Vaitkevi-

čius veikiausiai ėmė bendradarbiauti ne tiek *dėl pinigų*, kiek *ir dėl pinigų*.

Kaip ir reikėjo tikėtis, tapęs agentu jis veikė ryžtingai ir įvykdė keletą Rusteikos užduočių. Vis dėlto istoriškai įdomiausia „palydovo ir ryšininko“ policijai suteikta informacija buvo pati pirmoji:

Per pirmą pasimatymą Vaitkevičius man papasakojo, kad prieš prof. Voldemaro išsiuntimą iš Kau- no, Voldemaro bute buvo susirinkę keletas asmenų [...]. Susirinkusieji kalbėjo, kad reikalinga nužudyti visą eilę asmenų, kurių tarpe minėjo mane [Rusteiką – B. G.], Respublikos Prezidentą Smetoną, kun. Mironą, Musteikį, pulk. Byrontą, Lapėną, Saladžių ir dar kai ką. Buvo kalbėta, kad šiuos asmenis nužudyti vienu laiku ir po to vykdyti perversmą. Vaitkevičiaus žodžiais, nors prof. Voldemaras buvo šiame susirinkime, bet jokios nuomonės nereiškė.⁸

Šis pasakojimas ypač įdomus tuo, kad parodo Volde- marą visiškai kitame amplua nei esame įpratę. Iš vado- vėlinės ar, sakykime, populiariosios istorijos jis iškyla gana „švarus“ ir neutralus: žmogus, sutinkantis tapti diktatoriumi ir vesti paskui save to norinčius, tačiau

⁶ LCVA, f. 507, ap. 3, b. 137, l. 6–7.

⁷ LCVA, f. 507, ap. 3, b. 139, l. 260.

⁸ *Ibid.*, l. 259–260.

„Kontinent“ viešbutis Kaune. LCVA (f. 507, ap. 3, b. 1939, l. 96c)

pats jokių smurtu neužsiimantis. Vaitkevičiaus pasakojimas profesorių jau tiesiogiai įvelia į terorizmą. Matome Voldemarą ramiai besiklausantį, kaip bendražygiai sudarinėja nužudytinų asmenų sąrašą, nors ir nereiškiantį savo nuomonės (beje, tikriausiai būtent „higienos“ sumetimais).

Tačiau šio (beje, tik paliudyto, ne įrodyto) fakto nereikia ir pervertinti. Nepamirškime, kokiais laikais nutiko čia pasakojama istorija⁹. Organizuojant perversmą, reikšmingiausių oponento rėmėjų nužudymas ar įkalinimas beveik neišvengiamas ir nereikėtų stebėtis, kad Voldemaras būtent taip ketino pasielgti su Smetonos „grupuote“. Pastarasis, beje, paties profesoriaus nesušaūdė ir neįkišo už gročių tik todėl, kad baiminosi santykių tarp „voldemarininkų“ ir likusių tautininkų disbalanso. Klasta, smurtas ir politika dar ir šiandien tebėra glaudžiai susiję (pavyzdžiui, juk yra paskirta premija už Osamos bin Ladeną *galva*), o prieškarium tie ryšiai buvo dar stipresni.

Tačiau Vaitkevičiaus kaip slaptojo agento karjera ilgai netruko. Po nepavykusio rugpjūčio 15 d. perversmo jis jau ėmė planuoti Rusteikos nužudymą. Veikiausiai čia ir vėl suveikė baili drąsa. Vaitkevičiui, matyt, paaiškėjo, kad jis paskubėjo išduoti „Geležinį vilką“. Organizacija nežlugo, priešingai, ji greitai atsitiesė ir ėmė rengti naujus „žygdarbius“. Todėl būti šnipu tapo pavojingiau – tai išsiaiškinę bendražygiai, ko gero, nebūtų pasigailėję ir įtrauktų į nužudytinųjų sąrašą. Taigi Vaitkevičiui ir vėl teko ieškoti išėjimo. Ir jis jį rado.

Įvairių liudytojų parodymuose tolesnių įvykių aplinkybės nežymiai varijuoja, tačiau galima patikėti paties avantiūristo pasakojimu, kad jis iš pradžių susirado porą potencialių pagalbininkų, o tada nuėjo pas vieną iš „voldemarininkų“ lyderių – kapitoną Juozą Gineitį ir šiam prisipažino bendradarbiaująs su Rusteika. Tačiau paaiškino teikias neteisingas žinias ir tai darąs, idant galėtų laikui atėjus direktorių nužudyti. Gineitis nustebo, tačiau planui pritarė, teigdamas, kad jau ir be to Petras Steikūnas ėmėsi organizuoti Rusteikos nužudymą, ir Vaitkevičius galėtų į tai įsijungti. Kapitonas, matyt, ne iki galo patikėjo kilniais savo pašnekovo šnipinėjimo tikslais, nes pasakė „kad jis, Vaitkevičius, davęs krim. policijai gal ir teisingas žinias, todėl, išpirkimui savo nuodėmės, turįs būtinai nužudyti Rusteiką, nes, priešingai, jis, Vaitkevičius, būsiąs „vilką“ nužudytas“¹⁰. Savo ruožtu nepasitikėdamas Gineičiu būsimasis žudikas dar susitiko su Steikūnu, įsitikino, kad šis tikrai rengia pasikėsinimą ir gavo pinigų „techninėms priemonėms“¹¹.

Kitą dieną, 1930 m. rugpjūčio 19 d., Vaitkevičius su savo bendrais Antanu Pupaleigiu ir Petru Svetlausku

atvyko prie „Kontinent“ viešbučio, kurio lentoje greta kambario Nr. 26 buvo pažymėta „Platakis“. Tolesnę įvykių eigą jų tyrėjai apibendrino taip:

16 valandą Rusteika atvyko į „Kontinento“ viešbutį ir jan rado sėdintį Vaitkevičių; kalbėtasi kokias 15 minučių; Rusteikai paklausus, kas būtų buvę, jeigu Prezidentas rugpjūčio 15 dieną būtų nuvažiavęs į Palangą, Vaitkevičius atsakė, kad Klaipėdos įgulos ir kitų karininkų Prezidentas būtų buvęs suimtas ir, atvežus Palangon prof. Voldemarą, būtų buvęs priverstas pavesti Voldemarui sudaryti vyriausybę; atsukęs prie stalo ir berašydamas gautas žinias, Rusteika staiga pamatė iš dviejų pusių atkištus į jį revolverius; tuo tarpu Vaitkevičius sušuko: „rankas aukštyn, už pusės valandos įvyks sukilimas“; antras vyras, kaip Rusteika vėliau pažino iš fotografijos, Pupaleigis, įėjo į kambarį Rusteikos nepastebėtas; Vaitkevičiui laikant atkištą į Rusteiką revolverį, Pupaleigis špagatu surišo rankas. Stovint Pupaleigiui su revolveriu iš užpakalio, Vaitkevičius išėmė iš Rusteikos žipono kišenius pinigines su užrašais ir įsidėjo savo žipono vidurinin kišeniun. Po šio Pupaleigis rankšluoščiu užrišo Rusteikai burną; berišant, Vaitkevičius paklausė Pupaleigio, kiek yra apačioje vyrų, į ką Pupaleigis atsakė, kad trys. Užrišta burna ir surištom rankom pasėdėjęs kokias 10 minučių, Vaitkevičius ką tai parodė akimis užpakaly Rusteikos stovinčiam Pupaleigiui ir pats revolveriu kirto Rusteikai į dešinę pusę galvos, nuo ko Rusteika apsvaigo, bet greit atsipeikėjo ir pamatė, kad Vaitkevičius atplėšė nuo krūtinės marškinius, o Pupaleigis du kartu peiliu dūrė į nuogą krūtinę, po ko Vaitkevičius ir Pupaleigis iš kambario išbėgo ir bėgo laiptais žemyn; Vaitkevičius išbėgo į gatvę, o Pupaleigis viešbučio savininkų Krokino Chaimo ir Šero Abromo ant laiptų buvo sulaikytas. Kravecacas Simanas, išgirdęs „Kontinento“ viešbutyje žmonių riksmą ir pamatęs smarkiai bėgantį žmogų, tai būta Vaitkevičiaus, leidosi jį vyti; vejamasis iš Gedimino gatvės perbėgo į Miškų gatvę ir pasislėpė už kampo namo vartuose 8 Nr.; Kravecui prisiartinus, Vaitkevičius paleido į jį iš revolverio du šūvius ir pataikė į dešinę ranką, po ko bėgo toliau, bet Šančiuose kriminalinės policijos valdininko Krasausko buvo sulaikytas.¹²

Rusteika sėkmingai pergyveno šį nemalonų nuotykių ir praėjus nepilniems metams buvo paskirtas vidaus reikalų ministru. Tačiau pasikėsinimas, matyt, išsėmė vyriausybės kantrybę ir privertė imtis rimtesnių veiksmų prieš „voldemarininkus“. Po beveik metus trukusio

⁹ Plačiau žr. Bernardas Gailius, *op. cit.*, p. 167.

¹⁰ LCV, f. 507, ap. 3, b. 137, l. 7–8.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, l. 5.

sio tyrimo 1931 m. vasarą Kariuomenės teisimą pasiekė baudžiamoji byla, kurioje Voldemaras, Algirdas Sliesoraitis, Steikūnas, Petras Požela ir kiti „voldemarininkai“, tarp jų ir Kazys Šileika, buvo kaltinami priklausymu slaptai organizacijai ir siekiu nuversti valstybės valdžią, o Vaitkevičius ir jo bendrai – dar ir pasikėsiniu į Rusteiką. Kaip tik šio nusikaltimo dalyviai ir gavo sunkiausias bausmes: Vaitkevičius 15, o Pupaleigis 12 metų sunkiųjų darbų kalėjimo. Kitiems „Geležinio vilko“ kūrėjams ir nariams buvo paskirtos apie 1 metų laisvės atėmimo bausmės, o Voldemaras išteisintas¹³.

Štai taip Vaitkevičius atsidūrė Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, kur po metų teismas atsiuntė jam draugą Praną. Dar po poros audringo „voldemarininkų“ veikimo metų ten jau buvo susibūrusi visa kompanija, kuriai likimas lėmė sudalyvauti vienoje keisčiausių absurdo dramų, kokios retkarčiais nuspalvina politinę istoriją.

PATS PASLAPTINGIAUSIAS SUKILIMAS

Šio, paskutinio ir lemiamo, dramų veiksmo laikas – 1934 m. rudenį. Taigi „voldemarininkus“ jau galima vadinti užkietėjusiais režimo priešais. Jų sąskaitoje jau ne tik 1930 m. vasaros perversmų bandymai ir pasikėsinimas į Rusteiką, ne tik 1931–1932 m. Šileikos ir kitų galimai organizuotas atentatas prieš Smetoną, bet ir du 1934 m. sukilimai.

Birželio 6–7 dienomis sukilo „voldemarininkai“ kariuomenėje. Vadovaujant vyriausiojo štabo viršininkui generolui Petru Kubiliūnui, kareiviai buvo prikelti „mokymams“ ir išvesti užimti pagrindinių objektų: saugumo departamento, policijos nuovadų, telegrafo ir t. t. Tačiau policininkams pradėjus gintis ir kariams susivokus, perversmas išsikvėpė. Smetonos šalininkai sėkmingai apsigynė, o iš Zarasų atskraidintas Voldemaras buvo sulaikytas ir šį kartą jau neišvengė kalėjimo¹⁴.

Antrasis sukilimas buvo pirmojo atgarsis, todėl pavadintas „puskarininkų sukilimu“, taip atskiriant nuo ankstesniojo „karininkų sukilimo“. Šį kartą didžiausias iniciatorius buvo tankų kuopos vyresnysis puskarininkis Stepas Jakubickas. Jis manė, kad reikia nepasiduoti dėl karininkų pralaimėjimo ir kelti naują perversmą. Todėl pradėjo organizuoti savo kolegas puskarininkius. Pirmiausia prisikalbino tokį Antaną Semašką iš pirmo pėstininkų pulko. Po to – kulkosvaidžių kuopos viršilą Juozą Simanavičių. Banga ir toliau būtų plitusi, tačiau policija suėmė organizatorius anksčiau nei jie spėjo ką nors tikrai nuveikti. Įdomu ir nauja šįkart buvo tai, kad būsimi sukilimo dalyviai be Voldemaro graži-

nimo į valdžią ketino taip pat reikalauti pagerinti puskarininkų socialinę padėtį. Nujausdama, kad kaip tik didesnių atlyginimų ir privilegijų viltis galėjo suvilioti nemažą dalį perversmininkų, Smetonos vyriausybė nusprendė patenkinti taip ir neišsakytus reikalavimus: pakelti puskarininkiams atlyginimus, nustatyti priedus už laipsnius ir pan. Paradoksalu, bet tai buvo bene didžiausias tikras „rimtų“ politinių ambicijų visuomet turėjusių „voldemarininkų“ laimėjimas. Tačiau Jakubickui, Simanavičiui, Semaškai ir kitiems jis kainavo kalėjimą¹⁵.

Po viso šito jau atrodė, kad „Geležinis vilkas“ galutinai sutriuškintas. Visi įmanomi lyderiai atsidūrė kalėjimuose arba buvo kitaip nuraminti, du sukilimai vienas po kito žmonių požiūriu „surijo“ ne tik pagrindines pajėgas, bet ir rezervą, o organizacija buvo per maža turėti dar ir „rezervo rezervą“. Trumpai tariant, paprasčiausiai nebeliko kam kelti kokius nors neramumus. Bent jau... laisvėje. Tačiau „voldemarininkai“ net ir kalėjime nenustojo bruzdėti, reikšti nepasitenkinimą ir organizuotis. Tais „paskutiniaisiais mohikanais“ buvo Vaitkevičius, Jakubickas, Ignas Taunys (įkalintas „už Respublikos Prezidento ir savo viršininkų įžeidimą“¹⁶), Izidorius Beinorius (nuteistas „už pramanytų gandų skleidimą“) ir... Pranas Šileika, kuris kaip tik tuo metu išėjo į laisvę, todėl tapo idealiu ryšininku.

Nėra jokių abejonių dėl to, kad 1934 m. rudenį Šileika jau buvo tikras „voldemarininkas“. Kortos atsiskleidė ir jis įkliuvo už aiškų veikimą „Geležinio vilko“ (ar to, kas iš jo liko) naudai. Pats Šileika formulavo taip: „Vaitkevičius, Pupaleigis ir kiti voldemarininkai mane laikė jų dvasios žmogumi, nors tokiuo pradžioje aš ir nebuvau“¹⁷. Atsižvelgiant į aptartus duomenis, leidžiančius Šileiką priskirti aktyviausių „voldemarininkų“ ratui, toks jo teiginys skamba labiau kaip bandymas išvengti galimos atsakomybės už praeities veiklą. Tačiau galima ir alternatyvi versija, suvokiant Šileikos situaciją kaip vieną iš tų paradoksalių atvejų, kai žmogus dėl aplinkos spaudimo tampa tuo, kuo jį visi seniai laiko. Galėjo būti, kad dėl brolių veiklos Pranas buvo „voldemarininkų“ laikomas savu, o policijos įtarinėjamas, tremiamas, persekiojamas. Gal jis iš tikrųjų neturėjo su „Geležiniu vilku“ nieko bendra, gal buvo nepagrįstai laikomas Smetonos nužudymo organizatoriumi, gal kaip tik Bilevičiūtės nužudymas buvo tas lemtingas atsitiktinumas, pakeitęs Šileikos gyvenimą: atsidūręs kalėjime ir „voldemarininkų“ traukiamas į „chebrą“, jis pagaliau tam pasidavė ir ėmė iš tikrųjų veikti kaip „vilkas“. Nors įtikinamesnis vis dėlto atrodo Šileikos – užkietėjusio „voldemarininko“ paveikslas, istorijoje pana-

¹³ LCVA, f. 507, ap. 3, b. 138, l. 55–63.

¹⁴ Osvaldas Aleksa, *op. cit.*, p. 138–145.

¹⁵ *Ibid.*, p. 146–149; Augustinas Povilaitis, *Neramios dienos: Sukilimai Lietuvoje nuo nepriklausomybės atgavimo iki šių metų [1939] sau-*

sio mėn. 1 dienos, Kaunas: Atmintis, 1996, p. 18–19.

¹⁶ LCVA, f. 483, ap. 2, b. 55, l. 246.

¹⁷ *Ibid.*, l. 27.

šių paradoksų pasitaiko dažniau nei įsivaizduojama.

Kad ir kaip būtų, 1934 m. rudenį Šileika tapo tikru sukilimo organizatoriumi. Kalėjimo prižiūrėtojas Antanas Žilinskas jam padėdavo perduoti laiškus Vaitkevičiui ir gauti atsakymus. Pastarojo globojamas, patariamasis ir vadovaujamas Šileika kaupė atsišaukimus, kuriuos buvo numatyta išplatinti, ieškojo galimų sąjungininkų ir, svarbiausia, būsimo sukilimo vadovo. Žmogaus, paskui kurį sektų minios... Štai kaip papasakojo pats mūsų herojus:

Vaitkevičius pats nurodavo asmenis, su kuriais aš turėdavau organizuojamojo sukilimo reikalu pakalbėti. Aš su tokiais Vaitkevičiaus nurodytais asmenimis esu kalbėjęs, o su kitais nė nesutikęs atsakiau Vaitkevičiui, kad jie nesutinka būti vadais. Pavyzdžiui, apie prieš porą savaičių aš Vaitkevičiaus nurodytas kreipiausi į atsarg. kap. Gineitį. Jam pasakiau, kad sėdintieji Kauno s. d. kalėjime Vaitkevičius ir kiti nori padaryti maištą ir kad jie kreipiasi į jį (Gineitį) su prašymu, kad jis būtų vadovu. Tačiau ats. kap. Gineitis griežtai atsisakė pareikšdamas, kad jis visai nenorįs kištis į panašius dalykus, nes pats gyvenimas išspręsiąs šitokius klausimus. Tokį Gineičio pareiškimą aš ir perdaviau Vaitkevičiui. Taip pat kalbėjau su pulk. Petruičiu¹⁸. Pulk. Petruitis pasakė, kad jis esąs užsiėmęs savo knygos leidimu, atsitolinęs nuo politikos ir prašė palikti jį ramybėje. Taip pat atsisakė bent ką veikti ir stud. Butkevičius, kurį taip pat Vaitkevičius buvo kvietęs dirbti raštu – laiškeliu. Vaitkevičius dar buvo nurodęs susirišti su invalidu Karučiu ir su ats. majoru Garoliu. Bet su šiais aš nė nesimatęs Vaitkevičiui pasakiau, kad jie atsisako būti vadovais. Vienu žodžiu, aš norėjau, kad jie nesurastų vado ir tuo būdu atsisakytų nuo savo sumanymų.¹⁹

Matyt, Šileika gana greitai susigaudė naujoje situacijoje. Išėjęs iš kalėjimo jis, ko gero, visai nesiorientavo laisvės reikaluose ir ėjo kalbėtis su visais, su kuo liepė

Vaitkevičius. Tačiau pokalbių su Gineičiu ir Petruičiu pakako, idant paaiškėtų visiškas plano nerealumas. Atsakyta tikriausiai buvo taip šaltai, kad Šileiką turėjo šturpas nupurtyti. Ir nuo tada jis, nors ir nepulė atkalbinėti Vaitkevičiaus, nieko nedarė sukilimui suor-

Stepo Rusteikos kraujo pėdsakai ant viešbučio „Kontinent“ kambario Nr. 26 grindų.
LCVA (f. 507, ap. 3, b. 1939, l. 96a)

ganizuoti. Svarbiausia – nustojo vaikščioti pas žinomus „voldemarininkus“ siūlydamas būti maišto vadais, nes suprato, kuo tai gresia – bet kuris kandidatas galėjo nubėgti į saugumą.

Šileikos nerimas buvo pagrįstas. Petruitis nubėgo į saugumą kitą dieną po susitikimo su Šileika – spalio 24 d. Tą pačią dieną buvo pradėtas oficialus tyrimas dėl rengiamo sukilimo, o Šileika sulaikytas ir apklaustas²⁰. Tai galėtų tapti vykusia nevykusio perversmo pabaiga.

Bet ne viskas taip paprasta. Be jokios abejonės, Petruitis nubėgo į saugumą todėl, kad įtarė, jog pasiūlymas yra policininkų provokacija. Retai taip viskas sutampa, bet, atrodo, kad ir jo nerimas šį kartą buvo pagrįstas. Sąmokslų teorijų šalininkai įsivaizduoja, kad žmonės nieko (ar beveik nieko) nedarą savo valia. Juos neva tarsi marionetes už virvūčių tampo „lėlininkai“, kurie žino ypatingas paslaptis. Nes esą už kiekvieno itin slapto plano yra dar slaptėsnis, už kiekvieno tikrojo motyvo – dar tikresnis, o už kiekvieno siauro „pašvęs-

¹⁸ Pulk. Jonas Petruitis – vienas žinomiausių 1927 m. gruodžio 16 d. Smetonos perversmo organizatorių; jis taip pat yra vienas iš nedaugelio 1941 m. birželį išgyvenusiųjų Červenėje sovietų vykdytas kalinių

žudynes (aut. past.).

¹⁹ *Ibid.*, l. 27.

²⁰ *Ibid.*, l. 1, 81–83.

tųjų“ rato – dar siauresnis, ir tik keletas galingiausių ir didžiausias paslaptis žinančių žmonių (pvz., popiežius, JAV ir Rusijos prezidentai arba, dar geriau, juos slapta veikiantys žydų verslininkai magnatai) arba net ne žmonių (pvz., kosmitai) yra tikrieji pasaulio valdovai, o mes, visi likusieji, tik naivuoliai, įsitikinę, kad viskas vyksta taip, kaip mums atrodo, nors iš tikrųjų yra visai kitaip. Tikri istorikai paprastai laiko savo garbės reikalui tokias teorijas paneigti. Jie kantriai ir kruopščiai dirba, idant įrodytų, jog nėra nieko slaptesnio už slaptus planus ir nieko tikresnio už tikruosius motyvus. Bet tenka išduoti šią profesinę panieką paslaptims ir teigti, kad kartais „lėlininkų“ pasitaiko. Šis paskutinis Šileikos bylos epizodas – idealus sąmokslų teorijos pavyzdys. Panašu, kad visą sukilimo rengimo procesą nuo pat pradžios valdė net ne keletas, o tik *vienas* „lėlininkas“.

„LĒLININKAS“

Apie jį pirmas prabilo Vaitkevičius, nuo pat tyrimo pradžios savo atsakymus apgaubęs mistikos skraiste:

Dėl kurių priežasčių aš užvedžiau šį visą susirašinėjimą, atsakyti dabar negaliu, nors tikinu, kad mano noruose nebuvo nei krislelio minčių, jog rimtai kas nors iš to išeis. Šileiką siuntinėdamas pas senus voldemarininkus aš jau iš anksto žinojau, kad jie nesileis su juo į kalbas, todėl aš daug kur jį prašiau, kad jis manęs neminėtų, kaip nepatikimo. Šileiką pasirinkau tik todėl, kad jis buvo su kriminaline praeitimi, nors ir nuoširdus žmogus, nes maniau, kad tuo galėsiu geriau atlikti man pavestą vieno aukšto žmogaus uždavinį, kurio pasakyti pavardės nenoriu, kadangi esu pažadėjęs. Už visus šiuos mano veiksmus man buvo žadėta padėti išeiti iš kalėjimo, patarpininkauti malonės gavime ir t. t.²¹

Tokia pozicija, užimta tardymo pradžioje, aiškiai rodo, kad Vaitkevičius buvo nusiteikęs laukti, kol „aukštas žmogus“ ateis vykdyti savo pažadų. Galime įsivaizduoti, kad jį pareigūnus įtariamasis žvelgė iš aukšto, kaip į nieko nesuprantančius naivuolius, jautėsi labai svarbus ir pasakojo viską, išskyrus „lėlininko“ ir su juo susijusių asmenų vardus. Kaip Vaitkevičius sureikšmino savo vaidmenį, rodo retai kada parodymams būdingas dramatismas:

Šio asmens [„lėlininko“ tarpininko, per kurį Vaitkevičius gavo kai kuriuos dokumentus, kuriuos ketino išplatinti per Šileiką, – B. G.] irgi pavardės negaliu minėti, nes tuomi sulaužysiu savo pažadus ir galėsiu patekti į tokią gyvenimo būklę, kurioje, galbūt, būsiu net nukamuotas.²²

Tačiau laikas bėgo, tyrimas stūmėsi į priekį, o „lėli-

ninkas“ vis nesirodė. Darėsi vis mažiau panašu, kad jis ateis ir Vaitkevičių išgelbės. Kai pagaliau buvo surašytas kaltinamasis aktas ir teko sėstis į kaltinamųjų suolą teisme, neįvykusio sukilimo organizatoriui tapo aišku, kad jį metė. Apgavo. „Išdūrė“, kaip šiandien pasakytumėm. Tuomet Vaitkevičius nusprendė suteikti dramai deramą pabaigą. Jis paėmė ploną sąsiuvinį viena linija su Dariumi ir Girėnu ant viršelio, sėdo ir surašė 14 puslapių prisipažinimą, skambantį tarsi pagrindinio tragedijos veikėjo baigiamasis monologas:

Prieš kurį laiką aš buvau pasiryžęs nusimarinti save badu ir tuomi užbaigti savo baisią ir klaidingą žemės kelionę, bet po 5 badavimo dienų, p. Kalėjimų Inspektorius perkalbėtas, laikinai mečiau savizudybės mintį, kad ponų Teisėjų ir čia kaltinamų mano draugų akivaizdoje galėčiau nuoširdžiausiai atverti savo supurvintą širdį ir išsakyti visą teisybę, nors už tai, aš žinau, būsiu nukankintas šiose kalėjimo sienose.²³

Šioje viešojo sąžinės sąskaitoje Vaitkevičius pagaliau įvardijo ir „lėlininką“. Juo buvęs... Valstybės saugumo departamento direktorius Jonas Statkus. Štai kokią užduotį nieko nenutuokiančios marionetės gavo per „pašvęstąjį“ Vaitkevičių:

Jis [Statkus, – B. G.] sakė, kad reikia kaip nors padaryti bandymą, ar iš tiesų dar voldemarininkai norėtų daryti sukilimus, kuo jis neabejoja. Jis jau esąs girdėjęs, kad yra kilusi pas kai kuriuos iš voldemarininkų mintis, jog reikia dėtis su ambrozaitininkais ir dešiniaisiais valstiečiais liaudininkais (su Grigarausko ir iš dalies Tornau šalininkais), kurie, greičiausiai, pritartų tautinės demokratijos idėjai. Jo žiniomis jau esą daroma ta kryptimi susiartinimas ir, esą būtų didžiausia tautai nelaimė, jei, iš tiesų, tokių bukapročių grupė – įvairių partijų mišinys paimtų valstybės vairą į savo rankas. Statkaus nuomone, tada užviešpatautų anarchija, nepaklusnumas ir mūsų šalis atsidurtų labai sunkioje padėtyje. Taigi jis man pasiūlė šią idėją sukompromituoti ir išprovokuoti.²⁴

Įdomu tai, kad pats Statkus taip pat pasiūlė ir Šileiką kaip ryšininką. Čia atsiranda proga paskutinį kartą persvarstyti pagrindinio šios dviejų dalių istorijos herojaus poveikslą. Jau vien tai, kad Statkus norėjo specialiai įtraukti Šileiką į savo kombinaciją, rodo, kad pastarasis policijos buvo rimtai vertinamas ir ne tik kaip Bilevičiūtės žudikas. Reikia atsiminti, kad tai

²¹ *Ibid.*, l. 106.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, l. 231.

²⁴ *Ibid.*, l. 235.

tas pats Statkus, kuris vadovavo tyrimui dėl pasikėsinimo į Smetoną ir žinojo visas jo aplinkybes. Dar įdomiau, kad paklaustas, ar Šileika taip pat jo agentas, „lėlininkas“ Vaitkevičiui atsakė, jog „Šileika nieko nežinaš ir dirbsiaš nuoširdžiai, nes tuomi pataisysiaš savo vardą“²⁵. Nesunku suprasti, kad turėtas galvoje vardas

Viešbučio „Kontinent“ kambario Nr. 26 vaizdas nuo durų.
LCVA (f. 507, ap. 3, b. 1939, l. 96b)

tarp „voldemarininkų“, kurių Šileika, matyt, susigadino audringu asmeniniu gyvenimu. Trumpai tariant, šios aplinkybės, nors ir neturi jokio tiesioginių įrodymų svorio, dar kartą įtikina, kad jau veikiau Šileika buvo svarbus ir žinomas „voldemarininkas“, galbūt dalyvavęs sąmoksle nužudyti prezidentą ir atsitiktinai įkliuvęs už susidorojimą su meiluže, nei atsitiktinis merginos žudikas, „voldemarininku“ tapęs tik kalėjime.

Patį Statkaus planą taip pat galima vertinti įvairiais aspektais. Visų pirma reikia pasakyti, kad nėra pagrindo nepasitikėti Vaitkevičiumi. Jo istoriją būtų galima laikyti išsigalvojimu, desperatišku gynybos bandymu, jei ji būtų ekspromtu sukurta teismo salėje. Bet, kaip jau minėta, Vaitkevičius savo pozicijos laikėsi nuo pat tardymo pradžios ir dramatiški jo parodymai vargiai

gali reikšti ką kita, kaip tik laukimą, kol „lėlininkas“ ateis išvesti iš nelaisvės. Žinoma, esant tik vienam liudijimui, neįmanoma be abejonių pripažinti jo teisingu, tačiau šiuo atveju priešinga versija menkai tikėtina.

Be to, bendradarbiavimas su Statkumi puikiai telpa į bailios drąsos modelį, pagal kurį iki šiol mūsų istorijoje veikė Vaitkevičius. Po pasikėsinimo į Rusteiką jis vėl atsidūrė situacijoje, kurioje galėjo kaip reikiant išsigąsti ir pasimesti. Visų pirma dėl ilgų jo laukiančių kalėjimo metų. Be to, Vaitkevičių atstūmė ir jo buvę draugai, nes jis per daug atvirai papasakojo policijai apie bendradarbiavimą su Rusteika ir jo nužudymo organizavimą. Taigi ir vėl – sumaištis, netikrumas ir būtinybė rasti išeitį. Čia su ištiesta pagalbos ranka pasirodo Statkus ir Vaitkevičius įgyja ryžto būti agentu-provokatoriumi. Tik šiuo atveju buvo idiotiška tikėtis, kad vienas policininkas tikrai trauks iš kalėjimo žmogų, kuris vos nenužudė kito policininko.

Planą galima vertinti ir kitu aspektu. Jis kelia tam tikrą kontroversiją, nes yra akivaizdžiausia provokacija. Iškyla amžinasis teisėsaugos klausimas: ar galima sukurti nusikaltimą, taip priverčiant kai kuriuos žmones realizuoti savo žinomai nusikalstamus ketinimus ir po to juos visus nubausti? Tai, ką šiandien pažįstame diskusijos dėl nusikalstamos veikos imitacijos modelio pavidalu, nėra jokia naujiena. Tačiau galima pastebėti vieną aspektą. Filosofai ir politikai (ir, žinoma, istorikai) paprastai kelia klausimą, ar tai moralu? Teisininkams dažniausiai rūpi, kad tai būtų teisėta ir teisinga. Tuo tarpu policininkai – veiksmo žmonės – paprastai užduoda sau ir kitiems tik vieną klausimą: ar taip reikia? Tikriausiai kaip tik taip problemą formulavo ir Statkus, kuris nusprendė, kad reikia.

Priemonė tikrai buvo efektyvi. Kad tuo įsitikintume, pakanka suskaičiuoti rezultatus. Visų pirma Statkus išsiaiškino, kad „voldemarininkai“ nebeturi jokių rimtų žmonių laisvėje. Visi buvę potencialūs perversmininkai pakankamai išsigando, kad nebenorėtų turėti nieko bendra su tokiais provokatoriais kaip Šileika. Be to, paaiškėjo, kad ir „vilkai“ nebeturi jokio aktyvo, priešingu atveju Šileikai būtų pavykę jį „pažadinti“. Provokacija taip pat buvo puikus būdas užtikrinti, kad kalėjime sėdintys narsuoliai artimiausiu metu neišeis į laisvę ir nekels neramumų. Pagaliau, reikia manyti, kad Statkui buvo malonu suvesti ir asmenines sąskaitas. Su Šileika, kurio, labai gali būti, nepavyko „prigriebti“ už Smetonos nužudymo organizavimą. Ir su Vaitkevičiumi, kuris Statkui turėjo būti atgrasus jau vien dėl pasikėsinimo į Rusteiką.

Bet kuriuo atveju po šios savo operacijos Saugumo departamentas galėjo skelbti pergalę prieš „voldemarininkus“. Daugiau iki pat 1940 m. jie nebekėlė problemų valdžiai. Organizacijos struktūros provincijose, matyt, išliko, tačiau be aktyvaus centro apmirė. „Geležinis

²⁵ *Ibid.*, l. 236.

vilkas“ vėl sustūgo tik 1941 m. birželį, kai jo nariai tapo įtakinga jėga vykdant sukilimą.

EPILOGAS

„Lėlinio“ sukilimo tyrimas, kaip ir buvo galima tikėtis, praėjo greitai ir sklandžiai. Įdomi detalė, kad tyrimo metu buvo apklaustas ir „Pasų aferos bylos“ veikėjas Juozas Jasiukaitis, kuris, pasirodo, sėdėjo vienoje kameroje su Vaitkevičiumi ir Tauniu²⁶. O daugiau nieko ypatinga neįvyko. Kariuomenės teismas greitai išnagrinėjo bylą ir gausiai apdalijo visus bausmėmis, Šileikai paskirdamas 12, Vaitkevičiui – 9, Jakubickui, Tauniui ir Beinoriui – po 5, o Žilinskui – 4 metus kalėjimo²⁷. 1938 m., kai Smetonos vyriausybė įsitikino, kad „voldemarininkai“ nebekelia pavojaus, visi herojai kartu su kitais panašiais kaliniais atgavo laisvę.

Tolesnis Šileikos likimas lieka paslaptis. Paskutinės žinios apie jį mus pasiekia iš sovietinės operatyvinės įskaitos bylos, pradėtos 1941 m. Savaimė suprantama, Šileika buvo sekamas kaip potencialiai pavojingas asmuo, pats buvęs „voldemarininkas“ ir, svarbiausia, jau suimto Antano Šileikos brolis. Vis dėlto įskaitos byla taip ir liko skurdi. Svarbiausi joje – du agento „Skromnyj“, pažinojusio Šileiką dar kalėjime, pranešimai. Juose tvirtinama, kad Šileika žadėjęs „Skromnyj“ padėti susisiekti

su vokiečių žvalgyba. Tam tikslui jis ketino pasinaudoti savo pažintimis su Vokietijos prekybos atašė Kaune bei baronu von Rappu, neva gyvenusiu Pakruojyje²⁸. Be to, abu vyrai svarstė planus bėgti į Vokietiją. Apie tai, kuo šios avantiūros baigėsi, jokių žinių nėra²⁹.

Šiokių tokių prielaidų galima padaryti, remiantis Antano Šileikos sovietinėje baudžiamojoje byloje esančiu 1954 m. nutarimu, kuriame pasakyta, kad 1941 m. prasidėjus Vokietijos puolimui kalinys dingo ir vėliau nebuvo rastas³⁰. Tai būdingas tokiai bylai dokumentas. Daugelis 1941 m. sovietinių baudžiamųjų bylų buvo nutrauktos XX a. šešto dešimtmečio viduryje tuo pagrindu, kad įtariamasis dingo prasidėjus karui su Vokietija ir nebuvo surastas. Dažniausiai tai reikšdavo, kad kalinys buvo išlaisvintas per 1941 m. birželio sukilimą, o karo pabaigoje pasitraukė į Vakarus. Galima spėti, kad būtent toks likimas ištiko ir Antaną Šileiką. O kadangi Pranas Šileika po karo taip pat nebuvo suimtas, teistas ar kaip kitaip nepateko į sovietų saugumo akiratį, tai labiausiai tikėtina, kad ir jis atsidūrė Vakaruose, žinoma, jei tik nežuvo.

Taigi tie, kurie norėtų užbaigti Šileikos biografiją, jo pėdsakų pirmiausia turėtų ieškoti iševijoje. Tuo tarpu čia bus pasitenkinta konstatavimu, kad taip baigėsi tam tikras jo gyvenimo ir Lietuvos istorijos epizodas, pavadintas „Prano Šileikos byla“.

²⁶ *Ibid.*, l. 138; žr. Bernardas Gailius, „Pasų aferos byla“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, Nr. 3–4.

²⁷ LCVA, f. 483, ap. 2, b. 55, l. 245–247.

²⁸ Tikriausiai turėtas galvoje baronas Leonas Ropas arba jo sūnus Julius, tuo metu valdę Pakruojo dvarą (Virginija Šiukščiėnė, „Pakruojo

dvaras: istorija ir ateities vizijos“, in: *Lietuvos muziejai*, 2004, Nr. 2–3; Rūmai, dvarai, in: http://www.museums.lt/Zurnalas/2004'2_3/Siuksciene.htm).

²⁹ LYA, f. K-1, ap. 45, b. 1877, l. 1–2.

³⁰ LYA, f. K-1, ap. 58, b. P9237, l. 37.

REDAKCIJOS POST SCRIPTUM

Jau parengus straipsnį spaudai, jo autorius iš Kanados gavo Prano Šileikos sūnėno elektroninį laišką, kuriuo atsiliepiama į „Prano Šileikos bylos I“ publikaciją „Naujojo Židinio-Aidu“ Nr. 4. Ponui Antanui Šileikai maloniai leidus, skelbiame jo laišką su nežymiais korektūros pataisymais.

Labą diena,

Labai įdomu skaityti jūsų „Prano Šileikos byla“. Ačiū už informaciją.

Pranas Šileika buvo mano dėdė, nors niekad jos nemačiau. Jis mirė Čikagoj maždaug 1950 m. Aš gimiau Toronte 1953 m. Kazimieras Šileika buvo mano tėvas (emigravo į Kanadą 1948 m., mirė 1987 m.) ir Antanas Šileika, mano dėdė, emigravo į Detroitą (mirė maždaug 1981 m.). Mums labai mažai žinoma apie dėdes. Apie žmogžudystę sužinojau tik prieš porą metų.

Suprantu, kad seks daugiau informacijos, dar vienas straipsnis –

man būtų labai įdomu dėl šeimos archyvo. Tarp kitko, rašau romanus angliškai, dalyvausiu Santaros suvažiavime Alantoje birželio 21–24 d. Be to, rašau romaną (angliškai) apie partizanus, ir todėl praleisiu keletą dienų Vilniuje, Genocido centre, maždaug birželio 16–20 d. Jau turiu užsakytą ir jūsų knygą apie partizanus. Jeigu jums patogiu, man būtų įdomu su jumis trumpai susitikti tuo laikotarpiu. Leonidas Donskis prieš porą metų yra daręs pokalbį su manimi per laidą „Be pykčio“. Truputį daugiau informacijos apie mane rasite:

<http://www.mcdermidagency.com/sileika.htm>

<http://www.sentex.net/~pql/buying.html>

http://www.lituanus.org/2000/00_1_03.htm

Viso geriausio,

Antanas Šileika,

Artistic Director

Humber School for Writers

3199 Lakeshore Blvd. W. Cottage „D“ Toronto, Ontario

Bendra atsakomybė

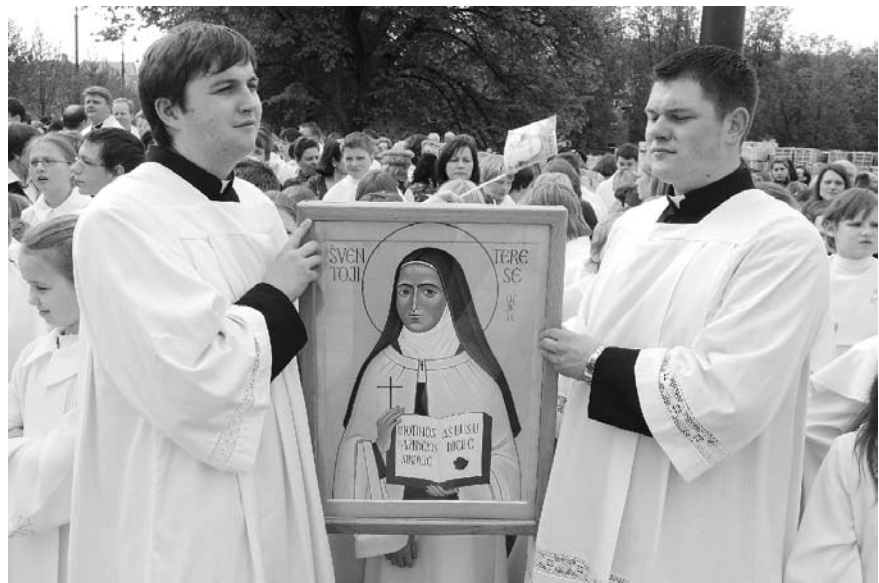
J. E. KARD. AUDRYS JUOZAS BAČKIS

Šių metų gegužės 10–12 d. Vilniuje vykusios konferencijos „Vertybės ir politika“ (organizatoriai – EP narė Laima Andrikenė ir Europos liaudies partijos grupė EP) dalyvių atranka ir jų pranešimų temos puikiai atskleidė tiek patį rūpesčio dėl vertybių ir pačių vertybių supratimo spektrą, tiek jų santykio su politikos praktika įvairovę. Viešbučio *Radisson SAS Astorija* salėje svarią pranešėjų ir klausytojų dalį sudarė katalikų ir protestantų vyskupai ir kunigai (pateikiame skaitytojams įvadinio pranešimo, kurį skaitė kard. Audrys J. Bačkis, tekstą) daugiausia kalbėjo apie krikščioniškas ir Europos vertybes šiuolaikiniame „mirties kultūros“ ir „reliatyvizmo diktatūros“ pasaulyje (vysk. William Kenney, Birmingemo augziliaras), reiškė susirūpinimą dėl neužgijusių dar sovietmečio dvasinių žaizdų ir jų keliamos grėsmės mūsų visuomenei, susiduriant su dabarties iššūkiais (arkiv. Sigitas Tamkevičius SJ) ir kt. Dalis politikų, esamų ir buvusių EP narių, priminė Vidurio Europos ir ypač Baltijos šalių laisvės stebuklą ir jo vertę Europai, – laisvė ir vertybės nėra tušti žodžiai ir neturi būti aukojami dėl pragmatinių interesų (Per Stenmark, Tune Kellam ir kt.). Tačiau daugiausia kalbėta apie problemas, su kuriomis susiduriama, kai priimant įstatymus mėginama paisyti krikščioniškų vertybių. Kaip jas ginti, skleisti ir rasti tinkamą kalbą, idant ir visuomenės dauguma ją suprastų, ir politiniai oponentai turėtų susitaikyti (Jan Olbrycht). Lietuvos politikai savo ruožtu paliudijo santykį su vertybėmis: Gediminas Kirkilas mėgino pateikti universalią vertybę – „Europą“, Andrius Kubilius priminė, jog mus kadaise vienijusi laisvė jau pasiekta, o visuomenės pasimetimas ir bendrųjų vertybių stoka yra viena svarbiausių Lietuvos ateities problemų, Artūras Paulauskas

apsiribojo sunkumais, su kuriais susiduriama priimant įstatymus, kai reikia atskirti vertybes nuo interesų (matyt, tie dalykai negali sutapti?), o Viktoras Muntianas apgailestavo, kad per paskutinius porą dešimtmečių Lietuvoje vertybės kito taip greitai, jog buvo sunku paskui jas suspėti, mat neįmanoma suburti daugumos ir dėl jų susitarti...

Tad minčių ir vertybių įvairovės tikrai pakako, bet pagrindinę žinią trumpai ir aiškiai suformulavo vienas pranešėjų, perfrazuodamas Šv. Tėvo mintį: kiekvienas žmogus turi teisę į Dievą, ir neturime leisti jos iš mūsų atimti.

žmonėms, ilgus sovietinės okupacijos metus gyvenusiems netikrumo ir baimės atmosferoje. Viešai aiškinome, kokiais tikslais sukurta Europos šalis vienijanti struktūra ir kokios perspektyvos atsiveria jai apimant visą europietiškos kultūrinės sanklodos erdvę. 2003 m. kovo 4 d., minėdami Lietuvos globėjo, europiečio karalaučio šv. Kazimiero iškilme, paskelbėme kreipimąsi į tikinčiuosius, perskaitytą visose Lietuvos bažnyčiose. Jame raginame: „daug šimtmečių esame Europoje, belieka garsiai pasakyti, kad norime joje būti. Europoje iš krikščioniškų šaknų išaugo pagarba žmogaus teisėms, socialinis teisingumas ir solidarumas, sąžinės laisvė, visų lygybė prieš įstatymą, valdžios tarnavimas savo žmonėms. Europos šalys vienijasi tam, kad šie idealai būtų geriau ginami, kad jų nenustumtų į šoną valstybių

Iš šv. Teresėlės relikvijų pernešimo procesijos Vilniuje. 2007. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

Kai Lietuva rengėsi referendumui, kuriame didžiule balsų persvara buvo patvirtintas mūsų piliečių noras tapti ES dalimi, Bažnyčia nestovėjo nušaly. Tiek savo iniciatyva, tiek šalies politinių lyderių prašymu, mes, vyskupai, bandėme padėti susivokti

konfliktai, kaip buvo XX a. Priklausydami Europos Sąjungai, galėsime sėkmingiau ginti savo teises, garsiau skelbti savo požiūrį, skleisti savo patirtį ir tradicijas“.

Anuo metu matėme ir šiandien suvokiame ES kaip bendrą istorinių pa-

stangų ir bendros kasdienės atsakomybės rezultata. Matau ją kaip Visagalio globojamų žmonių sutelktinį kūrinį, kurio stiprybės ir ydos, teikiama nauda ir nešamas kenks-

rinių mainų įvairovė. Deja, sodresnę įvairovę aprėpiančioje bei niveliuojančioje erdvėje greičiau sklinda, stipresnį rezonansą sukelia ir destruktivos nuostatos. Turiu galvoje nuostatas

čiau jis tampa bendruoju blogiu, kai šiuo būdu daromi susitarimai, kurie ižeidžia žmogaus prigimtį“.

Pernelyg mažai dėmesio ir Vilniuje, ir Briuselyje skiriama akivaizdžiam paradoksui – didžiulei svarbiausių bendro gyvenimo polių disproporcijai. Pramonės, paslaugų, transporto ar ryšių infrastruktūros poliuje, materialaus gyvenimo poliuje net silpniausios ekonomikos šalims narėms peršami *aukščiausi* standartai. Direktyvomis bei rekomendacijomis siekiama, kad ir Lietuvoje, ir Bulgarijoje kompiuterių tinklai ar atliekos būtų tvarkomos, karvės melžiamos ar maistas pakuojamas taip, kaip tai daroma daugiausia šioje srityje pasiekusiose valstybėse. Priešingai yra veikiamas dorovinio augimo ir ugdymo poliuje, etikos ir moralės, socialinio bendrabūvio poliuje. Čia skleidžiami, o dažnai ir peršami, net už bendro ES biudžeto lėšas diegiami principai, kurie dėl vieno ar kitų priežasčių buvo įteisinti moralinių įsipareigojimų kartelę *žemiausiai* nuleidusiose šalyse. Tarkime, dėl kokio nors socialinio bei kultūrinio pairimo viename krašte dauguma žmonių nebeįstengia sukurti ir visą gyvenimą išsaugoti šeimos. Netrukus ir visoje ES skatinama laikina partnerystė teisiškai prilyginti šeimai, pirminei visuomenės ląstelei, kurios gyvybingumas tūkstančius metų buvo kartų kaitos ir visuomenės išlikimo laidas. Tarkime, viename krašte apgailėtinas abejingumas vaikų likimui, natūralaus bendruomenės įsipareigojimo užtikrinti jų normalią psichologinę raidą atsisakymas ir moralinė kapituliacija prieš egoistinius pavienių asmenų įgeidžius nulemia tai, kad leidimas įsivaikinti suteikiamas homoseksualioms poroms. Netrukus prabylama, jog ši „teisė“ turi būti universalizuota Europos mastu. Sveikas balansas tarp ekonominės ir socialinės bei dorovinės dimensijų aptartais ir daugeliu kitų požiūrių yra sėkmingo kiekvienos narės gyvavimo ir visos šalių bendrijos funkcionavimo sąlyga.

Sajungos vadovai ir pareigūnai nu-

Iš šv. Teresėlės relikvijų pernešimo procesijos Vilniuje. 2007. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

mingas užkratas nėra išoriškai primestas ar visam laikui nulemtas. Jis yra ir mūsų pačių valingo dalyvavimo, sąmoningo įnašo, gebėjimo išlaikyti tiesų stuburą padarinys. Todėl tada, prieš referendumą, kvietėme, o dabar, Lietuvos atstovams jau turint lygaus balso teisę europarlamente, galiu su įsitikinimu pakartoti, kad Europai reikia mūsų žmonių balso ir mūsų maldos. „Maldos už Europą, kad Dievas padėtų mums visiems – nuo Baltijos iki Viduržemio jūros – drauge kurti meilės civilizaciją, sąžiningesnę ir teisingesnę visuomenę. Kurti bendrus namus, kur niekam nestigtų dvasinės ramybės ir materialinės gerovės. Padėti [...] Europos Sąjungai, kad joje visi kartu gerbtume krikščioniškąsias vertybes.“

Trejų metų bendro gyvenimo ES patirtis atskleidžia, kad gerovės viltys pamažu pildosi. Tačiau nepasirodė beprasmiškai ir perspėjimai dėl nuolatinės vertybinės įtampos, dėl būtinybės priešintis nuogam pragmatizmui bei tradicijų atmetimui. Platesnėje erdvėje didesnius pagreičius įgyja ir ekonominis augimas, ir kultū-

lengvabūdiškai gyventi šia diena, numoti ranka į žmogaus prigimtį, ignoruoti tuos asmens ir bendruomenės orientyrus, kurių negalima pakeisti rankų pakėlimu ar mygtuko paspaudimu. Tokie orientyrai yra universaliosios vertybės.

Popiežius Benediktas XVI kovo pabaigoje, Romos sutarties sukaktuvių minėjimo išvakarėse, susitikęs su Europos Parlamento nariais ir ES šalių Vyskupų Konferencijų atstovais kelė klausimą: „argi nestebina, kad nors šiandienė Europa siekia būti laikoma vertybių bendruomene, joje kaskart dažniau neigiamas pats universalų ir absoliučių vertybių egzistavimas“. Šią situaciją Šv. Tėvas pavadino unikalia „apostazės“, atskalūniškumo forma, kuria Europa atsimeta nuo pačios savęs. O tai netgi labiau, nei atsimetimas nuo Dievo, paskatina Europą suabejoti savo pačios tapatybe. Aptardamas išivyraujančią požiūrį, kad bendrojo gėrio ir kompromiso sampratos yra sinonimiškos, popiežius pabrėžia: „Iš tiesų kompromisas leidžia pasiekti pagrįstą pusiausvyrą tarp skirtingų dalinių interesų, ta-

vokia ar bent nujaučia, kaip negražu prisipažinti, kad vienur maksimaliai prisukę kokybės varžtus, kitur, pasak valstietiško posakio, visiškai atleidžia vadžias ir visus verčia tą patį padaryti. Todėl akivaizdaus moralinio bankroto atvejai pridengiami vis labiau išpūsta *laisvės* bei *laisvių* sąvoka, *laisvės* bei teisių plėtimo ar didinimo motyvu. Elgiamasi taip, lyg būtų visiškai pamirštas Europą kaip civilizacinę visumą suformavęs antikinės ir krikščioniškos minties elementorius. Šis elementorius moko, kad *laisvės* sąvoka prasminga tik tada, kai atskleidžiama, nuo ko išsilaisvinama ir kam ta *laisvė* yra skirta bei kaip ji panaudojama. Šis elementorius aiškina, kad žmogaus *laisvės* kyla iš jo prigimties, iš žmogiškumo esmės supratimo, o jų įgyvendinimas užtikrinamas bendruomenės dėme, solidarumo, savitarpio supratimo dėka. Todėl nevalia išradinėti vis naujų „*laisvių*“. O tas žmogaus teises ir *laisves*, dėl kurių yra platus tarpautinis konsensusas, reikia taikyti darniai ir išmintingai, tai yra taip, kad viena *laisvė* ar teisė nebūtų iškeliamą virš kitų, kad vieno asmens ar vienos grupės teisės nepažeistų kitų žmonių, ypač daugumos teisių.

Politika, kuri diegtų sudėtingame 27 šalių gyvenime šiuos elementarius, drauge ir labai sunkius, atsakomybės ir vidinio vertybinio apsisprendimo reikalaujančius principus, negali būti šalta ir atsaini vertybių atžvilgiu. Jau tapo įkyru kartoti, kad atsakymas minėti krikščioniškas šaknis Europos Konstitucinės sutarties projekte reiškia kur kas daugiau nei laicistinio nusiteikimo ar „trumpos atminties“ politikų įsivyravimą. Benedikto XVI žodžiais, autentiški europietiški bendrieji namai negali būti pastatyti neatsižvelgiant į tų namų gyventojų tapatybę. Ir „tai greičiau istorinės, kultūrinės ir moralinės, o ne geografinės, ekonominės ar politinės tapatybės klausimas; tapatybė apima rinkinį universalių vertybių, kurios nukaldintos krikščionybės dėka, todėl ir šiandienis krikščionybės vaidmuo

Europoje nėra vien istorinis, bet pamatinis“. Privalu, – sako Šv. Tėvas, – kad kontinento sielą sukūrusios vertybės išliktų trečiojo tūkstantmečio Europoje kaip civilizacijos „fermentas“, kaip gi kitaip Senasis žemynas galėtų būti pasaulio raugu?

ES plečiantis ne kartą svarstyta, koks galėtų būti naujųjų narių, sovietinių valstybių įnašas. Dažnai minėta, neva jos ir, konkrečiai, Lietuva geriau išsaugojusi tradicines etines nuostatas, praturtins „pragmatiškus Vakarų“ dvasinėmis vertybėmis, paskatins atsigręžti į mus visus vienijančią vertybinę tradiciją. Manau, kad ES pakraščio krikščionių patirtis iš tiesų galėtų prisidėti prie ekonominės ir dorovinės dimensijos balanso. Tačiau visai ne todėl, kad Lietuvoje pavyko išlaikyti, užkonservuoti kažin kokį geresnį, senovinį vertybių puoselėjimo ir moralinės laikysenos būvį. Veikia priešingai – kaip tik todėl, kad vertybinis pakrikimas, bendruomeninių ryšių sutraukymas čia buvo pasiekęs neįtikėtiną mastą. Kitaip negu reliatyvizmo keliu žingsnis

atsiskleidė, kas dėl to atsitinka, kokioje apverktinoje būklėje atsiduria žmogus ir visuomenė, kurioje dėl pragmatinių tikslų ir utopinių idėjų nesiskaitoma su asmens orumu ir prigimtimi.

Benediktas XVI atkreipė dėmesį, kad kai pragmatizmas įglaudžia nereligines bei reliatyvistines tendencijas ir kvestionuoja, kad vertybės bei idealai neatskiriami nuo žmogiškosios prigimties, krikščionys *de facto* išstumiami iš viešumos. Juk toks pragmatizmas paneigia pačią teisę krikščionims dalyvauti viešoje diskusijoje kaip krikščionims, t. y. kalbėti iš krikščioniškų pozicijų, grįsti savo nuomonę vertybiniais argumentais. Europos senbuvėse apie tai kalbama tik kaip apie tendenciją, palyginti naują reiškinį, o Lietuvos ir kitų sovietų okupuotų kraštų žmonės tai yra patyrę pačia radikaliausia forma. Mūsų kraštų krikščionys negalėjo prabilti kaip krikščionys ištisus penkiasdešimt metų. Ar ši gyva ir skaudanti patirtis taps įtikinamu persergėjimu, kad reliatyvizmo ir pragmatizmo

Iš šv. Teresėlės relikvijų pernešimo procesijos Vilniuje. 2007. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

po žingsnio ėjusioje Vakarų Europoje, mūsų šalyje totalitarinis ateizmas ir „naujo žmogaus“ bei komunistinės visuomenės skubus konstravimas universalias vertybes atmetė staiga ir radikaliai. Todėl ypač akivaizdžiai

išvešėjimas ES kreipia ne į didesnės *laisvės*, bet į laicistinės diktatūros būklę? Tai klausimas ir mums, ir jums, nes Europa šiandien yra mūsų visų bendras turtas, bendras likimas ir bendra atsakomybė. ❧

Lietuvos krikšto jubiliejus 1987 metais

KUN. VACLOVĄ ALIULĮ MIC kalbina
SIGITA MASLAUSKAITĖ

Prieš dvidešimtį metų, jau po truputiuką bepradedančiame braškėti soviet-metyje, šventėme Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejų. Jo metu popiežius Jonas Paulius II paskelbė palaimintuoju arkivyskupą Jurgį Matulaitį. Jūs su daugeliu kolegų buvote pačiame įvykių sukūryje. Nuo ko viskas prasidėjo, kaip vyko pasiruošimas krikšto jubiliejui?

Būtų gerai papasakoti kuo daugiau gyvų atsiminimų, bet per dvidešimt metų (pinasi šv. Kazimiero jubiliejus trejais metais anksčiau) šis tas susiplakė, o paskui atėjo Sąjūdžio metai, kada jau viskas versta vertėsi, tad ne taip dabar lengva atkapstyti pakaušyje savo atsiminimus.

Laukdamas tavo klausimų pasižiūrėjau į „Katalikų kalendorių-žinyną“ (KKŽ), kuris registruodavo tokius dalykus. Ir štai 1984-ieji – šv. Kazimiero jubiliejus metai – randu, kad šv. Kazimiero jubiliejus komisija buvo paskirta dar 1982 m. spalio 29 d. Atšventus šv. Kazimiero mirties 500 metų jubiliejų, vis dėlto atmosfera pagyvėjo, Lietuvos tikintieji truputį atkuto. Be to, pasaulyje nuskambėjo Šv. Tėvo noras atšvęsti šv. Kazimiero jubiliejų Lietuvoje, tačiau to padaryti jis negalėjęs. Suprantančiam žmogui buvo aišku, kad sovietų valdžia neleido popiežiui atvykti. Jonas Paulius II pralaužė tylos sieną.

Tų pačių kazimierinių 1984 m. lapkričio 19 d. Vyskupų konferencija paskyrė komisiją rengti Lietuvos krikš-

to jubiliejui. Ši komisija buvo platesnė negu šv. Kazimiero jubiliejus, jai priklausė visų vyskupijų atstovai ir dar kai kurie veiklūs dvasininkai. Pirminku numatytas vysk. Juozas Preikšas, kuris tuo momentu buvo dar tik paskirtas, bet nekonsekrutas vyskupu. Jo konsekracija įvyko 1984 m. gruodžio 2 d., ir po savaitės (gruodžio 11 d.) jau rinkomės į pirmą posėdį, kuriame komisijos sekretoriais buvo išrinkti kun. Ričardas Mikutavičius ir kun. Vaclovas Aliulis.

Ką veikė Lietuvos krikšto jubiliejus komisija?

Per pirmąjį posėdį buvo nutarta, kad komisija rūpinsis katechetiniais pamokslais, istorinėmis apžvalgomis, iškilnių programa, suvenyrais ir atributika, katekizmo ir Šv. Rašto vertimo rengimu spaudai. Lietuvos krikšto jubiliejus komisija ėmėsi dar pašliuotu trumpą katekizmą katalikų šeimoms, kuris vadinosi „Mūsų tikėjimo šviesa“ (jo autorius – buvęs kalinys, marijonas kun. dr. Norbertas Skurkis, 1904–1972). Pirmas leidimas buvo išėjęs 1980 m., kai sovietų valdžia po ilgos pertraukos nutarė parodyti, kad Katalikų Bažnyčia Lietuvoje nėra visiškai užsmaugta. Katekizmas buvo netradicinės formos. Vietoj klausimų – atsakymų buvo trumpi skyreliai su antraštelėmis. Man atrodo, kad jo turinys buvo aktualus sovietinio sukirpimo jaunimui, o ir dabartinis panašiai materialistiškai mokyklose „šviečiamas“, ir jo sąmoningumą

nepakankami ugdo saunos prieškarinio „Tikybės pirmamokslio“ formulės. Įrašyta, kad antrąjį leidimą redagavo Lietuvos krikšto jubiliejus komisija, nepažymėta iliustracijų autorė ses. Birutė Demkutė.

Kur ir kaip dažnai vykdavo posėdžiai?

Kiek atsimenu, posėdžiai vykdavo Kaune, nes vysk. Preikšas buvo tuometinio vyskupo (vėliau arkivyskupo) Liudviko Povilonio augzlijaras. Rinkdavomės gana dažnai ir gyvai diskutuodavome dėl programų, dėl laiškų tikintiesiems. Per trejus metus iš komisijos narių pasikeitė tik vienas: Vilniaus arkivyskupijos atstovu vietoj kunigo poeto Kazimiero Vaičionio buvo pakviestas jo mokslo ir lagerio bendražygis kun. Kazimieras Vasiliauskas.

Jau artėjant pačiam šventimui, 1987 m. pavasarį, įtakingi Kauno dvasiniai veikėjai pradėjo skelbti, kad centrinis Lietuvos krikšto minėjimas turįs vykti Kaune, kadangi čia Lietuvos bažnytinės provincijos sostinė. Bet, kita vertus, krikštas juk vyko Vilniuje ir tai amžinoji sostinė! Ypač Vilniaus menininkai Vladas ir Marija Vildžiūnai, Kazimiera Zimblytė, rodos, ir Stanislovas Kuzma „kariavo už Vilnių“. Su Vildžiūnu ir Zimblyte leidomės į lemiamą žygį. Pirmiausia nuvykome į Kaišiadoris: ten buvo ir tikintiesiems, ir hierarchams didelį autoritetą turintis buvęs tremtinys vysk. Vincentas Sladkevičius. Jis tarė savo žodį už Vilnių, ir galiausiai kauliškai sutiko su Vilniumi.

Kur vyko Lietuvos krikšto jubiliejus iškilnės?

Vyskupai vedė visokias derybas su vyriausybe. Buvo mintis (nesu tikras, ar šv. Kazimiero, ar Krikšto jubiliejus proga), kad iš įvairių Vilniaus bažnyčių eitų procesijos su vėliavomis į Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, kur buvo perkeltos šv. Kazimiero relikvijos, uždarus Katedrą, tačiau valdžia neleido.

Galiausiai buvo suderinta, kad 1987 m. birželio 28 d. bus iškilmin-

gai minimas Lietuvos krikšto jubilėjus bent šešiose Vilniaus bažnyčiose: Šv. apaštalo Petro ir Povilo, Šv. Teresės, Šv. Mikalojaus, Šv. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo, Šv. Rapolo ir Šventosios Dvasios. Mūsiškiai ir svečiai vyskupai pasidalijo taip: Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje liturgijai vadovavo arkiv. Povilonis ir vysk. Janis Cakulas iš Rygos, arkiv. Julijonas Steponavičius vadovavo Šv. Mikalojuje, nes jis Vilniaus patriotas, tai jo jaunystės bažnyčia, mūsų Žvėryno bažnyčioje vadovavo vysk. Preikšas, Šventosios Dvasios – vysk. Vladas Michelevičius ir drašus lenkas, marijonų bendradarbis vysk. Romanas Andrzejewskis, Šv. Rapolo bažnyčioje – vysk. Sladkevičius, Šv. Teresės – vysk. Romualdas Kriščiūnas.

Ar galima manyti, kad 1987 m. sovietų valdžia buvo švelnesnė ir sukalbamesnė?

Trupučiuką galima buvo daugiau ką iškaulyti, bet didelio skirtumo tarp 1984 ir 1987 m. nebuvo. *Perestrojka* Bažnyčiai nieko nedavė, *glasnost* davė viską. Kai tapo galima sakyti tiesą – pradėjo griūti sovietų mūrai ir budo jau drašesnės viltys. Labai gerai atsimeu Krikšto jubilėjaus aprašymo „KKŽ-1988“ baigiamąsias mintis: „Artimoji krikščionybės ateitis tautoje – po Dievo malonės – yra mūsų rankose... Šventės baigėsi, dabar, broliai, eime į darbą!“

Kaip išsipildė lūkesčiai? Nenumatėme artimos SSRS griūties, bet jau tėtė – kažkas verda, kažkas kunkuliuoja, tikėjimo pakilimą žadėjo ypač kultūros žmonių dėmesys. Lygindamas su dabartine būkle, pasakyčiau, kad vaizdavomės tegul ir ne visų suvaržymų nusikračiusi, bet „pabažnesni“ septintąjį šimtmetį, nesitikėjome tokio supasaulėjimo, koks atėjo Nepriklausomybės metais.

Liturginės komisijos archyve mažiau, kad būta nemažo žiniasklaidos dėmesio, iškilmes filmavo Lietuvos kino studija, Lietuvos televizija, spaudos agnetūra „Novosti“, dalyvavo biuletenio „Religija v SSSR“ redak-

torius, kelios užsienio šalių televizijos.

Sovietams svarbiausia buvo pasauliui, užsieniui pasirodyti.

O kaip vizualioji – meninė Jubilėjaus pusė? Ar buvo, pavyzdžiui, jubiliejinės emblemos konkursas?

Apie emblema reiktų klausti Vildžiūno, ar buvo koks konkursas, ar iš karto jį pakvietėme. Sieniniu medaliu paženklintos visos Lietuvos bažnyčios kalbėjo apie šešis praėjusius ir septintą prasidedantį krikščionišką šimtmetį, paženklintą centriniu kryžiumi, stovinčiu ant tvirtos uolos. Visoms bažnyčioms stengtasi pasiūdinti arnotų su jubiliejine emblema. Audinius parinko ir liturginius drabužius suprojektavo Zimblytė. Ta pati autorė sukomponeavo ir jubiliejinę vėliavą. Liturginiai drabužiai buvo nuotaikingi, ypač kai susirinkdavo keletas, keliolika kunigų: ir šventiškumas, ir vienybė. Mažą jubiliejinį medalį sukūrė Antanas Žukauskas, su kuriuo susipažinome šv. Kazimiero jubiliejų minėdami. Neumaniau, kad tas kuklus darbštuolis taps vienu kūrybingiausių Lietuvos medalistų.

Ar jubilėjaus iškilmėse dalyvavo svečių iš svetur? Ar buvo atvykusių iš užsienio?

Dalyvavo Maskvos stačiatikių patriarcho atstovas metropolitas Filaretas (daug metų jis yra Minsko-Slucko metropolitas, patriarcho egzarchas visai Baltarusijai... ir mano bičiulis nuo 1977 m. Berlyno taikos konferencijos), Vilniaus stačiatikių arkivyskupo Viktorino

vietininkas archimandritas Nikita ir daugiau dvasininkų.

Na, ir buvo įdomu, kad dalyvavo Estijos Liuteronų Bažnyčios atstovai. Keli Lietuvos marijonai draugavo su Estijos liuteronais, buvo dėmesys, abipusė simpatija, kartais jie čia atvykdavo, kartais mes nuvykdavome. Dažnai jie atvažiuodavo paviešėti pas kun. Praną Račiūną į Alytų, o kun. Kęstutis Kazimieras Brilius, kun. Ričardas Repšys ir aš nuvažiuodavome pas juos. Estijos liuteronai gavo pakvietimą ir į jubiliejų atvyko: Hapsalu ir Puškino bažnyčių klebonas Tytas Salumeja su žmona Lidija, Tormos bažnyčios klebonas Ilaras Halastė, Piltsamo dekanas Herbertas Kurmė ir Talino teologijos instituto Bažnyčios istorijos prof. Voldemaras Ilja. Per Petrines (birželio 29 d., pirmadienį) svečiai iš Estijos dalyvavo 13 val. lenkiškose šv. Mišiose Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, procesijoje ėjo pirmieji paskui Švenčiausiąjį, o liepos 1 d. Marijampolėje pataikė į palaimintojo Jurgio palaikų perkėlimą į altorių.

Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje koncelebruojamų šv. Mišių fragmentas. 1987 06 27. Priekyje – kun. prof. dr. Viktoras Butkus, arkivysk. Liudvikas Povilonis, vysk. Janis Cakulas, mons. Janis Pujatas. Gilumoje – Krikšto jubilėjaus vėliava

Iš užsienio atvykti niekam nebuvo leista.

Paaiškinkit, Tėveli, kaip čia nutiko, kad tą pačią dieną Romoje įvyko arkivysk. Jurgio Matulaičio beatifikacijos iškilmės.

Krikšto jubiliejus ir vysk. Matulaičio beatifikacija buvo sujungti Šv. Tėvo

parašyti keli vyskupų laišakai, speciali krikšto jubiliejaus malda, krikšto pažadų atnaujinimo formuluotė, kurtos giesmės, jubiliejinė emblema. Jau 1985 m. antrą gavėnios sekmadienį kunigai buvo įpareigoti per Atvelykį vietoj pamokslų skaityti vyskupų ir vyskupijų valdytojų laišką „Krikšto jubiliejui artėjant“. 1985 m. buvo paskelbta Krikš-

vo ir siūlydavo iniciatyvas. Varžymų, žinoma, buvo: sustiprinta kontrolė, rajonuose įkurtos vadinamosios stebėjimo komisijos, privalėjusios sekti, kaip religinės bendruomenės laikosi 1977 m. išleistų nuostatų, suvaržančių vaikų dalyvavimą liturgijoje, katekezę, pastoraciją. Regis, ir vienas mano sūnėnas dalyvavo stebėtoju kažkur ten Vilkaviškio rajone...

Eisenos Šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventoriuje momentas. 1987 06 28. Nuotraukos centre arkivysk. Liudvikas Povilonis

Šv. Kazimiero jubiliejaus proga sovietinėje spaudoje pasirodė keletas agresyvių straipsnių tema „kaip bažnyčia daro šventuosius“, o ir sovietinėje mokykloje mums nuolat kaldavo, kad krikščionybė – tai mūsų priešai vokiečiai kryžiuočiai, šventų pagoniškų papročių naikintojai. Ar 1987 m. nieko tokio spaudoje nevyko?

Sąmoningi žmonės jau buvo papratę spaudą skaityti atvirkščiai, o ar buvo daug siekiančių apšmeižti?.. Akių plotu, sakyčiau, turbūt Jonas Aničas ką nors parašyti pasistengė.

Ar po jubiliejaus viskas grįžo į senas vėžes?

sprendimu. Išsivijoje buvo svarstoma: gal reikia dviejų garsių švenčių, bet, žinoma, tą sunkiau padaryti. Iš tiesų šios iškilmės viena kitą rėmė: iš krikšto ateina šventieji, ir šventieji liudija krikštą. Buvo parinktos Petrinių išvakarės, birželio 28 d., nes tai buvo sekmadienis. Šią dieną taip pat parinko Šv. Tėvas. Jurgio Matulaičio byla pora dešimčių metų vedė marijonas kun. dr. Juozas Vaišnora, ji buvo baigta 1986 m., kai buvo patvirtintas Adelės Tamošiūnaitės išgijimo stebuklas. Dorybių didvyriškumas buvo pripažintas gerokai anksčiau. Tada Šv. Tėvas, turėdamas tam tikrą sentimentą, šiek tiek, atrodo, pastūmėjo Jurgio Matulaičio byla svarstomų bylų eilėje pirmyn.

Kaip Jums atrodo, ar tikintieji suvokė Krikšto jubiliejaus prasmę?

Tikintieji – bažnyčių lankytojai, o kitiems, taigi vargas...

Laukiant krikšto jubiliejaus buvo

to jubiliejaus programa ir dvasinis trimetis: 1985 m. – Gerosios Naujienos metai, 1986 m. – Sąmoningo tikėjimo metai ir 1987 m. – Gyvos krikščioniškos dvasios metai. Tikintieji girdėjo skelbiamą Dievo Žodį, ir jiems tai šį tą davė jų katalikiškam sąmoningumui. Apskritai visuomenėje pagyvėjo susidomėjimas krikščionybės vaidmeniu tautos ir valstybės istorijoje (svarstyta iš įvairių pozicijų).

Ar buvo aktyvi ateistinė propaganda?

Ateistinė propaganda tuo metu jau buvo kiek apsilpusi ir nepasakyčiau, kad būtų plačiu mastu koneveikusi krikštą ir Bažnyčią. Kai kurie veikėjai, žinoma, garsino Bažnyčios trūkumus. Lietuvos krikšto jubiliejus tarybų valdžiai turėjo propagandinę reikšmę. Tad leido jį rengti, bet nustatinėjo rėmus. Tiesiogiai visas derybas su valdžia vedavo vyskupai ir vyskupijų valdytojai, mūsų komisija tik rengdavo priemones, reikšda-

Ne visiškai. Ir tikinčiųjų, ir kunigų nuotaika buvo ryžtingesnė, prisidėjo ir tai, kad per keliolika metų „visažinis visagalys“ KGB neįstengė užčiaupiti burnos „Katalikų Bažnyčios kronikai“. Pajutome, kad ne tik spjaudyti į mus galima, kad galime jaustis garbingai. Tarsi pasiruošėme artėjančiam virsmui: 1988 m. gegužės 28 d. gavome kardinolą, birželio 3 d. gimė Sąjūdis ir lygiai po dvejų mėnesių, rugpjūčio 3 d., kard. Sladkevičius kunigų simpoziume Kaune paskelbė pranešimą, kurį taikliai galime vadinti Lietuvos Katalikų Bažnyčios nepriklausomybės deklaracija. Planingai išdėstyti kelias dešimtis metų trukę sąžinės laisvės, tikinčiųjų teisių ir Bažnyčios veiklos neteisėti suvaržymai, kurių Bažnyčia nuo šiol daugiau nepaisys: bus valdžiai pranešami kunigų paskyrimai-perkėlimai, bet su ja nederinami, į kunigų seminariją bus priimami visi bažnytinės vyresnybės nuomone tinkami kandidatai, sieksime atgaivinti religinę spaudą ir t. t. Gražu skaityti. ☒

Dievo ar ciesoriaus vienybė?

RŪTA TUMĖNAITĖ

Sovietiniai istorijos vadovėliai mokė, jog pilietinis karas Rusijoje vyko 1918–1922 m., tačiau iš tiesų jis baigėsi tik šių metų gegužę. Būtent taip buvo pavadintas Rusijos Stačiatikių Bažnyčios susivienijimas, užbaigęs daugiau kaip 80 metų trukusį skilimą tarp Maskvos Patriarchato ir po 1917 m. bolševikų perversmo atskilusios Bažnyčios emigracijoje arba, kaip ji buvo vadinama, Rusijos Stačiatikių Bažnyčios už Rusijos ribų. Gegužės 17 d. Maskvoje Kristaus Išganytojo katedroje patriarchas Aleksijus II ir Rusijos Stačiatikių Bažnyčios užsienyje metropolitas Lauras pasirašė Kanoninės komunijos aktą. Šis dokumentas nereiškia Bažnyčių susiliejimo, nes abi jos išlaikys administracinę savo parapijų kontrolę. Didžiausia susivienijimo reikšmė yra ta, kad nuo šiol dvasininkai galės aukoti Mišias abiejose Bažnyčiose, o tikintieji – dalyvauti Komunijoje (tai ypač svarbu, atsidarius sienoms į užsienį ir kai kuriose šalyse susikūrus naujoms, posovietinėms rusų diasporoms). Rusijos Stačiatikių Bažnyčia užsienyje, kurios centras yra Niujorke, ir toliau rinks savo vadovą, tik nuo šiol jį turės patvirtinti Maskvos Patriarchatas. Šiuo metu Rusijos Stačiatikių Bažnyčia užsienyje turi apie pusę milijono narių, tuo tarpu Maskvos Patriarchatas – 90 milijonų, neskaitant milijonų tikinčiųjų kitose buvusios Sovietų Sąjungos šalyse.

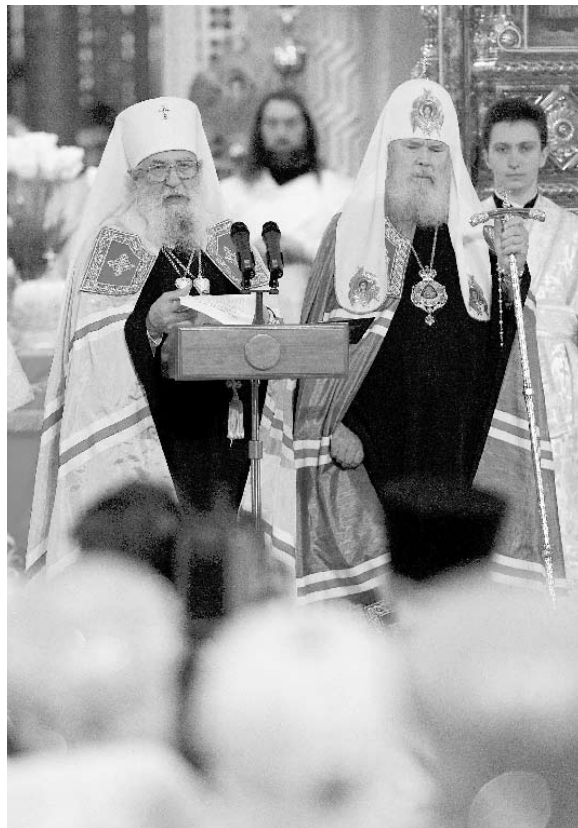
Rusijos Stačiatikių Bažnyčia užsienyje atsirado 1927 m., kai emigracijoje atsidūrę vyskupai suprato, jog tai, kas liko iš Rusijos Stačiatikių Bažny-

čios, galės egzistuoti tik bolševikinės valdžios malonės dėka. Paskutiniuoju lašu tapo tuo metu pareigas ėjusio patriarcho Sergijaus viešas lojalumo valdžiai pareiškimas. Nuo tada griežtomis nacionalistinėmis, monarchistinėmis ir antikomunistinėmis pažiūromis garsėjusi Rusijos Stačiatikių Bažnyčia užsienyje kartojo, jog neturės nieko bendra su bedieviška valdžia ir KGB kontroliuojamu Maskvos Patriarchatu, kurio teisėtumą visada nenuilstamai ginčijo ar net atvirai neigė. Beje, dar prieš 10 metų, jau po Sovietų Sąjungos žlugimo, metropolito Luro pirmtakas metropolitas Vitalijus kartojo, jog dešimtmečių senumo kaltinimas čekistų įtaka Maskvos Patriarchatui tebegalioja...

Kad ir kaip būtų, niekas nesiginčys, jog bet koks susivienijimas yra geras ir sveikintinas dalykas, ypač šiais ekumeninio bendravimo laikais, kurie ypatingu būdu primena, jog prieš susivienydamas skirtingos krikščionių Bažnyčios dar turi įveikti ir užgydyti tarpusavio skilimus. Tiesa, apie ketvirtį Rusijos Stačiatikių Bažnyčios užsienyje narių pareiškė, jog nepritaria susivienijimui – jų teigimu, Rusijoje iš esmės niekas nepasikeitė. Kita

vertus, tam tikrų abejonių kelia ir griežtas antiekumeninis emigrantų Bažnyčios nusistatymas. Iš karto po susivienijimo akto pasirašymo, Rusijos Stačiatikių Bažnyčios užsienyje atstovas spaudai kunigas Aleksandras Lebedevas teigė, jog ši Bažnyčia ir toliau priešinsis ekumenizmui stačiatikių pasaulyje ir „be abejonės“ pritaris tam, kad Maskva išstotų iš Pasaulio Bažnyčių Tarybos, taip pat smerkė „tokius žalingus ekumenizmo aspektus kaip sinkretizmas ir bendra liturginė malda“¹. Tiesa, Smolensko ir Kaliningrado metropolitas Kirilas suskubo taisyti padėtį, sakydamas, jog Maskva ir toliau „liudys stačiatikiybę pamatuota ekumenine veikla“ ir reišė viltį, jog prie šių pastangų prisidės ir Rusijos Stačiatikių Bažnyčios užsienyje dvasininkai.

Tačiau įdomiausia šioje Bažnyčių susivienijimo istorijoje yra tai, kad pagrindinis jo iniciatorius ir faktinis autorius yra Rusijos prezidentas Vladi-

Maskvos patriarchas Aleksijus II ir Rusijos Stačiatikių Bažnyčios užsienyje metropolitas Lauras. EPA-ELTA nuotr.

¹ *The Tablet*, 2007 06 02.

miras Putinas. Ne kam kitam, o jam Maskvos patriarchas Aleksijus asmeniškai dėkojo per iškilmingą ceremoniją Kristaus Išganytojo katedroje. Keturias dienas trukusių švenčių kulminacija vyko Dievo Motinos Užmigimo katedroje Kremliuje, pačioje Rusijos istorijos širdyje, kur per amžius buvo karūnuojami carai ir įvesdinami Rusijos Stačiatikių Bažnyčios patriarchai. Iš pirmo žvilgsnio atrodo neįprasta, kad valstybės vadovas asmeniškai rūpintųsi ir tarpininkautų skilusios Bažnyčios vadovams, valstybinio vizito JAV metu perduotų asmeninį Maskvos patriarcho kvietimą Niujorko metropolitui atvykti į Rusiją ir pan. Kai kurie stačiatikių dvasininkai tokį prezidento vaidmenį laiko savaime suprantamu – esą dėl anatemos abiejų Bažnyčių vadovai negalėję susitikti ar žengti žingsnį vienas kito link, todėl būtinai reikėję tarpininko, o kad juo tapo dabar jau nebedieviškos ir Bažnyčios nebepersekiojančios valdžios atstovas, tik dar labiau patvirtino, jog susivienijimas yra pribrendęs dalykas.

Tačiau pamėginkime panašiam vaidmenyje įsivaizduoti kurios nors Vakarų valstybės prezidentą. Ko gero, tai būtų įmanoma tik tuo atveju, jei toje šalyje egzistuotų valstybinė Bažnyčia. O ar yra valstybinė Bažnyčia Rusijoje? Rusijos konstitucijoje įtvirtintas valstybės ir Bažnyčios atskyrimo principas. Rusija yra pasaulietinė valstybė, kurioje gerbiama religijos laisvė. Paskutiniu metu Putinas nevengia viešai parodyti, jog yra tikintis krikščionis. Ir nors siekti savo Bažnyčios vienybės yra kiekvieno krikščionio pareiga, tačiau kai tą ima daryti valstybės vadovas, demokratijos požiūriu tai jau ima panašėti į Bažnyčios priskyrimą valstybės administraciniais resursams, kuriais pasiremiant siekiama savų interesų. Bent jau musulmoniškų Rusijos regionų akyse toks prezidento Putino dalyvavimas Stačiatikių Bažnyčios

reikaluose aiškiai parodo, kad valstybinių ir religinių institucijų atskyrimas Rusijoje galioja visiems, išskyrus stačiatikius.

Putino dalyvavimas skilusios Bažnyčios susivienijime verčia kalbėti ne vien apie dvasinę, bet ir apie politinę susivienijimo reikšmę. Jo kalboje, pasakytoje per susivienijimo ceremoniją, ypač krinta į akis viena frazė. „Šiandienis Bažnyčios vienybės atkūrimas yra lemiamos reikšmės prielaida atkurti viso rusiškojo pasaulio vienybę, pasaulio, kuris visada laikė stačiatikybę savo dvasiniu pagrindu“, – sakė Rusijos prezidentas po akto pasirašymo. BBC rusiškų laidų redakcijos žurnalistas Konstantinas Eggertas sako, jog apie „rusiškąjį pasaulį“ kalbama neatsitiktinai – Putinas yra pastangų pagyvinti ryšius tarp rusiškosios diasporos ir pačios Rusijos iniciatorius, o kartu tai yra ir dalis jo nenumaldomų siekių atgauti įtaką pasaulinėje arenoje². Kita vertus, ironiškai atrodo ir faktas, kad dėl čekistų siužetavimo atskilusią Bažnyčios dalį į vienybę atveda ne kas kitas, o buvęs sovietinio saugumo pareigūnas. „KGB smaugė, KGB ir atkūrė“, – replikavo kritišku požiūriu į šiandienės Rusijos politiką ir Maskvos Patriarchatą garsėjantis radijo *Svoboda* vedėjas, stačiatikių kunigas Jakovas Krotovas. Tačiau jeigu priešišku bedieviškai ir saugumiečių valdomai valstybei garsėjusi Bažnyčia užsienyje sutiko vienytis, tai turėjo būti kažkoks stipresnis motyvas, kuris nusvertų ir susivienijimo iniciatoriaus praeitį, ir faktą, kad dabartinėje Maskvos Patriarchato vadovybėje veikia tie patys žmonės, kurie praėjusio amžiaus septintą dešimtmetį, kai buvo uždarinėjamos cerkvės, persekiojami dvasininkai ir vyskupai, kartojo, kad jokių persekiojimų nėra, ir iš karto po perestrojkos Kremliaus nurodymu ėmė byloti apie stačiatikybės vaidmenį Rusijos istorijoje ir šiandien už stačiatikių tautų vienybės skatinimą dalija metines premijas (šių metų sausį ji buvo įteikta *Gazpromui*). Žymus Rusijos disidentas, stačiatikių

kunigas Glebas Jakuninas, komentuodamas Rusijos Stačiatikių Bažnyčios užsienyje poziciją ir galimus susivienijimo motyvus, daro prielaidą, kad dabartinė Putino vykdoma politika, kurios daugelis stebėtojų nevengia vadinti „imperine“, galėjo tapti didžiausiu vienijimosi akstinu Bažnyčiai emigracijoje. Minėtas dvasininkas Aleksandras Lebedevas sakė, kad užsienio Bažnyčia yra pasišventusi „rusiškumo“ puoselėjimui. Jakunino teigimu, itin neįprasta Bažnyčių susivienijimo procedūra, labai primenantį valdžios sakralizacijos aktą, brėžia paralelę su XIX a., kai vyko faktinis Stačiatikių Bažnyčios ir valstybės sujungimas. Britų katalikų savaitraštis *The Tablet*, analizuodamas vis glaudėjančius ryšius tarp Putino administracijos ir Maskvos Patriarchato, irgi atkreipia dėmesį, jog „šiandien Rusijoje atgaivinama istorinė *sobornost* idėja, reiškianti harmoningas Bažnyčios ir valstybės pastangas nustatant ir siekiant bendrų tikslų ir interesų. Ją įtvirtinus, mažumos privalės prisitaikyti, o pilietinėms teisėms teks antraeilis vaidmuo prieš bendrą rusų tautos valią“³. Todėl visai tikėtina, kad vadinamieji „baltieji“ emigrantai Putino asmenyje regi nekarūnuotą carą, kuris atsuko demokratijos laikrodį atgal ir veda šalį į savotišką bizantinę Trečiąją Romą. Tad šiuo atveju bažnytinės vienybės atkūrimas yra svarbiausia sąlyga atkurti to prarasto „rusiškojo pasaulio“ vienybę, iki pat 1917-ųjų egzistavusią carinę imperiją. Tai savo ruožtu patvirtina daugelio stebėtojų nuomonė, jog dabartinės Rusijos kryptis primena net ne sovietinės, o carinės sistemos reanimaciją. Krotovas teigia: „Putinui susivienijimas su [Bažnyčia emigracijoje] – visiškai logiškas fragmentas tos pačios politikos, kuri atvedė į penkiakampių žvaigždžių sujungimą su dvigalviais ereliais valstybinėje simbolikoje. Tai sovietinės ir carinės simbolikos suvienijimo tęsinys. Ši eklektika adekvačiai atspindi „kriptosovietinio“ režimo esmę, režimo, imituojančio ir kapitalistines, ir

² Konstantin Eggert, „Russians reunited“, in: *The Tablet*, 2007 06 02.

³ Johnathan Luxmoore, „Unholy alliance“, in: *The Tablet*, 2007 06 16.

ikirevoliucines realijas, atsisakančio sovietinės ideologijos, bet uoliai saugančio sovietinius politikos bei ekonomikos organizacijos (tiksliau, dezorganizacijos) principus⁴.

Maskvos Patriarchatui emigrantų Bažnyčios pripažinimas reiškia ne tik tam tikrą jo sovietinės praeities legitimaciją, bet ir leidžia žengti didelį žingsnį pirmyn, plečiant savo įtaką pasaulyje. Pagal tikinčiųjų skaičių

⁴ http://www.krotov.info/yakov/5_hist/61_nenovoe/5_ch_soyuz_s_karl.htm.

⁵ Konstantin Eggert "Russians reunited", in: The Tablet, 2 June 2007.

Maskvos Patriarchatas yra didžiausias tarp 15 autokefalinių stačiatikių Bažnyčių, o buvusios emigrantų Bažnyčios parapijos pasklidusios po visus penkis žemynus. Rusijos Stačiatikių Bažnyčios užsienyje jurisdikcijai priklauso kai kurios iš švenčiausių pasaulio krikščionims vietų, tarp jų ir Šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčia bei vienuolynas Alyvų kalne Jeruzalėje, taip pat Aleksandro rūmai netoli Šv. Kapo bažnyčios, kur saugomi vieninteliai nuo Jėzaus laikų išlikę Jeruzalės vartai. Susivienijimas gerokai sustiprins Maskvos Patriarcha-

to pozicijas bendraujant su Europos institucijomis, Vatikanu, formuojant viešąją nuomonę pačioje Rusijoje. Žymus religijos reikalų apžvalgininkas, Maskvos dvasinės akademijos profesorius Andrejus Zubovas viliasi, kad emigrantai įneš į Rusijos Stačiatikių Bažnyčią kolegialesnį valdymo stilių ir skatins didesnę bažnyčios atstumą valstybės atžvilgiu⁵. Ateitis parodys, ar susivienijimas davė lauktų vaisių. Kaip sakė Krotovas, vienybė yra gerai, tik viskas priklauso nuo to, ar toji vienybė yra ciesausia, ar Dievo karalystės labui. ☒

Rusijos Stačiatikių Bažnyčios susijungimo iškilnė. Maskva, 2007 05 17. EPA-ELTA

Vyriškumo paieškos „Varnų ežere“

DAINIUS BLYNAS

Gegužės pradžioje Lietuvoje įvyko naujojo režisierės Inesos Kurklietytės filmo „Varnų ežeras“ premjera. Gausėjančio lietuviško kino fone, kur dominuoja didelio masto premjeros – „Dievų miškas“, „Nuodėmės užkalbėjimas“ – naujoji Kurklietytės kino juosta gali pasirodyti menkesnės svarbos. Vaikams skirtas filmas, trunkantis tik 60 min., atrodo lyg įdomus eksperimentas, bandymas Lietuvoje surasti vietos ir kitokiam kinui. Tačiau gana netikėtai „Varnų ežeras“ pasirodo esąs ne tik vaikams skirtas filmas, bet ir įdomus bandymas komentuoti nūdienos Lietuvą.

Nežinia, ar režisierė sąmoningai siekė tokio efekto. Matyt, kuriant filmą, ieškota vaikams įdomios temos, bet kartu norėta, kad būtų ir aktualu – ne vien prablaškytų, bet ir priverstų susimąstyti. Taip surastas filmo siužeto ir temos branduolys – devynmetis

Lakūnas. Kadras iš filmo „Varnų ežeras“. 2007

berniukas, vardu Dominykas, neturi tėvo ir auga tik su motina. Tačiau „Varnų ežeras“ ne socialinė drama, jame daugiau lyrizmo nei socialinių

problemų analizės. Savo turiniu bene aštriausia filmo scena parodoma jau pačioje pradžioje ir tarsi nubrėžia kūrinio interpretacines gaires. Joje matome konfliktuo-

jančius motiną ir sūnų: motina nervingai rūko skurdžioje virtuvėje, o Dominykas guli savo kambaryje, susisukęs į antklodę ir slepiasi. Kodėl motina ir sūnus taip susvetimėjo, nėra paaiškinta, nepateikta jokia

konkrety priežastis (apie tai neužsiminta ir vėliau). Tačiau žaizda berniuko sieloje matyti nuo pat pirmųjų minučių – tai tėvo stoka. Šis akcentas ryškus visame filme – jo neįmanoma praleisti ir nepavyksta pamiršti stebint tolesnį siužeto vystymą.

Filmo pradžioje iš savo kambario atėjęs pas motiną į virtuvę, Dominykas tylėdamas suvalgo miltinį blyną ir nepastebimai iššoka pro pirmojo aukšto langą, pas draugus „į lauką“. Nuo šio momento iki pat pabaigos veiksmas susiejamas su keturiais devynmečiais berniukais. Toks filmo scenos perkėlimas iš su-

augusiųjų į vaikų pasaulį yra labai svarbus, nes leidžia filmui nesunkiai patekti į metaforinę plotmę. Vaikiški žaidimai, bent jau suaugusiųjų požiūriu neturintys aiškios logikos, leidžia tai nesunkiai padaryti. Vaikiško pasaulio ribos „Varnų ežere“ tampa eksperimentinės įtampos lauku, kuriame bandoma atitaisyti skriaudas, ištikusias vaikus suaugusiųjų pasaulyje.

Vis dėlto „Varnų ežeras“ yra ne tiek apie vaikus, kiek apie suaugusiuosius. Tai betėvystės reiškinių komentaras, netgi moters režisierės komentaras vyro vaidmeniui šeimoje. Filme galime išskirti tris bandymus surasti Dominykui naują „tarsi-tėvą“, pakei-

Dominykas. Kadras iš filmo „Varnų ežeras“. 2007

čiant į prarastąjį, – trys bandymai užgydyti berniuko sielos žaizdą.

Pirmasis bandymas – tai susitaikymas su tėvo netektimi. Tačiau tokia išeitis atrodo neįmanoma. Jau minėta pirmoji filmo scena sugriauna tokio varianto pozityvią prasmę, sutapatina betėvystę su savotišku nebylumumu, pusiausvyros praradimu. Toks fatalistinis situacijos vertinimas filme labai ryškus. Pakanka pažvelgti į Dominyko motinos veidą, kuriame atsispindi ne laikinas nerimas, o tiesiog giluminė neviltis. Todėl berniukas nesikalba su savo mama ir kuo skubiau iššoka pro langą ir pasitraukia į kitą, nerealią erdvės pasaulį. Tas pasaulis nėra vien metaforinis. Dominykas kartu su trimis draugais (berniukais) nusprendžia praleisti dieną šalia esančio pusiau apleisto karinio oro uosto teritorijoje (filmuota Zokniuose, prie Šiaulių). Prasispraudę pro užrakintus vartus,

berniukai patenka į veiksmo erdvę, kurios jau nepalieka iki pat filmo pabaigos. Čia Dominykas sutinka oro uostui vadovaujantį „šaunuojį lakūną“ ir apleistuose bunkeriuose gyvenantį valkata. Abu vyrai metaforine prasme tampa Dominyko „tarsi-tėvais“.

Pirmasis Dominyko sutiktas naujosios erdvės herojus yra lyg idealusis berniuko tėvas, savotiška tikrojo tėvo, kuris išdavė ir paliko, priešingybė. Tauro Čižo puikiai suvaidintas patrauklusis lakūnas greitai važinėja džipu, vadovauja kelių lėktuvų pratyboms, pro žiūronus atidžiai stebi aplinką ir ant asfalto braižo taisyklingos vėjo skraidyklės konstravimo schemą. Tai įsikūnijęs vyriškumo idealas, kurio Dominykas vis nesąmoningai ieškodavo, bėgiodamas žiūrėti oro uoste kylančių lėktuvų ar konstruodamas savo skraidyklę. Tačiau lakūnas kartu yra ir labai groteskiškas filmo personažas. Jis yra „pernelyg-vyras“, panašesnis į reklamos herojų nei į realų žmogų. Tik susipažinęs su berniuku, Čižo įkūnytas lakūnas jam stropiai teikia vyriškumo pamokas. Moko iškentėti fizinį skausmą, aiškina, kaip pasigaminti skraidyklę, o aplinkui stovi kariniai lėktuvai, kyšo pabūklai. Tai pabrėžtinai vyriškas pasaulis, kokio Dominykas

Dominykas ir valkata. Kadras iš filmo „Varnų ežeras“. 2007

geidė ir pagaliau gavo. Lakūnas, metaforiškai šio pasaulio valdovas, priima Dominyką į šį pasaulį ir taip tarsi siūlo būdą tapti tikru vyru, gauti tai, ko taip trūksta realiame pasaulyje. Tačiau jis nepasinaudoja tokia galimybe. Vos tik pašaukus draugams,

Dominykas nubėga, o nustebeš lakūnas tik skėsteli rankomis.

Šią filmo dalį galima interpretuoti kaip gana aštrią režisierės tradiciniam vyriškumui skirtą kritiką. Lakūno figūra filme simbolizuoja ne vien perdėtą vyriškumą, o vyriškumą apskritai. Ji nėra pabrėžtinai bloga, ji tiesiog labai vyriška. O Dominyko nekonfliktiškas, bet abejingas pasitraukimas iš šio pabrėžtinai vyriško pasaulio rodo filmu demonstruojamą nuostatą. Lakūnas paliekamas kaip nereikalingas, vaiko poreikio neatliepiantis vyras.

Nesuklystume lakūno herojų susiedami su tikroju Dominyko tėvu. Tai lyg dvi tos pačios monetos pusės. Lakūno herojus gali atrodyti patrauklus savo vyriškumu, bet Dominykas vis tiek nuo jo pabėga. Tai reiškia, kad filmas nekelia ir nesvarsto problemos apie pareigas šeimai atliekančius ar neatliekančius vyrus. Kritika yra esmingesnė ir gvildena išgalėjusį vyro vaidmenį šeimoje. Kartu su Dominyku, bėgančiu nuo savo „idealaus tėvo“, ir mums siūlo pamiršti tradicinę vyriškumo sampratą. Kad įsitikintume tokios išvados pagrįstumu filmo kontekste, galime atlikti nedidelį mintinį eksperimentą. Įsivaizduokime „pasitaisiusio“ tikrojo Dominyko tėvo sugrįžimą į šeimą arba – tai būtų tas pat – lakūno tapimą Dominyko patėviu. Ar tada galėtume tikėtis filmo problemos sprendimo, t. y. laimingos šeimos? Atrodo, kad atsakymas

veikiau būtų ne. Tiek sūnaus ir motinos nebylus konfliktas, tiek motinos neviltis virtuvėje mums lyg ir sako, kad problema labiau egzistencinio nei praktinio pobūdžio.

Nesunku pastebėti, kaip filmas tampa pabrėžtinai moterišku žvilgs-

Valkata ir Dominykas. Kadras iš filmo „Varnų ežeras“. 2007

niu į šeimą ir vaikystę. Tai matyti net ir stilistikoje – jam būdingas lyrizmas, šviesios spalvos, vasariškas oras, net ir lengvas muzikinis motyvas pabrėžia lengvą stilių. Filmo užuomazga kiek rūstoka, bet tolesnis siužetas pabrėžtinai lengvas. Taip aktyviai imama kurti erdvę, kurioje pradeda formuotis naujas herojus, tradiciniam vyriškumui alternatyvus anti-vyras ar post-vyras.

Pasirodo valkatos figūra. Tai benamis, senyvas vyras (aktorius Valentinas Masalskis), kurio vardo taip ir nesužinosime. Klaidžiodamas po apgriuvusius karinės bazės bunkerius, valkata mieliau šnekasi su varnomis, o ne su žmonėmis. Berniukai iš valkatos, žinoma, tyčiojasi. Taip elgiasi daugelis vaikų, bet ypač berniukai, aščiau ir griežčiau besimokantys socialinio gyvenimo hierarchijos. Tai gi valkata supriešinamas su tradiciniu vyriškumu ir iš pradžių smarkiai pralošia. Režisierė dar kartą imasi stereotipų griovimo teigdama, jog laikas būtų peržiūrėti išmokus vyriškumo modelius, kad galėtume pradėti galvoti apie kitus. Masalskio „valkata“ – purvinas, senas, lėtas ir švelnus rankoje nešiojamam varniukui. Berniukai iš jo atima drabužius, tyčiojasi, galiausiai bemaž sudegina viename iš

bunkerių. Ir tik pačioje filmo pabaigoje po didesnio nuobodulio pertraukos, lyg išsikovę būti vyriškais, berniukai imasi paskutinio žygio prieš valkatą. Akmenimis išdaužo jo „būsto“ langus, o jį patį priverčia susigūžti kamputyje ir tyliai prašyti pasigailėjimo.

Tai, sakytume, krikščioniškas vyriškumo krizės sprendimas. Vyriškumas atranda savo naująją esmę ar bent ištrūksta iš senosios sampratos pančių, tik jau visiškai nusižeminęs, atsisakęs vyriškam vaidmeniui esmingo bruožo – noro pabrėžti savo galią. Nuo pat pradžių valkata toks nėra, tačiau baigiamosiose scenoje matome pasikeitusį ir Domyką. Prašantis pasigailėjimo valkata sustabdo Domyko norą tyčiotis, priverčia jį patį prašyti atleidimo. Tai kertinė filmo scena, kurios svarbą pabrėžia ir tai, kad čia pirmą kartą garsiai ištariamas berniuko betėvystės faktas (anksčiau jį galima buvo tik numanyti). Įvyksta savotiškas terapinis lūžis – berniukas sugriba įsisąmoninti savo betėvystę.

O kas toliau? Ar galime nors kiek po-

zityviau nusakyti naujojo vyriškumo turinį, koks rodomas „Varnų ežere“? Čia reikėtų atkreipti dėmesį į bene paslaptįgiausią filmo siužeto detalę. Pagrobę iš valkatos palatą, vidinėje jo kišenėje berniukai randa daugybę nuotraukų. Vienoje iš jų, didžiausioje ir labiausiai valkatos branginamoje, matome meninį moters aktą. Berniukų šūkaliojimai („papai, papai...“) tik dar labiau pabrėžia jų nesugebėjimą įvertinti nuotraukoje esančio grožio ir tiesos. Ši nuotrauka – tai raktas į valkatos gyvenimo paslaptį, raktas naujojo vyriškumo sampratai atrinkinti. Tai pabrėžtinai į moteriškumą atsisukantis, nustojantis pirmauti ir moteriškume ieškantis įkvėpimo vyriškumas.

Taip gana netikėtai „Varnų ežere“ aptinkame ne tik lyrinę dramą vaikams, bet ir įmantrią vyriškumo kritikos schemą. Juk – tai būtina pabrėžti – filmo akcentai sudėlioti tikrai tvirtai ir nedviprasmiškai. Be to, filmas yra labai metaforiškas, herojų portretai parodyti ne tiek „kūnu ir

krauju“, kiek schematizuoti, paversti simboliais.

Kaip vertintina vyriškumui skirta „Varnų ežero“ kritika? Sunku su ja nesutikti. Socialinis vyro vaidmuo, ypač vaidmuo šeimoje, turi akivaizdžių problemų. Jis ne visai atitinka pasikeitusias sąlygas, susijusias su aktyvesniu moterų dalyvavimu darbo rinkoje, besikeičiančiais sutuoktinių lūkesčiais ir kintančiu požiūriu į vaikų auklėjimą. Tačiau platesniam šios problemos svarstymui filmas nesuteikia pagrindo. Filmu akcentas kitoks – pirmiausia jis susijęs su moteriškumo kaip alternatyvos pabrėžimu. Todėl kad ir kaip vertintume, naujasis Inesos Kurklietytės filmas yra labai antiviriškas ir pro-moteriškas. Būtent moteriškumas pateikiamas kaip alternatyva ar bent šaltinis naujai vyriškumo sampratai. Todėl būtina sunaikinti tradicinį vyriškumą, ką filmas ir daro tiek šaržuodamas lakūno portretą, tiek naująjį vyrą paversdamas valkata, garbinančiu moters akto nuotrauka. ❧

Marija Matuškaitė
LIETUVOS
SKULPTŪRA
iki XVII a. vidurio

Ar Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo tamsus ir staigiai krintantis? Ar tikrai Europos mados virėvo šimtas ir dar? Po 1650 metų šalį nusiaubė okupacijos ir maža kas liko iš senosios kultūros, tad sunku drąsiai atsakyti „taip“ arba „ne“. Po knopolę rankomis faktai rodo, kad ir XVI a. – XVII a. pirmoje pusėje Lietuvos gyvenimas bei rėmimas buvo vertingo profesionalios meno. Marija Matuškaitė knygoje pirmą kartą vienoje vietoje rasite visas gotiškas ar renesansines skulptūras, mažiausiai keturias – Baudžiūnų meno istorijos naujiena. Knygos aprašoma cechų veikla – Bakarnaija, Užkainis, Pileckis pasirodo kaip Lietuvos praeities liudytojai. Didžiosios Kunigaikštystės geografija, ištovintų pervažių, mūstama užrašais, Mažeikių valka – tai sugrupuota visa apimtinai.

Komunistiniai monumentai Lenkijoje

PATRYCJA BUKALSKA

Atrodo, kad ištis niekas nežino, kiek Lenkijos teritorijoje dar galima rasti paminklų sovietiniams kareiviams arba komunizmo herojams – labai prieštaringoms asmenybėms¹. Tačiau galima manyti, kad greitai problemos sprendimo teks imtis daugelyje miestų. Ir tai bus ne šiaip užduotis, kurią savivaldybės tiesiog turės atlikti, o būtent problema – nes požiūris į šiuos paminklus daug kur skaldo gyventojų bendruomenes.

Kultūros ir nacionalinio paveldo ministerija jau pernai pradėjo rengti Memorialinių vietų apsaugos įstatymą. Visame įstatymo projekte iš 50 straipsnių tik 2 skirti komunistinių režimą šlovinančių paminklų šalinimo galimybei. Tačiau balandį dėl įvykių Taline, susijusių su Bronzinio kario paminklo perkėlimu, apie šitą projektą pradėta daugiau diskutuoti, nors jo autoriai pabrėžia, kad jis jau ilgai ruošiamas ir su anais įvykiais nieko bendra neturi. Svarbiausia, projektas numato visišką kapinių bei kapų neliečiamumą. Žuvusių Lenkijos žemės svetimų kariuomenių karių palaikai buvo ir bus saugomi.

Tuo pat metu pasirodė kito įstatymo projektas, ruošiamas Teisės ir teisingumo frakcijos. Jis buvo skirtas komunistinės simbolikos šalinimui, tačiau simbolika – tai ne vien sovietinės žvaigždės, bet, pavyzdžiui, ir ga-

tvijų pavadinimai, menantys įžymius komunistus. Seimo dešinieji pripažino, kad pasirinktas ne pats tinkamiausias momentas projektui pristatyti ir mėnesiui jį atidėjo.

Seimo narių įstatymo projekte kalbama apie komunizmą šlovinančius vietovių, gatvių, aikščių pavadinimus ir jų pakeitimą, apie tokio pobūdžio paminklų perkėlimą iš centrinių viešųjų vietų. Taip pat manoma panaikinti ordinus, apdovanojimus ir garbės vardus, suteiktus už nuopelnus komunizmui. Panašiai kaip ministerijos projektas, ir šis neapima kapinių bei ten esančių objektų. Vertingi architektūros paminklai taip pat nebus šalinami. Visų šių veiksmų išlaidas turėtų padengti valstybė. Dabar sprendimas tenka Seimui, kuris gal dar iki atostogų ims svarstyti abu projektus: frakcijos ir ministerijos.

Nors įvykių Taline metu Lenkijos politikai ir daugelis paprastų piliečių nuoširdžiai palaikė estų pusę, tačiau komunistinių paminklų klausimas savoje šalyje lenkams nėra toks vienprasmis. Pavyzdžiui, viename iš Varšuvos miesto rajonų – *Praga Północ*, pačiame centre, vietoje, kuri vadinama Vilniaus aikšte (*Plac Wileński*), pro kurią kasdien pravažiuoja tūkstančiai automobilių, šimtai autobusų ir tramvajų, stovi galingas monumentas – Kovos brolybės paminklas (*Pom-*

nik braterstwa broni). Tai pirmas paminklas, pastatytas po karo dar sugriautoje ir ką tik pradėtoje atstatyti Varšuvoje, iškilmingai atidengtas 1945 m. lapkritį. Raudono granito cokolio viršūnėje trys kareiviai veržiasi kovon, o apačioje – kampuose, dar keturi – palenktom galvomis, stovi lyg garbės sargyboje. Du iš tų keturių – su sovietine žvaigžde papuoštais šalmais, o du – su lenkiškomis kampuotomis kepurėmis, ant kurių prisegtas herbas – erelis. Užrašas lenkų ir rusų kalba skelbia: „Šlovė Raudonosios armijos didvyriams. Kovos draugams, kurie atidavė gyvybę už lenkų tautos laisvę ir nepriklausomybę, šį paminklą pastatė Varšuvos gyventojai – 1945“. Iškart atsiradus paminklui, sostinės gatvėse jis buvo pramintas „trys kovoją – keturi apsimiegoję“ (*czterech śpiących, trzech walczących*). Iki mūsų dienų išlikęs sutrumpintas pavadinimas „keturi apsimiegoję“ (*czterej śpiący*).

Varšuviečiai iki šiol prisimena, kad sovietai 1944 m. vasarą sustabdė puolimą rytiniame Vyslos krante ir iš ten stebėjo, kaip lėtai gesta Varšuvos antinacinis sukilimas. Stalinui buvo parankiau nutraukti ataką ir palaukti, kol vokiečiai išžudys sukilusius miesto gyventojus ir sunaikins *Armia Krajowa*, ištikimą Lenkijos vyriausybei išėivijoje, o ne sovietų statytiniams – komunistams, pasiskelbusiems šalies valdžia Liubline 1944 m. liepą. Tada žuvo apie 200 000 žmonių, 80% pastatų mieste, kairiajame upės krante, virto griuvėsiais. Dešinėje jos pusėje, ten pat, kur dabar stovi paminklas, laukė Raudonosios armijos daliniai. Kartu su jais buvo ir Stalino įsakymu Sovietų Sąjungoje suformuotų lenkų karinių dalinių, vadovaujamų gen. Zygmunto Berlingo. Kai kurie jų bandė savarankiškai persikelti į kairįjį krantą – dauguma šių veiksmų dalyvių žuvo.

partizanų dalinių. Komunistų propaganda jį vėliau vaizdavo kaip didvyrį, tačiau kariuomenėje žinomas jo alkoholizmas, ypatingas nesugebėjimas vadovauti bei nesiskaitymas su pavaldinių gyvybe (<http://pl.wikipedia.org>; <http://www.ipn.gov.pl/portal/pl/398/4918>).

¹ Čia geras pavyzdys: generolas Karolis Świerczewski, 1897 m. gimęs lenkų tautybės komunistas. 1917–1943 m. tarnavo sovietų armijoje (dalyvavo 1920 m. lenkų–bolševikų kare bei pilietiniame kare Ispanijoje). Nuo 1943 m. rugsėjo paskirtas organizuoti,

o po to vadovauti Lenkų karinėms pajėgoms SSRS. Kaip jų vadas dalyvavo kovose Čekijos ir Vokietijos teritorijose 1944–1945 m., po to tarnavo Lenkijoje Liaudies kariuomenės generolu. Žuvo 1947 m. per susirėmimą su Lenkijos teritorijoje veikusiu ukrainiečių

Šiuo metu ruošiamas minėtos Vilniaus aikštės rekonstrukcijos projektas. Pagal jį transporto sklandumo sumetimais paminklas turėtų būti keliolika metrų pastūmėtas į šalį. Iškart prasidėjo diskusija, ar nevertėtų ta proga visiškai jo pašalinti. Dėsinieji miesto tarybos nariai pasisako už, kairieji prieš. Niekas dar nėra atlikęs viešosios nuomonės tyrimų šiuo klausimu, bet iš rajono gyventojų pasisakymų galima daryti išvadą, kad daugelis jų tiesiog priprato prie šio monumento. Žiūrint į minias, kurios kasdien slenka pro aikštę, susidaro įspūdis, kad žmonės veikiausiai nekreipia į paminklą jokio dėmesio ir jau tikrai nevertina jo kaip priklausomybės nuo sovietų simbolio.

Čia ir išryškėja skirtingas lenkų ir Baltijos šalių piliečių požiūris į Rau-

ją įžengė dvi kariuomenės: vokiečių ir sovietų, abi vykdė nusikaltimus prieš civilius gyventojus ir niokojo šalį. Tačiau tuo metu, kai 1944 m. Raudonoji armija stūmė iš Lenkijos nacius, gyventojai laikė sovietų karius tam tikra prasme išlaisvintojais. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje dalykas atrodė lyg ir priešingai – sovietai buvo laikomi labiau nekenčiamu iš dviejų priešų. Lenkų ir, pavyzdžiui, estų likimai skyrėsi ir po karo, vien todėl, kad Lenkija, nors ir netekusi suverenumo, nebuvo tapusi Sovietų Sąjungos dalimi. Tai gi 2007 m. balandį lenkai visa širdimi palaikė estų pusę, tačiau, pažvelgus į komunistinių paminklų klausimą jų šalies teritorijoje, jis jiems neatrodė toks vienaprasmiškas.

Šį nevienaprasmiškumą vertinant praeities pėdsakus gali suvokti ir

riausybei, o ne renkami gyventojų). Jeigu kartais atsitiktų taip, kad savivaldybė atsisakytų tai daryti, tai sprendimą priimtų vaivada. Reikia manyti, kad kai kur nuomonės gali skirtis tarp savivaldybės narių arba tarp savivaldybės ir vaivados.

Tokio vietinio konflikto skonį galėjome patirti, pavyzdžiui, Silezijoje. Dalis šio krašto gyventojų su pasipiktinimu sutiko Tautos atminties instituto kreipimąsi dėl kai kurių gatvių pervadinimo, ypač regiono centre – Katovicuose. Taip buvo reaguojama į bandymą pervadinti, pavyzdžiui, Edwardo Giereko gatvę² arba Jerzy Zięteko žiedą. Pastarasis – komunizmo laikų Silezijos vaivada, kurį iki šiol gyventojai gerbia ir vertina už nuopelnus regionui. Neseniai apie tai rašė *Gazeta Wyborcza* lenkų režisierius, o dabar senatorius Kazimierz Kutzas: „Galiu įsivaizduoti paminklo Ziętekui pašalinimą iš Katovicų. Tokių laidotuvių kaip jo per visą pokarį Silezijoje žmonės niekam nebuvo surengę. Įdomu, kiek žmonių atvyktų į paminklo „deportaciją“ ir kas čia dėtųsi? Aš esu dalyvavęs Zięteko pirmose laidotuvėse ir – jeigu prireiks – atvyksiu ir į antras“.

Tačiau čia kalbama apie „savus“ komunistus. O sovietai – kas kita. Rusai reagavo pasipiktinimu, išgirdę tik gandus, kad Lenkijoje planuojama šalinti paminklus sovietiniams kareiviams. Tarsi nepastebėjo informacijos, jog kapinių ir netgi pavienių kapų niekas nežada judinti. Priešingai – įstatymiškai jie bus dar labiau apsaugoti. Tačiau reikia manyti, kad tema dar ne kartą grįš ir į Lenkijos politikos sceną, ir į užsienio politiką. Daug kas pasakys: čia daugiau emocijų negu argumentų. Be abejo, vidinių prieštaravimų tarp pačių lenkų šiuo klausimu dar ne kartą kils, bet lygiai taip pat galima manyti, kad dėl sovietinių paminklų Lenkijoje tokių įtampų, kaip Taline, nebus. ❏

Kovos brolybės paminklas Varšuvoje. Jano Pieslako asmeninis archyvas

donosios armijos įžengimą. Paprasčiau kalbant, lenkams problema yra ne tai, kad sovietai įžengė į krašto teritoriją, o tai, kad po to nebeprisitraukė. 1939 m. rugsėjį į Lenkijos teritori-

mūsų aptariamų įstatymų projektų autoriai. Pagal šiuos projektus lemiamas balsas dėl paminklų šalinimo klausimo priklausys ne savivaldybėms, o vaivadoms (jie pavaldūs vy-

² Edwardas Gierekas (1913–2001) – iš Silezijos šachtininkų šeimos kilęs komunistų veikėjas. 1970–1980 m. Lenkijos komunistų

partijos CK pirmasis sekretorius, pašalintas kilus „Solidarumui“. Vadovaudamas šaliai užtikrino anglies kasyklų darbininkams privilegijų

ir lengvatų, dėl ko Silezijoje buvo ir iki šiol liko gana populiarus (http://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Gierek).

Ar galima ginčytis dėl to, kas valdo pasaulį?

PAULIUS VOLVERSTAS

Ar Izraelio lobistai JAV gniaužia diskusiją dėl Izraelio veiksmų? Tokį klausimą šių metų gegužės 5 d. svarstė „Dohos debatų“, vienos iš diskusijų Oksfordo universitete ciklo, transliuojamo per *BBC World* televiziją, dalyviai. Iš pirmo žvilgsnio, tai keistoka tema aptarinėti Europoje.

Tezę palaikė politologas Normanas Finkelsteinas, DePaul universiteto profesorius (išpopuliarėjęs savąja „Holokausto industrija“ (2000, liet. 2004)), pats ne kartą vadintas holokausto neigėju, neonaciu bei pseudomokslininku, ir JAV dirbantis airių žurnalistas Andrew Cockburnas. „Prieš“ pasisakė Martinas Indykas, pristatytas kaip ilgametis JAV ambasadorius Izraelyje ir *Times* skiltininkas Davidas Aaronovitchius. Tradiciškai po diskusijos balsavę dalyviai pripažino pirmųjų „pergalę“ („taip“ pasakė 65,6%), tačiau tikroji diskusijos tema paaiškėjo vėliau.

Daugiausia dėmesio diskusijoje susilaukė klausimai, kuriuos viešumon iškėlė irgi pernai publikuota studija, įsiūbavusi tarp politikos mokslininkų, publicistų bei analitikų audrą, panašią į tą, kuri kilo kadaise Samueliui P. Huntingtonui paskelbus esė *The Clash of Civilizations*. Tai Čikagos universiteto Politinių mokslų instituto profesoriaus Johno J. Mearsheimerio ir tuometinio Harvardo universiteto Johno F. Kennedy Valdymo mokyklos dekaną Stepheno M. Walto studija *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy* („Izraelio lobi ir JAV užsienio politika“). Iš pradžių šią studiją užsąkęs *Atlantic Monthly* vėliau jos atsisakė, kurį laiką

JAV spaudoje ji visai neskelbta (neva buvusi „per ilgą“ (80 p.), – argumentavo Indykas), o galiausiai paviėšinta internete (<http://ksgnotes1.harvard.edu/research/wpaper.nsf/rwp/RWP06-011>) ji susilaukė neregėto dėmesio. Per keltą mėnesių tekstą „išsitraukė“ daugiau nei ketvirtis milijono skaitytojų, o redaguotą versiją netrukus išspausdino *London Review of Books* (2006-03-23, vol. 28, Nr. 6). Pamėginsime perteikti pagrindines studijos mintis.

Pirmoje dalyje, pavadintoje „Didysis geradarys“, išvardyta visa, ką gero Izraeliui yra padariusios JAV. Studijos autorių nuomone, Izraelį turėtume laikyti didžiausiu JAV paramos gavėju po Antrojo pasaulinio karo: nuo 1973 m. karo JAV parama siekia jau 140 mlrd. dolerių. Kasmet valstybė, kurios BVP vienam gyventojui nenusileidžia kai kurių ES senbuvų (pvz., Ispanijos) BVP, gauna 3 mlrd. dolerių paramą, ir tai vienintelė valstybė, gaunanti visą sumą metų pradžioje, turinti teisę 25% išleisti gynybos tikslams ir nepateikti išlaidų ataskaitos. Maža to, Izraeliui prieinami net tie žvalgybos duomenys, kuriais JAV neskuba dalytis su savo NATO sąjungininkėmis. Nenuvertintina ir diplomatinė parama: nuo 1982 m. JTO Saugumo taryboje JAV vetavo 32 rezolucijas dėl Izraelio.

Taigi JAV parama Izraeliui esanti unikalaus pobūdžio ir ji galėtų būti pagrįsta tik tuo, kad Izraelis sudaro JAV strateginį kapitalą arba kad esama kokio nors lemiamo moralinio pagrindo.

Antroje dalyje „Strateginė proble-

ma“, Mearsheimeris ir Waltas mėgina įrodyti, kad, nepaisant JAV ir Izraelio politikų nuolatinio kartojimo, jog abi šalys „sukūrė unikalią partnerystę kaip atsaką į augančias strategines grėsmes Artimuosiuose Rytuose“, iš tiesų Izraelis yra didelė strateginė JAV problema.

Juk iki pat XX a. septinto dešimtmečio pabaigos JAV stengėsi palaikyti draugiškus santykius su arabų pasauliu. JAV administracija ne kartą kritikavo Izraelio politiką (ypač per 1956 m. Sueco krizę), kurią laikė svarbia kliūtimi taikai regione. Autorių nuomone, JAV vis labiau ėmė remti Izraelį tiesiog spaudžiant aplinkyboms: didėjant sovietų paramai arabams nuo Šešių dienų karo (1967), na, ir globalėjant Šaltajam karui, vertusiam rinktis „mes arba jie“. Būtent Ronaldo Reagano laikais JAV, dėl 1979 m. „islamo revoliucijos“ pradusi kaip sąjungininką Iraną, turėjusi vienareikšmiškai pasirinkti Izraelį. Tačiau pasibaigus Šaltajam karui Izraelis kaip sąjungininkas ėmęs sudaryti vis daugiau sunkumų nei duodęs naudos. Pavyzdžiui, jau per pirmąjį Irako karą JAV, idant nesuerzintų savo arabų sąjungininkų, negalėjo naudoti Izraelio bazių karinei operacijai. Paskutinį dešimtmetį, ir ypač po Rugšėjo 11-osios, Izraelio rėmimas buvo grindžiamas kova su terorizmu ir agresyviomis šalimis, kurios galėtų teroristams perduoti branduolinį ginklą. Mearsheimerio ir Walto nuomone, tai netikęs pagrindimas: teroristinės organizacijos, su kuriomis kovoja Izraelis (*Hamas* ir *Hezbollah*), nekeliančios grėsmės JAV. Maža to, terorizmas Palestinoje kylantis dėl Izraelio veiksmų, Gazos ruožo ir Vakarų kranto kolonizacijos. Ir galiausiai – terorizmo grėsmė JAV atsiradusi iš dalies ir dėl sąjungos su Izraeliu. Juk demonstruojama besąlygiška JAV parama Izraeliui tokiems žmonėms kaip Osama bin Ladenas palengvina naujų teroristų verbavimą.

Panašiai autoriai vertina ir vadinaujamųjų agresyvių šalių keliamą pavojų: tai nesąs tiesioginis pavojus JAV; dau-

guma problemų, susijusių su Iranu, Sirija ir Huseino Iraku, kildavę būtent dėl JAV ryšių su Izraeliu. Maža to, ypatingi santykiai su Izraeliu silpnina JAV pozicijas ir ES atžvilgiu. Taigi Mearsheimeris ir Waltas daro išvadą, kad laikant Izraelį svarbiausiu sąjungininku kovoje su terorizmu ir Artimųjų Rytų diktatūromis, viena vertus, išpučiamos Izraelio galimybės būti naudingam, kita vertus, neįvertinama tai, kaip labai Izraelio politika trukdo JAV veiksmams.

Autoriai taip pat atkreipia dėmesį, kad Izraelis dažnai nesielgia kaip lojalus sąjungininkas: neretai ignoruoja amerikiečių prašymus, laužo pažadus, duotus JAV politikams, vertingas karines technologijas, gautas iš JAV, perduoda potencialioms jos priešinėkėms (pvz., Kinijai) ir, galiausiai, iš visų sąjungininkų imasi agresyviausių žvalgybos veiksmų JAV atžvilgiu.

Trečioje dalyje „Nykstantis moralinis pagrindimas“ autoriai mėgina sugriauti JAV ir Izraelio sąjungos moralinį matmenį, pradėdami nuo argumento „ginti silpnesnįjį“. Dar prieš amerikiečiams pradėjus ginkluoti Izraelį, jis neabejotinai turėjęs didesnę, geriau ginkluotą ir geriau vadovaujamą kariuomenę negu jo priešininkai (pvz., per 1956 ir 1967 m. karus), o šiuo metu yra, be abejo, stipriausia kariniu požiūriu regiono valstybė. Tad šis argumentas turėtų veikti priešingai...

Autoriai taip pat kritikuoja ir istorinį, praeities skriaudų atlyginimo argumentą. Iš tiesų žydai ilgai kentėjo nuo antisemitizmo, patyrė neregėtų persekiojimų, tačiau atsirandant Izraelio valstybei buvo padaryta veiks-
mu, nuo kurių nukentėjo iš esmės dėl to nekalti palestiniečiai. XIX a. pabaigoje, susiformavus sionizmui, arabai, Palestinoje gyvenę 1300 metų, sudarė apie 95% jos gyventojų, ir net susikūrus Izraelio valstybei žydai tesudarė 35% jos gyventojų, kuriems priklausė 7% žemės. Mearsheimeris ir Waltas cituoja Dovydą Ben Gurioną: „Buvo antisemitizmas, naciai, Hitleris ir Osvencimas, bet ar tai jų kal-

tė? Jie mato tik viena: atvykome čia ir pavogėme jų šalį. Kodėl jie turėtų su tuo sutikti?“ Sionistų lyderiai nesiekę kurti kokios nors federacijos ar pasidalyti šalies, tačiau jie puikiai suprato, kad (vėl cituojamas Ben Gurionas) „neįmanoma be prievartos, net be brutalių prievartos išvaizduoti generalinės arabų gyventojų evakuacijos“, tad Nepriklausomybės karo metu buvę iškeldinta 700 000 palestiniečių.

Paskutinis Izraelio šalininkų „moralinis“ argumentas – dori izraeliečiai *versus* blogi arabai (vienas žinomiausių šios tezės šalininkų – Alanas Dershowitzas, Harvardo universiteto teisės profesorius, knygos *The Case of Israel* autorius). Mearsheimeris ir Waltas savo ruožtu teigia, kad sionistai niekada nebuvo linkę rodyti geros valios palestiniečiams. Remdamiesi žydų istorikų revizionistų (pvz., Benny Morriso) darbais, jie piešia niūrų Izraelio valstybės egzistavimo vaizdą: etniniai valymai per Nepriklausomybės karą, prisijungimas prie Anglijos ir Prancūzijos siekiant užkariauti teritorijų per 1956 m. karą su Egiptu, karo belaisvių žudymas per karinius konfliktus. Galima prisiminti ir paskutinį Izraelio karą su *Hezbollah*, kuris virto karu prieš taikius Libano gyventojus. Galiausiai autoriai primena ir seną „antisisionistinį“ argumentą, kad ir sionistai nesikratė teroro: 1944 m. žydų organizacijos sprogdino britų karinius objektus, o 1948 m. nužudė JTO derybininką kunigaikštį Folke'ą Bernadotte'ą. Vienas tų teroristų buvo būsimasis Izraelio premjeras Yitzhakas Shamiras.

Ketvirta studijos dalis skirta Izraelio lobi JAV. Mearsheimeris ir Waltas tai nusako kaip „įvairių žmonių ir organizacijų koaliciją, aktyviai veikiančią formuojant JAV užsienio politiką Izraeliui parankia kryptimi“. Lobi šerdis esantys Amerikos žydai, kurie kasdien stengiasi (rašydami laiškus, aukodami pinigais, remdami proizraeliškas organizacijas) palenkti JAV politiką Izraelio interesams. Nors JAV žydų požiūriai į konkrečias problemas skiriasi (jie sudaro apie 3% visų gyventojų ir pagal apklausas dauguma

jų linkę pritarti nuolaidoms palestiniečiams), bet pagrindinių organizacijų – AIPAC (*American Israel Public Affairs Committee*, Amerikos Izraelio visuomenės reikalų komitetas), CPMJO (*Conference of Presidents of Major Jewish Organizations*) ir kt. – vadovai laikosi griežtos linijos remti ekspansionistinę Izraelio politiką. Jie siekia užgniaužti Izraelio politikos kritiką JAV žiniasklaidoje, dažnai konsultuojasi su Izraelio politikais, tačiau šie labai retai patiria savo tautiečių iš Amerikos spaudimą.

Izraelio lobistams autoriai priskiria ir kai kuriuos neokonservatorius bei įtakingus krikščionių fundamentalistus, „teleevangelistus“, Izraelio valstybės atsiradimą siejančius su bibliinių pranašysčių išsipildymu.

Kaip Izraelio lobi veikia? Pasak Mearsheimerio ir Walto, esama dviejų veikimo strategijų. Visų pirma, siekiama daryti įtaką prezidentui ir Kongresui, įtikinėjant, kad remti Izraelį yra protinga (*smart*). Antra, siekiama sudaryti palankų Izraelio įvaizdį visuomenės akyse ir įpiršti Izraelio poziciją rūpimais klausimais. Labai svarbu kontroliuoti diskusijas, užčiaupti arba nuvertinti kritinius komentarus, nes atvira ir nuoširdi diskusija apie JAV ir Izraelio ryšius galėtų vesti prie santykių pervertinimo.

Kodėl lobi toks įtakingas? Pati JAV valdžios sistema yra atvira lobistinei įtakai, ir jei nėra konkurencijos (šiuo atveju – stiprios palestiniečių interesų grupės), o visuomenės dauguma nusiteikusi pasyviai, tai tokie lobistai gali įgyti neproporcingai didelę įtaką. Lobi įtaka labiausiai matyti Kongrese, kuriame įtakingus postus užima „krikščionys sionistai“, o nemaža darbuotojų – čia Mearsheimeris ir Waltas cituoja Moritzą Amitay, buvusį AIPAC vadovą – „yra žydai, norintys spręsti kai kurias problemas per savo žydiškumo prizmę“. Studijos autoriai priduria: „AIPAC, kuri *de facto* yra užsienio vyriausybės agentė, laiko už gerklės Amerikos Kongresą“. Izraelio lobi įtaką lemia ir gerai organizuota finansinės paramos sistema. Nors jie sudaro

tik 3% gyventojų, žydų aukos siekia, pavyzdžiui, iki 60% visos paramos Demokratų partijai. Lobi remia savo reikalui palankius kandidatus pirminiuose rinkimuose, o juos išrinkus siekia, kad į administracijos postus būtų paskirti Izraeliui palankūs valdininkai (pavyzdys – minėtasis Martinas Indykas, AIPAC tyrimų direktorius ir *Washington Institute for Near East Policy* (WINEP) įkūrėjas). George'o W. Busho administracijoje studijos autoriai priskaičiuoja ypač daug Izraelio lobistų: Eliotą Abramsą, Nacionalinio saugumo patarėjo pavaduotoją, Johną Boltoną, JAV ambasadorių JTO, Douglasą Feithą, gynybos sekretoriaus pavaduotoją (pasakojama, kad Condoleeza Rice, aptariant Artimųjų Rytų politikos klausimus, kartą jam pasakiusi: „Ačiū, Dougai, tačiau jeigu norėsime išgirsti Izraelio poziciją, pakviesime ambasadorių“), Lewisą Libby, viceprezidento sekretorių, dabar jau nuteistą už slaptosios agentės pavardės pavišimą, Richardą Perle'į, komiteto saugumo klausimais patarėjų grupės vadovą, galiausiai Paulą Wolfowitzą, buvusį Gynybos sekretoriaus pavaduotoją.

Izraelio lobistų sąjungininke Mearsheimeris ir Waltas laiko ir žiniasklaidą, ypač konservatyviąją, per kurią esą galima formuoti Artimųjų Rytų ir Izraelio vaizdinį. Didžioji dauguma JAV politikos komentatorių nusiteikę proizraeliškai, tokios pozicijos laikosi dienraščiai *The Wall Street Journal*, *The New York Sun*, *The Chicago Sun-Times*, *The Washington Times* ir prestižiškiausi bei įtakingiausi politiniai savitiraščiai ir mėnraščiai *The Atlantic Monthly*, *The New Republic* bei skaitomiausiasis *Commentary*. Kitai žiniasklaidai (įskaitant ir visuomeninį radiją) daromas spaudimas, pavyzdžiui, reikalaujant sumažinti finansavimą.

AIPAC ne tik remia žinių apie Izraelį sklaidą, bet ir finansuoja apie 130 žydų studijų centrų, užsiima to, kas rašoma ir dėstoma apie Izraelį monitoringu.

Skyriaus pabaigoje Mearsheimeris ir Waltas užkabina ir „didžiojo tildy-

mo“ klausimą: „Kas kritikuoja Izraelio veiksmus arba teigia, kad proizraelietiškos grupės turi didelės įtakos Amerikos Artimųjų Rytų politikai, [...] didelė tikimybė, gali būti pavadintas antisemitu“.

Paskutinę, penktą studijos dalį autoriai pavadino „Uodega, kuri vizgina šunį“, kur mėgina pavaizduoti, kaip Izraelio lobi paveikė JAV Artimųjų Rytų politiką, pradedant represijų palestiniečių atžvilgiu rėmimu, ir baigiant pagrindinių Izraelio konkurentų regione (Irano, Irako ir Sirijos) tapimu JAV „taikiniaus“. Maža to, jie mėgina įrodyti, kad nors ir nebūdamas vienintelis veiksnys, Izraelio lobi spaudimas buvo lemiamas nusprendžiant 2003 m. pradėti Irako karą. Esą didžiausios įtakos Bushui priimant sprendimą turėjo „arabistikos legenda“ Bernardas Lewisas, Wolfowitzas, suformulavęs neokonservatyvią užsienio politikos doktriną, pagrįstą demokratijos plėtimu (kovojuant su tironija), ir Libby, dėjęs ypač daug pastangų šališkai interpretuojant žvalgybos duomenis, ieškant preteksto karui.

Irako karas, studijos autorių akimis, buvo kelių dešimtmečių JAV politikos Artimuosiuose Rytuose kaitos rezultatas. Jei Reagano epochoje (kai pagrindinis priešininkas buvo SSRS) JAV veikusios kaip „užjūrio balansuotojas“ ir siekusios, kad nė viena regiono valstybė neįgytų per didelio pranašumo (dėl to parėmė Huseiną kare su Chomeinio Iranu), tai Billo Clintono laikais imtasi „dvigubo sulaikymo“ strategijos (autoriumi laikomas Martinas Indykas). Pagal ją numatyta dislokuoti regione nemažas nuolatines karines pajėgas, kurios turėtų „sulaikyti“ ir Iraką, ir Iraną. Paskutiniame XX a. dešimtmetyje, didėjant nepasitenkinimui, kad JAV esą saugančios vieną nuo kito savo mirtinus priešus, neokonservatoriai pradėjo įrodinėti, kad reikia imtis demokratijos įvedimo jėga, nes tai esą padėtų pamatus stabiliai taikai regione.

Per paskutinius keletą metų Izraelio lobi esą aktyviau ėmėsi kitų regiono šalių: siekta, kad Sirijai būtų paskelbtos

sankcijos, kad ji pasitrauktų iš Libano (pavyko), kad būtų didinamas spaudimas Iranui dėl jo atominės energetikos programos. Mearsheimerio ir Walto manymu, Iranas negali kelti didelės grėsmės JAV, tuo tarpu Izraelis su baime žiūri į kiekvieną regiono valstybę, kuri galėtų įsigyti branduolinį ginklą (pats jį turėdamas). Autorių išvada: „Jei Vašingtonas galėjo gyventi su SSRS, Kinijos, net Šiaurės Korėjos branduoline grėsme, tai galėtų gyventi ir su branduoliniu Iranu. Ir būtent todėl lobi turi išlaikyti nuolatinį spaudimą Amerikos politikams, idant jie pradėtų konfrontaciją su Iranu“.

Studijos pabaigoje Mearsheimeris ir Waltas kelia klausimą: ar įmanoma riboti Izraelio lobistų įtaką? Juk dabartinė politika kelia JAV vis daugiau problemų: nesprenžiamą Palestinos problemą, didėjančią terorizmo pavojų; siekimas pakeisti režimą Irane ir Sirijoje gali virsti katastrofa; faktinė parama Izraelio ekspansijai kenkia JAV kaip žmogaus teisių gynėjos įvaizdžiui. Tiesa, studijos autoriai nemano, kad artimiausiu metu kas nors pasikeis: politikai labai jautriai reaguoja į aukas rinkimų kampanijose bei politinio spaudimo priemones, Izraelio lobistai neturi sau lygių, o žiniasklaida dar ilgai simpatizuos Izraeliui.

Reakciją į studiją nesunku įsivaizduoti. Greta kaltinimų antisemitizmu („Izraelio lobi“ nejučia pakeičiamas „žydų lobi“ ir tekstas traktuojamas kaip dar vienas „žydų sąmokslas“ žanro rašinys), neprofesionalumu (autoriai nėra Artimųjų Rytų specialistai), bulvarinėje spaudoje pasirodė ir neonacių komplimentų. Rimtos kritikos irgi nestokota. Žinoma, tai tikrai nėra geriausia studija Artimųjų Rytų ar JAV užsienio politikos klausimais. Ji atsirado veikiausiai iš amerikiečių susierzinimo dėl Irako karo. Tačiau jos sukelta audra verčia prisiminti Zbigniewo Brzezińskiego mintį, kad JAV būta daug įtakingų lobistų – ir kubiečių, ir armėnų, ir net lenkų – tačiau tik vienas, Izraelio lobi, yra nekritikuotinas, o tai – pavojinga išimtis. ❧

Šventieji karai

Indija – XXI a. konflikto teatras

EGIDIJUS VAREIKIS

Naujųjų amžių futurologai įsivaizduodavo pasaulį kaip tvarkingą, teisingą ir laimingą bendruomenę. Postmodernybės epochoje mėgstama piešti veikiau apokaliptinius Žemės rutulio ateities vaizdus. Suprantama, tam esama pagrindo. Žmonija ideologiškai skaidosi: nepaisant „universalijų“ vertybių ir „universalijų“ žmogaus teisių, įvairių rasių, įvairių tikėjimų ir istorijos akibrokštų suformuotos tautos jau beveik įteisino tarpusavio neapykantą. Ten, kur susiliečia civilizacijos, kyla vis didesnės neapykantos ir nepasitikėjimo sienos, bręsta „šventieji“ civilizacijų karai. Viena iš tokių potencialių karo vietų – Indija.

Gali pasirodyti, kad Indija yra kaip tik vieta, kur istorija suka taikos link. Milijardą gyventojų turinti šalis tampa vis svarbesne pasaulio ekonomikos veikėja, – įkandin Kinijos, ne vieno teoretiko vadinamos potencialia supervalstybe, gaminančia daug ir pigiai, žengia Indija, savo ruožtu užkariaujanti pasaulio rinką pigiomis paslaugomis. Šiandien daugiau kaip 60% Indijos BVP sukuria paslaugos, tuo tarpu pramonė ir žemės ūkis – mažiau kaip po penktadalį.

Jau įprasta sakyti, kad tai – didžiausia pasaulio demokratija, kai kuriais atvejais net labai pamokomas pavyzdys, kad demokratiją galima sukurti bet kurioje vietoje ir iš bet kokios istorinės bei socialinės „žaliavos“, jei tik pakanka politinės valios ir kantrybės. Indija, ištikima moralės standartams, yra hindu civilizacijos šiuolaikiško atgimimo ir amžinumo simbolis. Mohandas Karamchandas Gandhis arba Mahatma Gandhis – viena iš garbin-

giausių politikos asmenybių pasaulyje – neva ikūnijo asketišką, savim pasitikinčią, tolerantišką, be rasinio apartheido ir griežtos kastų sistemos civilizaciją. Buvusi britų kolonija, dirbtinai sulipdyta iš aibės kunigaikštysčių ir įvairaus savivaldos lygio teritorijų, dar prieš tris dešimtis metų baiminosi masinio bado. Tačiau ne tik išgyveno, bet ir stabilizavo demokratijos struktūras. Kitaip negu Kinija, ji neskelbė vieno vaiko politikos ir nesusižavėjo tvarkingu vienos partijos valdymu, vis labiau gerbia žmogaus teises ir privačią iniciatyvą. Demokratija stipri, jei Indija nepabijojų išsirinkti prezidentu islamiškas šaknis turinčio Abdulos Kalamo, o visai neseniai į valdžios struktūras įsileido žemiausiomis laikomų kastų atstovus.

Tai gražusis Indijos fasadas, leidžiantis tikėti, kad Indija, o ne Kinija taps ta didžiąja Azijos valstybe, turėsiančia įtakos viso pasaulio raidai. Tačiau ne viskas taip paprasta.

Indija – vis dar didelės socialinės nelygybės ir identiteto stokojantis kraštas. Pagal Jungtinių Tautų socialinės raidos indeksą Indija 2006 m. buvo 126-oje vietoje, t. y. Namibijos, Kambodžos ir Tadžikistano lygyje, vidutinio išsivystymo šalių grupės uodegoje (plg. Kinija – 81, Rusija – 65, Lietuva – 41 vietoje). Vos 15% indų namuose turi vandentiekį, vos 40% vaikų normaliai maitinami. „Žalioji revoliucija“ leido šaliai išgyventi ir augti, tačiau sunaikino apie du trečdalius miškų, užteršė orą, vandenį ir dirvą. Dažnai socialistuoda-

vę vadovai taip pat buvo klystantys. Dar 1955 m. karo nualinta Pietų Korėja buvo vargingesnė už Indiją, tačiau šiandien, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, yra beveik 20 kartų turtingesnė. Blogiausia turbūt tai, kad Indija yra politinis svetimkūnis savo regione.

Gandhis svajotojo apie civilizacijų bendravimo regioną, kuriame taikiai sugyventų daug religijų ir tautų. Regionui turėjo priklausyti ne tik dabartinė Indija, bet mažiausiai visos britų valdos bei įtakos zonos – nuo Afganistano iki Tailando. Visose šiose teritorijose buvo galima rasti tos socialinės įvairovės, istorinio palikimo, iš kurio galų gale susiformavo tik Indijos Respublika. Indija yra viso labo Mahatmos „programa minimum“. Viena iš teisingų idėjų buvo ta, kad jis norėjo sukurti decentralizuotą valstybę su stipria vietos administracine sistema – *panchayati raj*. Jis tikėjosi, kad nukreipus dėmesį nuo vietos problemų sprendimo, galima būtų išvengti atskirų buvusių karalysčių ar regionų „identitetų“, religino išskirtinumo bei, naudojantis nepriklausomybės sukelta euforija, pradėti laipsnišką naujos tautos kūrimo procesą, integruojant indoeuropietiškas, davidiškas ar net mongoliškas kalbas bei kultūras. Šalyje keliolika regioninių kalbų turi oficialiai vartojamą statusą. Atrodo, kad Indijos tautos kūrimasis vyksta lėčiau nei stiprėja tam priešiškos jėgos.

Indija gyventų ilgą ir laimingą gyvenimą, jei žmogus būtų racionalus ir remtųsi bendros naudos ir bendro intereso idėjomis. Respublikoje, sukurtoje pagal Europos modelį, – juo labiau kad ji yra Azijoje ir dar federacinė, – negalima „užsikabinti“ už jokios šventos idėjos – nacionalizmo, tikėjimo, istorijos garbinimo ir pan. Indija nėra gera valstybė visoms antieuropietiškomis ir antiamerikietiškomis jėgoms. Indija stengiasi sukurti Europą Azijoje, tačiau tuo pat metu tampa lengvai įveikiamu priešišku jėgų taikiniu. Europa Azijoje pasirodo

esanti nesaugi ir lengvai pažeidžiama. Demokratijos silpnumas, deja, yra tai, kad vis labiau racionalėdama, ji darosi vis labiau bejausmė, vis neatspausnė nedemokratiškos jėgų atakoms. Indija, būdama tautų ir pažiūrų mišiniu, visiškai neatitinka azijietiškos sampratos, o XXI a. – civilizacijų susidūrimo – tampa Azijos priešu.

Aplink Indiją ir šalies viduje kaupiasi pavojingų emocijų bomba. Jau pats šventasis karas yra emocija. Tad nenuostabu, kad šiandien Indija turi apie 1,5 mln. armiją – trečią pagal dydį pasaulyje, taip pat ir branduolinį ginklą. O tai dar vienas savaip išvers-tas argumentas priešų naudai.

Suprantama, kad didžiausių grės-mių sąrašą pradeda islamas – tikėji-mo vardu griauanti, karinga ir nenu-spėjama civilizacija, vertinant pagal politinės logikos principus. Svarbiau-sia, kad tai civilizacija, noriai kylanti į šventuosius karus. Aplink Indiją is-lamo labai daug. Pačioje Indijoje gy-vena jau beveik 200 mln. musulmonų, tad nenustebkime, jei kas nors Indi-ją pavadintų viena didžiausių pasau-lyje islamiškų valstybių. Pakistanas ir Bangladešas, Iranas ir Afganista-nas – toliau sąrašą galima tęsti.

Penktame dešimtmetyje kuriant buvusios britų Indijos padalijimo pla-nus, Musulmonų lyga iškėlė „dviejų tautų“ teoriją, teigdama, jog Indijos subkontinente gyvena dvi pagrindi-nės tautos – viena besiremianti isla-miškosiomis, kita daugiausia induiz-mo vertybėmis, todėl šios tautos turi ne integruotis į kažkokį beasmenį da-rinį, o atsiskirti – joms turi būti leista sukurti dvi atskiras valstybes. Indija iš savo pusės visuomet neigė „dviejų tautų“ teoriją ir patį Pakistaną iš pra-džių vadino „paklydėliu sūnumi, kuris anksčiau ar vėliau grįš į Indijos glėbį“. Tačiau šiandien galima sakyti, kad Pakistane yra sukurta tai, kas vadin-

tina tauta tikėjimo pagrindu. Sąvoka *pakistaniečiai* šiandieniam pasauly-je niekam nekelia abejonių, pakista-nietis yra tautiškumo įvardijimas ir labiau suprantamas negu buvusios Jugoslavijos bosnis. Indija entuzias-tingai rėmė Rytų Pakistano atsisky-rimą ir Bangladešo atsiradimą, tačiau buvo savotiškai apgauta – pastarasis nesilaikė, kaip tikėtasi, tautinės ben-galų valstybės principo, ir vis labiau prisistato kaip islamiška valstybė – is-lamo forpostas induizmo pašonėje.

Atrodo, kad su Pakistanu jau ka-riauta ne kartą ir išsikariauta, Indija lenkia savo islamiškąjį kaimyną dau-geliu rodiklių, tačiau karingojo isla-mo augimas neliudija, kad tarpusavio klausimai išspręsti visam laikui. Vie-na aišku, kad islamo pasaulis santy-kiuose su Indija taško nededa, šią šalį atvirai laiko kenksminga islamo ideo-logijos požiūriu. Karui dėl civilizacinių idėjų su Pakistanu Indija pasirėngusi, taškai nesudėti ir žiūrint iš Naujojo Delio pozicijų.

Nemažiau „šventas“ ir konfliktas su Kinija. Dėl įvairių priežasčių – Kinijos „istorinio“ siekio dominuoti vadina-majame trečiajame pasaulyje, mark-sistiškai suvokiamos neapykantos bet kokioms demokratijoms, geopolitinių svajonių ar net Tibeto bei kitų etni-nių grupių klausimu – Kinija deda daug pastangų Indijai silpninti. Abi šalys kariavo 1962 m., dar neturėda-mos branduolinio ginklo. Šiandien abi jos – branduolinės valstybės, o savo teritorinių ir civilizacinių problemų kol kas neišsprendė. Kinijos ir Indijos priešprieša įteisina Tibeto militariza-vimą ir potencialų tibetiečių civilizaci-jos sunaikinimą.

Branduolinis ginklas savaime turi būti atgrasymo priemonė, jis reika-lingas, idant potencialiam agresoriui parodytų, jog karas prieš branduolinę valstybę tiesiog neturi prasmės. Ta-

čiau Kinija neslepia, kad yra pasiren-gusi jį naudoti įprastame kare prieš savo kaimynus. Tai verčia ir Indiją kurti savo branduolinę strategiją kaip kariavimo strategiją. O tai jau globali grėsmė. Branduolinis ginklas gali at-grasyti Pakistaną kaip valstybę, ta-čiau nieku gyvu neatgrasys mobilių radikalių islamistų grupuočių. Taigi branduolinė Indija nėra tokia jau sau-gi, kaip galėjo rodytis branduolinės strategijos iniciatoriams prieš keletą dešimtmečių.

Istorikai primins ir neišsipildžiusias kadaisė Rusijos deklaruotas ambicijas turėti vadinamuosius tiesioginius var-tus į Indijos vandenyną. Tikriausiai britų nenoras įsileisti kurią kitą šalį į Pietų Azijos regioną visam laikui už-kirto kelią Rusijai. Tačiau istorinė at-mintis ilga ir Indija suvokia, kad pa-sitikėti dabar jau tolima kaimyne tapusia Rusija iki galo nereiktų.

Indijoje tebėra daugybė separatist-inių sąjūdžių, milijonai žmonių tebe-gyvena gentiniuose dariniuose, mažai ką bendra turinčiuose su valstybe. Jų integracijos lygmuo kol kas labai men-kas, tačiau noras šventai kovoti už sa-vojo savitumo išsaugojimą gali būti ir labai stiprus. Viena vertus, jie ne-sudaro didelės problemos, jie yra vei-kiau už autonomiją, negu už valstybės skaldymą, tačiau, be abejo, valstybę silpnina. Visi sąjūdžiai – nuo Pandža-bo ir Kašmyro iki Asamo – gali tapti karo prieš Indiją įrankiu.

Demokratija yra stabili, kai aplin-kui – stiprūs ir stabilūs kaimynai. Pa-radoksalu, tačiau Indijai geriau, kad būtų priešingai. Indijai, kuri šiandien yra tokia, kokios Azijos istorijoje nie-kada nebuvo, išties nelieka nieko kita, kaip tik ginti Mahatmos pradėtą eks-perimentą.

Gal šiandien ir banalu įrodinėti, kad demokratija – tai taika. Tačiau taip jau yra. ❧

Bleizgys, Gintaras, *Žiema, ruduo, vasara*: Eilėraščiai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, 71 p.

Šiai dar palyginti jauno poeto knygelei nuosprendis žiaurus: „vidutiniška“. Nors ir mėginama išžiūrinti į niekada nenurimstančią gamtą kurti pasiutimo atmosferą, viską nustelbia užpelkėjusių prisiminimų pilkuma, dienoraštį primenantys ir pašaliniam skaitytojui neįdomūs autobiografiniai atsivėrimai, besaikis rašymas apie rašymą ir „ką matau, tą dainuoju“ tipo sunkiai artikuliuojamas srautas, pasidavimas psichologinei ar fiziologinei „išsirašymo šito / išsiplūtimo ant popieriaus“ (p. 63) pagundai. Žvilgsnis į gamtą retkarčiais pastabus ir autentiškas (pvz., įsimena paskutinis eilėraštis apie zyles), knygos struktūra nuosekli (nė vienas eilėraštis nelaikytinas svetimkūniu), tačiau poetinio „sukeistinio“ efektai neryškūs, o rinkinio pavadinimu išreikšta užduotis – apgręžti gamtos ritmą – neįgyvendinta.

Jonas Vaineikis

Colloquia, vyriausioji redaktorė Loreta Jakonytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, Nr. 16, 167 p.; *Colloquia*, Vilnius, 2006, Nr. 17, 180 p.

Pirmieji numeriai paties naujaušio humanitarinio (literatūrologinio) mokslo žurnalo, atsiradusio daugiausia iš konferencijų medžiagos formuotos serijos. Kas itin pas mus reta, išsiskiria kukliai solidžiu bei estetiškai tvarkingu viršeliu ir teksto maketu. Nemažą redkolegiją „puošia“ tik kelios žaibolaidinės pavidės. Dauguma pirmųjų numerių tekstų (daugiausia apie žymius literatūrologus: Greimą, Kubilių, Šilbajorį) paskaitomi, nereikalingų vos vienas kitas. Šalia įprastinių rubrikų esama ir mokslo žurnalams neįprastų, pvz., „Pokalbiai“, iš kurių ypač išsiskiria pokalbis su Vy-

tautu Vanagu. Keli priekaištai: recenzijose trūksta recenzavimo, akis bado tie nelemti „raktažodžiai“. Įvertinimas: „ir aš noriu čia rašyti“.

Karolis Veževičius

Yla, Stasys, *Jurgis Matulaitis*, Kaunas: Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų vienuolija, 2007, 288 p., 3000 egz.

Jau trečias pal. Jurgio biografijos leidimas. Tiesą sakant, man tai yra geriausias Matulaičio gyvenimas. Iš jo galima patirti ne tik apie švento vyro dorybes, bet ir apie Nepriklausomybės kūrimosi ir brendimo epochą, tik originalesniu rakursu – ne politiniu, bet bažnytiniu. T. Vaclovo Aliulio pabaigos žodis glaustai, bet naudingai pristato tolesnę „matulaitiados“ istoriją. Padori išvaizda, vardų rodyklė, pluoštelis iliustracijų (galėjo būti ir didesnis) knygą daro maloniai akiai ir širdžiai.

Vytautas Ališauskas

Kajokas, Donaldas, *Kazašas*: Romanas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007, 201 p.

Daugelį metų sąžiningai ir su budistiniu stropumu stebuklo blyksnius eilavęs poetas staiga pajuto, kad įvaizdžių ir intelektualių citatų atsargos galvoje nugulė keliais sluoksniais, ėmė slėgti ir „stogą rauti“. Pamašė ir nutarė, kad iš šios padrikos medžiagos galima sulipdyti romaną – kurio veiksmas vyktų ir 1999 m. žiemą, ir inkvizitorių, šventųjų ar Konfucijaus laikais, kurio efemeriški ir schizofreniški veikėjai vis kaitaliojė kaukes, nugvelbtas iš šventraščių, rytietiškos išminties traktatų ar kino filmų, o šio siurrealistinio parado stebėtojui nė nekiltų pagunda klausti: kurlink veda tekstas? kuriam galui po apsnigtus laukus vaikšto nuožmusis Kajokolakis su dalge ant peties ir kas tas Kazašas?

Jei skaitytojas pasirodys ypač su nerimęs ir nesupratingas, daugelio klampių ir neįtikinamų vizijų raktą jis ras atsivertęs eilių tomelį. Ir galbūt nusistebės: kam veržtis pro langą, jei galima įžengti pro duris – paprastais ketureiliais aprėpiama daugiau gelmės nei daugiažode proza. Kajokolakiui dar toli iki Kajoko.

Manfredas Žvirgždas

Kostova, Elizabeth, *Istrikė*, iš anglų k. vertė Aušra Jaruševičiūtė, Vilnius: Alma littera, 2007, 744 p.

Istorinė fantastika. Įtampa mėginama kurti kartais pasitelkiant net iki trijų lygių siekiantį irėmintą pasakojimą (veikėjai skaito laiškus, kuriuose dalijamasi atsiminimais) apie Transilvanijos valdovą Vladą Žudiką (*alias* Drakulą). Šiaip taip galima pakęsti, kol nepasirodo (įpusėjus septintajai šimtai puslapių) pats herojus, penkis šimtmečius vilkintis tais pačiais drabužiais, dvokiantis (nemalonus kvapas iš burnos?) ir apsėstas bibliofilijos manijos. Laiką jis leidžia ne tik nekęsdamas turkų, kolekcionuodamas knygas, bet ir mėgindamas rekrutuoti (pasitelkęs Stokerio aprašytus metodus) istorikus ir archyvarus, kurie turėtų sutvarkyti jo vis didėjančią biblioteką. Tai jį ir prazudo (?).

Saulius Drazdauskas

Krüger, Michael, *Turino komedija*, vertė Antanas Gailius, Vilnius: Versus aureus, 2007, 176 p.

Istorijų apie „mažąjį žmogų“ populiarumas buvo trumpalaikis. Šiandien skaitytojų malonė vėl pelnoma garsenybių gyvenimo užkulisiais. Patogu, kai garsenybė – fikcinė, nes tada lengviau išsigalvoti įvairių keistybės. Dar patogiau, kai ji – rašytojas, nes tai patrauklu kolegoms ir kritikams. Tačiau skaitymo malonumą lemia ne intriga ar profesinis susitapatinimas, o auto-

riaus pasakojimo dovana. Na, gal dar vykusi ironija postmoderno atžvilgiu.

Paulius Subačius

Okulicz-Kozaryn, Radosław, *Litwin wśród spadkobierców Króla-Ducha: Twórczość Čiurlionisa wobec Młodej Polski*, (*Seria Filologia Polska*, Nr. 97), Poznań: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2007, 312 p., iliustr., 550 egz.

„Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios paveldėtojų“ – tai Čiurlionis. Jo kompanijonai – lenkų romantikai ir ankstyvieji modernistai. Menų sintezės klausimas, svarbus XX a. pradžios menui, knygoje gvildenamas to meto lenkų kultūros kontekste. Toks žvilgsnis dar palyginti naujas, ypač svarbu, kad autorius tą kontekstą profesionaliai išmano, ir, atrodo, mėgsta. Turbūt mėgsta ir vertina Čiurlionį, tad skiriasi nuo daugelio lietuvių menotyrininkų.

Vytautas Ališauskas

Praeities pėdsakais: Skiriama Profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007, 426 p.

Profesoriui Zigmantui Kiaupai pagerbti skirtas leidinys gali pasigirti ne tik solidžiu jubilato mokinių ir kolegų ratu, kuriame šalia Lietuvos tyrėjų sutiksime ir žymius LDK tyrėjų iš Lenkijos, bet ir temų įvairove. Nors leidinys sąlyginai suskirstytas į dvi dalis („Istorijos tyrimai“ ir „Archyvų saugyklose“), akylesnė akis pastebės daug platesnį potemių ratą. Knygoje daug įdomaus ras tiek besidomin-tis miestų istorija, tiek ir Vilniaus ar Kauno gyventojas, siekiantis pažinti savo miesto istoriją. Čia taip pat rasime straipsnių, skirtų XVIII a. bei LDK šaltiniams. Plati ir knygos chronologija, apimanti XIII–XIX a.

Gediminas Lesmaitis

Rüsen, Jorn, *Istorika: Istorikos darbų rinktinė*, sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus,

iš vokiečių k. vertė Arūnas Jankauskas, Vilnius: Margi raštai / ALK, 2007, 472 p., iliustr., 1500 egz.

Užgesus „Minties“ leidyklos projektui „Iš filosofijos palikimo“ (1978–1992), nelietuvių filosofų „Rinktiniai raštai“ liko tik bibliografinėje atmintyje. Todėl ši – lietuviška „istorikos“ (= istorijos mokslo/istoriografijos teorijos) terminą nukalusio ir akademinėje terpėje įdiegusio – prof. Norkaus rūpesčiu atsiradusi šiuolaikinio vokiečių istorijos teoretiko rinktinė neliks nepastebėta filosofijos ar istorijos mėgėjų. Tiesa, uždaro ir nykoka prof. Rūseno samprotausena ir kalbėsena, retai paliekanti *metameta* lygmenį, vargu ar susilauks adekvataus supratimo iš „universiteto studentų“, kuriems knygą kaip „mokymo priemonę“ rekomenduoja VU Istorijos ir Filosofijos fakultetai (p. 4). Užtat kiekvienas panorėjęs ar vedamas reikalo čia ras kur pasisemti išminties, citatų ar įžvalgų iš „istorijos kultūros“, „istorijos mokslo“, „istorijos politikos“, „istorijos etikos“ ar „istorijos estetikos“ (tokie knygos skyriai) aruodų.

Nerijus Šepetys

Senoji Lietuvos literatūra, kn. 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 390 p.

Jausmas, užplūstantis susipažinus su naujausiu „Senosios Lietuvos literatūros“ tomeliu – nusivylimas. Dar vienas leidinys pateko į mokslo inkvizicijos pinkles ir, siekdamas atitikti kažkieno nubrėžtus, niekam nereikalingus standartus, turėjo atsisakyti patogių, darbą su leidiniu lengvinančių savybių. Leidinys perrengtas plonais viršeliais, neliko rodyklių ir t.t. Šioje serijoje kiekvienas senosios literatūros mėgėjas ras sau kažką įdomaus, į 21-ąją serijos knygą sudėti tyrėjų, 2005 m. dalyvavusių tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Raštijos ir literatūros santykis: LDK patirtis“, straipsniai.

Gediminas Lesmaitis

Urbutis, Vincas, *Lietuvių kalbos*

išdavystė, Antra (praplėsta) laida, Vilnius: Margiraštai, 2007, 169p., 750 egz.

Niekada nevelu pasigerinti pavardę. Strazdas, pavyzdžiui, geriau už Drazdauską, Vaitkus – už Vaicekauską, Šepetys? Ne pati geriausia, bet palikim. Lenkišką, žinoma, pakeisime lietuviška.

Šioje knygeleje smarkiai kliūva Kalbos komisijai (labiausiai už nutarimą leisti rašyti užsienietiškas pavardes originalo rašyba), enciklopedijos redakcijai, pavieniams kalbininkams ir visiems likusiems lietuvių kalbos duobkasiams. Katastrofos retorika persmelktos jau dešimtmetį trunkančios politinės diskusijos, reikia tikėtis, kada nors baigsis ir sveikas protas nugalės. Liks šis istorinis dokumentas su visais protokolais ir priedais (bei klas-tingai paviešintomis iš pagarbos profesorių palaikančių kolegų pavardėmis). Istorijos nesuklastosi!

Božena Bigosz-Wędkowska

Žemalė – gimtasis Dionizo Poškos kraštas, sudarytojai Povilas Švėrebas, Rimantas Skeivys, (ser. *Žemaičių praeitis*, d. 12), Telsiai: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilniaus dailės akademijos dailėtyros institutas, Žemaičių akademija, 2007, 272 p., 500 egz., iliustr.

Neišvaizdaus viršelio leidinį sudaro trys dalys. Pirmoje – dabar išpopuliarėjusioje kraštotyrinėje-menotyrinėje – apie krašto istoriją, dvarus, bažnyčią, koplyčią, vargonus, varpinę, varpus ir liturginius reikmenis. Antroje – 2004 m. įvykusios Poškai skirtos konferencijos medžiaga. Šalia kelių normalių straipsnių vien tik eiliniai proginiai pakalbėjimai. Trečia dalis skirta dokumentams ir nuotraukoms. Pažymėtina, kad didžioji leidinio dalis parengta ne sostinės „profesionalų“, kas labiausiai ir paperka. O paperka vaizdais – nuotraukomis, kultūros objektų visapusių pristatymu, krašto, jo gyventojų vaizdais, ažuoliukų sodinimo scenomis.

Karolis Veževičius

Waterloo, 1974

1815 m. birželio 18 d. įvyko Waterloo mūšis

PALEMONAS DRAČIULA

Vikingai buvo beraščiai, todėl gyveno pushadžiu. Idant susižinotų savo medžioklės plotus, jie gaudydavo žuvis, lupdavo ašakas ir dėliodavo jas žvėrių takuose. Taip atsirado runos, o patys vikingai pasivadino žuvėdais.

Įvedus krikščionybę, vikingai pradėjo mokytis lotyniško raidyno. Bet jų gebėjimai buvo lediniai, o žuvis žiaunomis tesugebėdavo ištarti tik A ir B. Ir dar atvirkščiai – B ir A. Išeidavo tik vienas žodis. Užtat vikingai išmoko ilgėsingai dainuoti.

Savo ilgesingomis dainomis jie nutarė visus užkariauti. Persikėlę per marias, jie išvydo stūgsant didingą kalną ir, užvertę rykles, ėmė demoniškai mauroti. Čia gyveno žemaičiai. Tik jie neturėjo nei klausos, nei uoslės. Ryte pakirdę, žemaičiai spoksojo į žuvis žvynais nubarstyta priekalnę ir lėtai kinkavo beklausemis galvomis: Aaa, puolė... Taip žuvėdai davę žemaičių kalnui vardą.

Vėliau švedai suprato, kad dainos skamba įtaigiau tik tuomet, kai joms pritariama specialiais efektais. Taip jie išrado dinamitą. Dinamito tėvas buvo šiaurietiškojo snobizmo atstovas Alfredas (S)Nobelis.

Jis nemokėjo nei rašyti, nei skaičiuoti, tik sprogdinti; todėl jausdamasis baisiai nepatogiai ir norėdamas bent kiek užglaistyti edukacinę praperšą, įsteigė premiją, kuri po šiolei

teikiama įvairiems žmonėms už įvairius tyrinėjimus ir atradimus, kurių niekas pasaulyje nesupranta. O ir patys atradėjai žmoniškai negali paaiškinti, ką jie po ilgamečio triūso atrado ir kam viso to reikia.

Jeigu yra skambios dainos, tai turi būti ir sočios vaisės. Taip gimė švediškas stalas. Mat švedai mėgsta smagintis. Ant stalo būna sukrauta kupaeta šaldytų ir marinuotų žuvų, o po stalu – nitroglicerino kapsulė. Reikia pribėgti, pačiupti žuvį ir nešdintis šalin. Be to, greta stalo stovi švediška gimnastikos sienelė, ant kurios sukabinami girti suomiai.

Pats (S)Nobelis negėrė, todėl greitai mirė San Reme, dar spėjęs padovanoti Europai itališkų dainų rinkinį.

Šiaip švedai gerti pradėjo tik XVIII a., valdant Gustavui III, kai šis įvedė absoliutinį valdymą, paleisdamas gamybon degtinę „Absoliut“. Dėl to vieno ištroškusio blaivininko buvo nudurtas peiliu per Kaukių balių.

Tai įkvėpė vieną italą, Giuseppe Verdi, sukurti antialkoholinę operą „Kaukių balius“, kurios finale paaiškėja, kad žudikai yra uogų antpilo iškankintas vegetaras, vardu Karlsonas, ir neūžauga recidyvistas, pravarde Mažylis.

Tiesa, ankstesnį savo valdovą Eriką XIV švedai nunuodijo žirnių sriuba.

Vikingai labai nemėgo filosofų, ypač prancūziškai maстанčių. Todėl jų palikuonė karalienė Kristina, gudriai atsiviliojusi tokį René Descartes'ą į savo dvarą, ankstyvais žiemos rytais jį versdavo laukan iš patalo atlikti filosofinę pramankštą, kol kartą šis persišaldė ir pasimirė. Todėl prancūzai, keršydami už savo išminčiaus mirtį, XIX a. pradžioje švedų monarchijai parūpino Napoleono maršalo Bernadotte'o dinastiją.

Užtat vikingai labai mėgo gamtą. Štai daktaras Carlas von Linné, taikydamas binarinės nomenklatūros metodą, žmogų priskyrė žinduoliams, o Londone klejojęs anatomas Emanuelis Swedenborgas, kankinamas stiprių erotinių vizijų, pagal daktaro von Linné metodą ištyrė ir surūšiavo angelus. Tačiau niekaip nepajėgė apsispręsti – ar angelas yra žinduolis, ar dangaus augalas.

Iš tiesų... juokinga...

O štai tos pačios epochos chemikas Torbernas Olofas Bergmanas nustatė, kad Šiaurės pašvaistė yra 740 km aukščio.

Dar reikėtų pridurti, kad geografinėje srityje didžiausias švedų atradimas – Poltava, o meilės srityje – degtukai.